

VIGILIA

2016 / 7

Fény – kultúra

KOCSIS IMRE: A fény szimbolikája a Bibliában

NIKOLETTI LILLA: A fény szerepe a kortárs szakrális térben

MÁTHÉ ANDREA: Lángok, fények, alkotások

HALMAI TAMÁS: Fényviszonyok, versvilágok

Ayhan Gökhan, Báthori Csaba, Fecske Csaba, Györffy Ákos, Horkay Hörcher Ferenc, Iancu Laura, Jász Attila, Lackfi János, Petróczi Éva, Szénási Zoltán, Tomaji Attila, Turczy István, Vörös István versei és esszéi

Beszélgetés Lukács Lászlóval

81. évfolyam	VIGILIA	Július
LUKÁCS LÁSZLÓ:	Hajnali fényben	481
FÉNY — KULTÚRA		
KOC SIS IMRE:	A fény szimbolikája a Bibliában	482
NIKO LETTI LILLA:	A fény szerepe a kortárs szakrális térben	489
MÁTHÉ ANDREA:	Lángok, fények, alkotások	497
HALMAI TAMÁS:	Fényviszonyok, versvilágok	500
SZÉP/ÍRÁS		
JÁSZ ATTILA:	Üdvözlőlapok <i>(versek)</i>	503
KOSZTOLÁNYI DEZSŐ:	Ha negyvenéves... <i>(vers)</i>	504
GYÖRFFY ÁKOS:	A köpenye szegélyén a csillagos ég <i>(esszé)</i>	505
AYHAN GÖKHAN:	Ha negyvenéves... <i>(esszé)</i>	507
HORKAY HÖRCHER FERENC:	Ifjúságod álmvárosa <i>(vers)</i>	509
BÁTHORI CSABA:	Hiányok hozama. Rónay György <i>Hatvanöt</i> című verséről <i>(esszé)</i>	510
SZÉNÁSI ZOLTÁN:	Csendek. Párhuzamos verstörténetek <i>(esszé)</i>	518
TOMAJI ATTILA:	Gyöngéden és védtelenül <i>(vers)</i>	522
PETRŐCZI ÉVA:	Hyacinthos...; Új pécsi fényképemre; A nőcit, hogyha hatvanöt... <i>(versek)</i>	524
VÖRÖS ISTVÁN:	Hogyan legyünk 80 évesek? <i>(vers)</i>	525
IANCU LAURA:	Vasárnapból van az ember <i>(vers)</i>	526
TURCZI ISTVÁN:	A látható <i>(vers)</i>	527
FECSKE CSABA:	LXXX <i>(vers)</i>	528
LACKFI JÁNOS:	Nyolcvan felett <i>(vers)</i>	529
MAI MEDITÁCIÓK		
TAKÁCS GYULA:	A Világosság a világba jött	530
A VIGILIA BESZÉLGETÉSE		
■	Lukács Lászlóval	535
NAPJAINK		
■	Várszegi Asztrik és Szörényi László írása	545
KRITIKA		
TÖRÖK CSABA:	Lukács László: <i>Az igazság munkatársa. Joseph Ratzinger – XVI. Benedek pápa élete és műve</i>	550
SZEMLE		
	(részletes tartalom a hátsó borítón)	552

Hajnali fényben

A 2015. esztendő az ENSZ a fény nemzetközi évének nyilvánította. Világszerte számos tudományos konferenciát, rendezvényt tartottak. Többségük azonban a napenergia hasznosításával, főleg pedig az elektronika ma még szinte beláthatatlan fejlődésével és ennek következményeivel foglalkozott. „A fény századába léptünk”, ismételtgették. A „felvilágosodás” kora annak idején még az egész emberiség horizontján ünnepelte az ész diadalát, az értelem világosságának terjedését — most mintha a technikára szűkülne le a szemhatárunk. A fény szimbolikája, szerepe a kultúrában jóval kevesebb helyet kapott a fény évében.

Pedig a fény sokkal többet jelent az ember számára, mint az összes csúcstechnológia. A legősibb kultúrák embere már annak tudatában élt, hogy a víz és a levegő mellett legfontosabb életelejük a fény. A napkultusz több ezer éves múltat tekint vissza. A nap járásához igazították a napokat és az éveket, ez alakította életük ritmusát. — A Biblia embere a napot nem tartotta istenségnek — teremtmény az is —, de Isten analógiás megközelítéséhez szívesen élt a fény hasonlatával, szembeállítva a tudatlanság és a bűn sötétjével. A próféta szerint az eljövendő Megváltó „a nemzetek világossága” lesz. „Most még sötétség borítja a földet és homály a nemzeteket, de felragyog az Úr dicsősége”, eljön a Megváltó, „a világ világossága”.

A fény szimbólumát a képi, analógiás teológiában és az egyház liturgiájában is szívesen alkalmazták Istenre. Kozmikus szemléletükben a templomokat a fölkelő nap, kelet felé fordítva építették, a zsolozsma reggeli himnuszai szebbnél szebb képekkel köszöntik a fölkelő napot, vele Krisztus örök világosságát. Ez a várakozás azonban nemcsak a napok és éjszakák egymást követő váltakozásában jelenik meg, hanem egész történelemszemléletüket áthatja. „Hajnali fényben” él az emberiség, világosság és sötétség még harcol egymással, de Krisztusban bízva reméljük, hogy a végső beteljesedéskor mindent betölt „a Bárány világossága”. Ahogy nagyszombat éjszakáján éneklik a Krisztust jelképező gyertyáról, hogy világossága összeolvad az égi fényekkel: Ő az „örök Hajnalcsillag, ki soha nem lát alkonyt”.

Nemcsak a történelemben — az egyes ember életében is fények és árnyak váltogatják egymást. Bárkivel megtörténhet, hogy „az emberélet útjának felén egy nagy sötétlő erdőbe jut”, mint Dante. A hívő ezért fohászodik így a Szentlélek világosságáért: „Boldogságos tiszta fény, szállj meg szívünk rejtekén, híveidnek napja légy!” Vagy Newman nyomán: „Vezess, drága fény, a sötétségben, mely körülvesz engem! Irányítsd lépteimet, mert nem látok tovább, csak egy lépésnyire önmagamtól. Vezess továbbra is, (...) míg túl az éjszakán, a hajnali fényben nem integet az angyal.”

A fény szimbolikája a Bibliában

KOCSIS IMRE

1957-ben született Jakab-szálláson. Egyetemi tanulmányait a budapesti Hittudományi Akadémián és Rómában végezte, 1983-ban szentelték pappá. Jelenleg a PPKE HTK Újszövetségi Szentírástudományi Tanszékének tanszékvezető professzora.

„Világosságom és üdvösségem az Úr — kitől félnék?” (Zsolt 27,1)

¹Rózsa Huba:
A Genesis könyve I.
Szent István Társulat,
Budapest, 2002, 100.

²Ezt a megjegyzést persze az ókori világképnek megfelelően kell érteni! A görög szavak sajátos jelentéséhez vö.
Varga Zsigmond:
Újszövetségi görög–magyar szótár.
Református Zsinati Iroda

A fény témájának fontosságát jól mutatja az a tény, hogy mind a Biblia első könyvének első fejezetében, mind az utolsó könyvének utolsó fejezetében hangsúlyosan esik szó a fényről, illetve a világosságról. A szentírási cselekménysorozat azzal kezdődik, hogy Isten megteremti a fényt, s elválasztja azt a sötétségtől (Ter 1,3–5); a bibliai cselekménysorozat pedig azzal zárul le, hogy a teremtett világítók elvesztik szerepüket: „Nem lesz többé éjszaka, és nem szorulnak rá a lámpa világítására, sem a nap fényére. Az Úr, az Isten ragyogja be őket, és uralkodni fognak örökkön-örökké” (Jel 22,5).

Ez a most idézett mondat azért is érdekes, mert a fény-motívum kettős alkalmazása figyelhető meg benne. A fény egyfelől a fizikai fény, a világítótestek által közvetített fény, másfelől pedig Istennek életet és üdvösséget adó valósága. Az alábbiakban főleg erre a második szempontra összpontosítok. Mindazonáltal azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy esetenként az égitestekkel kapcsolatos megjegyzéseknek is van vallásos tartalma. Jól megmutatkozik ez a Biblia elején található hatnapos teremtéstörténetben (Ter 1,1–2,4a), amely mind a fényt, mind a fényt árasztó égitesteket Isten alkotásai-ként mutatja be. Főképp az égitestek teremtéséről szóló szakasznál (Ter 1,14–18) figyelhető meg, hogy a leírásnak mítosz-ellenes célzata van. Az ókori Keleten ugyanis az égitesteket isteni lényeknek tekintették. A bibliai szerző ellenben nyomatékosan tudunkra adja, hogy ezek a sokak által imádatban részesített valóságok teremtmények, az egyetlen világfeletti Isten teremtményei. „A hatnapos teremtéstörténet... fényhordozásra korlátozza szerepüket, és helyzetük alárendelt. Feladatuk csupán az, hogy lámpásokként a világosság és sötétség megjelenését tudassák, és jelek az ünnepnapok, napok és évek számára. Az ember segítségükkel igazodik el az időben.”¹

Ugyancsak figyelemre méltó az a megjegyzés, amely az Újszövetség egyik iratában, a Jakab-levélben olvasható: „Minden jó adomány és minden tökéletes ajándék felülről van, a fények Atyjától száll alá, akiben nincs változás, sem váltakozásból eredő árnyék” (Jak 1,17). Bennünket mindenekelőtt a „fények atyja” (*pater fótón*) megnevezés érdekel. A fényeken itt az égitesteket kell érteni (vö. Jer 4,23), amelyeket Isten teremtett (Zsolt 135,7). A „váltakozás” (*parallagé*) és a „váltakozás” (*tropé*) szavak pedig asztronómiai szakkifejezések: az égitestek változó megjelenését jelölik, amely keringésükkel függ össze.² Ez a változó megjelenés — főleg a legjelentősebbnek tartott égitestre, a napra vonatkoztatva — a világosság és a sötétség folyamatos váltakozását eredményezi.

Isten viszont, mint az égítetek teremtője, messze fölöttük áll, mentes minden változástól és minden változás által előidézett árnyéktól. Ebből következik, hogy Tőle csak jó adomány származik. A különbséget így is meg lehetne fogalmazni: az égítetek „adománya” — amely nem más, mint a fény — időben korlátozott, Istennek az emberek javát szolgáló adományai viszont állandóak.

S ezen a ponton már el is érkeztünk a fény/világosság szimbolikus alkalmazásához. Ennek háttérében több tényező áll. Az első nyilván az a tény, hogy a fény, a tűző nap fénye a legalkalmasabb arra, hogy Istennek egyedülálló, mindent felülmúló dicsőségét szemléltesse. Ilyen értelemben veendő a 104. zsoltár elején olvasható magasztalás: „Áldjad, lelkem, az Urat! Uram, Istenem, mindennél nagyobb vagy! Főnségbe és méltóságba öltözöl, a fény, mint köntös, úgy fog körül” (Zsolt 104,1–2). Hasonló módon mutatja be Habakuk könyve az Úr jövetelét (teofániáját): „Közeledik az Isten Támán felől, és Fárán hegyéről a Szent. Dicsősége elborítja az egeket, méltósága betölti a földet. Ragyogása olyan, mint a napfény, kezéből sugarak törnek elő, abban van ereje” (Hab 3,3–4). Külön említést érdemelnek azok a szövegek, amelyek Istent egész közvetlenül világosságnak nevezik: „örök világosság” (Bölcs 7,26); „Isten világosság, és nincs benne semmi sötétség” (1Jn 1,5). Míg a nap és az égítetek kisugárzása behatárolt, és egyszer véget fog érni (vö. Iz 60,19–20; Jel 22,5), addig Isten dicsőségének kiáradása abszolút és örökké tartó.

A szimbolikus alkalmazásban szerepet játszó második tényezőnek a fény jelentőségét tekinthetjük: biztosítja az életet és a helyes eligazodást, s egyúttal oltalmat nyújt. Az ember számára azonban az élet végső forrása, illetve a legfőbb oltalom és eligazodási pont maga Isten. Főképp a Zsoltárok könyvében fogalmazódik meg gyakran az a gondolat, hogy egyedül Istennek a világossága az, amelytől Izrael népe és az egyes hívő hathatós támaszt várhat. A sok érdekes és tanulságos kijelentés közül itt csak néhányat említek: „Seregek Ura, állíts helyre minket! Ragyogtasd ránk arcodat és megmenekülünk” (Zsolt 80,4). „Világosságom és üdvösségem az Úr — kitől félnék?” (Zsolt 27,1). „Küldd el világosságodat és hűségedet, hogy vezetőim legyenek, hogy vezessenek szent hegyedre, hajlékodba!” (Zsolt 43,3).

**„A nemzetek
világosságává tettelek,
hogy üdvösségem
eljusson a föld határáig”
(Iz 49,6)**

A fény-motívum átvitt értelmű alkalmazását illetően a Messiásról, illetve az eljövendő üdvösségközvetítőről szóló prófétai szövegek is nagy jelentőségűek. Izajás könyvének egyik híres messiási jövendölése így kezdődik: „A nép, amely sötétben jár, nagy fényességet lát. Akik a halál országának árnyékában laknak, azoknak világosság támad” (Iz 9,1). A sötétségből a világosságra való átmenet nem más, mint jelképes leírása az elnyomatást és a sanyargatottságot követő új állapotnak, amely a messiáskirály uralma által válik valósággá. Ugyanakkor Isten cselekvése is kiemelt, hiszen a szolgaság állapotának ő vet véget, s ő szünteti meg a háborút (vö. Iz 9,2–4).

Témánkra vonatkozólag Izajás könyvének második nagy részében, az úgynevezett Úr Szolgájáról szóló énekekben is találhatók figyelemre

³Az Úr Szolgájáról szóló énekek bővebb ismertetéséhez vö. Rózsa Huba: *Üdvösségközvetítők az Ószövetségben*. Szent István Társulat, Budapest, 2005, 195–208.

méltó kijelentések:³ „Én, az Úr, hívtalak meg az igazságban, én fogtam meg a kezéd, és én formáltalak. Megtettelek a népek szövetségül, és a nemzeteknek világosságul” (Iz 42,6). „A nemzetek világosságává tettelek, hogy üdvösségem eljusson a föld határáig” (Iz 49,6). Míg az Iz 9,1-ben a világosság a Messiás uralmát jelképezi, addig az Úr Szolgájáról énekekben maga a Szolga, vagyis az üdvösségközvetítő jelenik meg világossággént.

Bizonyára mindannyiunk számára magától értetődő, hogy az Újszövetség Jézus Krisztusra vonatkoztatja ezeket a szövegeket. Először arról a szakasról érdemes szólni, amelyben Máté evangélista Jézus nyilvános működését vezeti be: „Amikor Jézus meghallotta, hogy Jánost börtönbe vetették, visszavonult Galileába. Elhagyta Názáretet, és a tenger melletti Kafarnaumba költözött, Zebulun és Naftali vidékére. Így beteljesedett Izajás próféta szava: »Zebulun és Naftali földje, a tenger menti út a Jordánon túl, a pogányok Galileája, a nép, mely sötétségben ült, nagy világosságot látott. Világosság támadt azoknak, akik a halál országában és árnyékában ültek.«” (Mt 4,12–16).

Máté számára Izajás jövendölése több vonatkozásban is fontos. Mint-hogy a korabeli zsidó várakozás a Messiás nyilvános fellépését Jeruzsálemhez mint vallási központhoz kötötte, Jézus galileai tevékenységét messiásvoltával szembeni ellenérvként lehetett felhasználni. Ráadásul Galilea nem örvendett túl jó hírnévnek, mivel lakossága vegyes volt, s az ott lakó zsidók vallási szempontból műveletlenek és kevésbé buzgónak számítottak (vö. Jn 1,46; 7,52). Ám épp Izajás szövege bizonyíték arra, hogy Jézus galileai fellépése nagyon is megfelel Isten Messiással kapcsolatos tervének. Hiszen a Messiás küldetése a „sötétben élőkhez” szól: azokhoz, akik nélkülözik Isten igazi ismeretét, illetve a bűn fájdalmas következményeit (magány, meghasonlás és a szenvedés különböző formái) viselik. Amikor Jézus a valóságilag jelentéktelennek tartott Galileában — főleg a társadalom megvetett rétegeihez fordulva — hirdette meg először Isten országának örömhírét és tette első csodáit, Isten „világosságát”, üdvözítő jelenlétét ragyogtatta fel azoknak, aki arra leginkább rászorultak.

„...világosságot adjon,
és lépteinket a béke
útjára irányítsa”
(Lk 1,79)

A világosság-motívum a Lukács-evangélium gyermekségtörténetének himnuszaiiban is nagy hangsúlyt kap. Mindenekelőtt a Zakariás ajkára adott, *Benedictus* néven ismert himnusz második fele emelhető ki, amelyben fiának, Keresztelő Jánosnak kitüntetett küldetéséről szól Zakariás: „Téged pedig, gyermek, a Magasságbeli prófétájának fognak hívni, mert az Úr előtt jársz majd, hogy előkészítsd útját, hogy az üdvösség ismeretét add népének bűnei bocsánatára, Istenünk könyörülő irgalmából, amellyel meglátogat minket a Magasságból Felkelő, hogy a sötétben és a halál árnyékában ülőknek világosságot adjon, és lépteinket a béke útjára irányítsa” (Lk 1,76–79).

Keresztelő János útkészítő tevékenysége abban áll, hogy ismertté teszi az üdvösség lehetőségét, amelyet Isten most a végidőben népének felajánl. Az üdvösség konkrétan a bűnök bocsánatát jelenti, amelynek alapja Isten „könyörülő irgalma”, vagyis a népe iránt tanúsított hűség szerete és együttérzése. Ezt az irgalmat konkrétan

„a Magasságból Felkelő” (*anatólé ex hüpszusz*) teszi megtapasztalhatóvá. Nem kétséges, hogy ez utóbbi kifejezés a Messiást jelöli. A háttérben olyan ószövetségi és egyéb Biblián kívüli zsidó szövegek (például Szám 24,17; Iz 9,1; Mal 3,20) állnak, amelyek a Messiás fellépését egy égitest felragyogásával szemléltetik. Érdemes felfigyelni arra, hogy Krisztus itt még csupán „felkelő napként” jelenik meg, vagyis eljövetele jelzi ugyan az üdvösség korának kezdetét, de nem azonos a vég-ső beteljesedéssel. Krisztus majd a húsvéti megdicsőülése után lesz „teljes fényében ragyogó nap”, amelynek világossága az örök életet biztosítja a benne hívőknek (vö. Mt 17,2; Jel 1,16; 22,5).

Simeon éneke, a *Nunc dimittis* szintén értékes és tanulságos kijelentéseket tartalmaz: „Most bocsásd el, Uram, szolgádat, szavaid szerint békében, mert látta szemem üdvösségedet, melyet minden nép színe előtt készítettél, világossággul a pogányok megvilágosítására, és dicsőségül népednek, Izraelnek” (Lk 2,29–32). A szöveg nemcsak a szép és tömör megfogalmazás miatt jelentős, hanem az egyetemes szemléletmódja miatt is. Míg Zakariás énekében a figyelem alapvetően Izraelre irányul, addig ez a himnusz nyíltan kimondja, hogy Jézus küldetése nemcsak a választott népek szolga, hanem a többi nemzetnek is. Ő a pogányoknak világossággul, Izraelnek pedig dicsőségül szolgál. A szöveg háttérében egyértelműen az Úr Szolgájáról szóló, fentebb említett jövendölések állnak, hiszen azokban is kifejezésre jut, hogy a Szolga küldetése Izraelnek és a pogány nemzeteknek egyaránt különleges haszonnal jár. Mindazonáltal a pogányok és a zsidóság különválasztása nem azt jelenti, hogy Jézus két, egymástól független küldetést töltene be. Az általa hozott világosság Izrael dicsőségeként ragyog fel először, hogy azután — mint kinyilatkoztatás — kiáradjon a pogányokra.

„Benne élet volt, s az élet volt az emberek világossága” (Jn 1,4)

⁴„Szavaid fénye világít, és tanítja a tudatlanokat. Szavad fáklya a lábam elé, világosság az utamon” (Zsolt 119,105).

A világosság témája a János-evangéliumban is nagyon hangsúlyos. A jánosi szövegek háttérében azonban nem a messiásra vonatkozó prófétai jövendölések állnak, hanem azok az ószövetségi szövegek, amelyekben az Úr igéje és bölcsessége jelennek meg világossággként: olyan világossággként, amely a hívő ember számára biztos útmutatást ad,⁴ s amellyel szemben „tehetetlen a gonoszság” (Bölcs 7,30).

Mindenekelőtt a teológiai bevezetés szerepét betöltő Logosz-himnusz érdemel figyelmet, amelynek elején a világosság az Ige lényeges vonásaként tárul elénk: „Kezdetben volt az Ige, az Ige Isten-nél volt, és Isten volt az Ige, ő volt kezdetben Istennél. Minden általa lett, nélküle semmi sem lett, ami lett. Benne élet volt, s az élet volt az emberek világossága. A világosság világít a sötétségben, de a sötétség nem ragadta el. Föllépett egy ember, az Isten küldte, s János volt a neve. Azért jött, hogy tanúságot tegyen, tanúságot a világosságról, hogy mindenki higgyen általa. Nem ő volt a világosság, csak tanúságot kellett tennie a világosságról. Az igazi világosság, amely minden embert megvilágít, a világba jött” (Jn 1,1–10).

Az idézett szöveggel kapcsolatban főképp az élet és a világosság összekapcsolása, valamint a világosság és a sötétség ellentéte emelhető ki. Az Ige az életet, az élet teljességét birtokolja, amely fény mód-

jára kiárad a teremtményekre. Ezzel a világossággal szemben a sötétség tehetetlen, vagyis nem tudja legyőzni. Ezen a ponton szükségesnek látszik, hogy egy egzisztenciális kérdésre bővebben kitérjünk. A biblikus szakemberek körében vita tárgya, hogyan is kell az 1,5 mondatának görög szövegében szereplő „*katalambanó*” igét értelmezni. Három lehetőség is adódik: 1) befogadni; 2) felfogni; 3) megfogni, azaz rabul ejteni. Az első két értelmezésben azon van a hangsúly, hogy a „sötétség” elutasítóan viszonyult a „világossághoz”. A különbség csak abban áll, hogy az első magyarázati forma általános elutasítást tart szem előtt, míg a második magyarázat szerint értelmi be nem fogadásról van szó. A harmadik értelmezés szerint a „sötétség” nemcsak ellenállást tanúsított a „világossággal” szemben, hanem kifejezetten ellenséges volt vele szemben, s legyőzni igyekezett. Miként a fenti fordítás („A világosság világít a sötétségben, de a sötétség nem ragadta el”) mutatja, én ezt a harmadik értelmezési lehetőséget részesítem előnyben.⁵ Aláspontomat nemcsak a Bölcsesség könyvének fentebb idézett megjegyzése — az isteni világossággal szemben „tehetetlen a gonoszság” (Bölcs 7,30) — támasztja alá, hanem a János-evangélium hátralevő része is, amelyben egyértelművé válik, hogy a „sötétség” nemcsak elutasítóan viszonyul a „világossághoz”, hanem támadóan is. A gonoszság erői nem csupán elutasítják Jézust, hanem az életére törnek.

Az Ige által a „világosság” véglegesen megtörte a „sötétség” uralmát. Az embereknek tehát ezt a világosságot, vagyis az Igét, a megtestesült Igét kell követniük, s akkor a sötétség nem fog rajtuk úrrá lenni. Az Evangélium későbbi részében maga Jézus nevezi magát a „világ világosságának”, s egyben az általa közvetített fény következetes befogadására buzdít: „Én vagyok a világ világossága. Aki követ, nem jár többé sötétségben, hanem övé lesz az élet világossága” (Jn 8,12). „Már csak rövid ideig marad köztetek a világosság. Addig járjatok, amíg van világosságotok, nehogy elborítson benneteket a sötétség” (Jn 12,35–36).

⁵Hasonló álláspontot képvisel Farkasfalvy Dénes: *Testté vált Szó I.* Prugg Verlag, Eisenstadt, 1986, 48–49.

„Ti vagytok a világ világossága” (Mt 5,14)

Az Ószövetségben csak ritkán fordul elő, hogy a „világosság” motívumát Izraelre mint a választott népre alkalmazzák (Iz 60). Ezzel szemben az újszövetségi könyvek írói viszonylag gyakran nevezik az egyházat vagy az egyes keresztényeket világosságnak. Az egyházra való vonatkoztatást illetően mindenekelőtt a Jelenések könyvének egyik híres leírása emelhető ki: „Az égen nagy jel tűnt fel: egy asszony napba öltöztetve, lába alatt a hold, fején tizenkét csillagból korona” (Jel 12,1). Az egzisztenciális között teljes az egyetértés arra vonatkozólag, hogy az idézett mondat az egyházra vonatkozik: az egyházra, amely az ószövetségi választott nép szerves folytatása és kiteljesedése. Így a leírás az egyház különleges helyzetét és méltóságát mutatja be szemléletes módon.

A nap az a teremtmény, amely — miként fentebb utaltam rá — ragyogásával és fényével a legjobban érzékelteti Isten mindent felülmúló fenségét és dicsőségét. Mivel a „felöltöztetni” (*periballó*) ige szenvedő alakban áll, ezért ezt Istenre utaló szenvedő szerkezetnek (*passivum theologicum*) tekinthetjük. Így a mondat értelme: Isten az egyházat saját dicsőségével veszi körül és saját dicsőségében részesíti.

Mivel a holdat alapvetően az idő mércéjének és az idő váltakozása jelének tekintették, a „lába alatt a hold” kifejezés azt jelzi, hogy az egyház az idő váltakozása felett áll, bár nem teljesen független az időtől. A 12 csillag mind a tizenkét ószövetségi pátriárkára, mind a tizenkét újszövetségi apostolra utalhat.

Témánkat illetően egy másik jól ismert és jelentős szöveg a hegyi beszédben olvasható: „Ti vagytok a világ világossága. A hegyen épült várost nem lehet elrejtteni. S ha világot gyűjtának, nem rejtik a véka alá, hanem a tartóra teszik, hogy mindenkinek világítson a házban. Ugyanígy a ti világosságotok is világítson az embereknek, hogy jótetteiteket látva dicsőítsék mennyei Atyátokat!” (Mt 5,14–16).

„A ti vagytok a világ világossága” kijelentés a Máté-evangélium egészében szoros összefüggésben áll a 4,16-tal, amely — miként fentebb szó volt róla — Jézusról állítja, hogy világosságot hozott a sötétségben élőknek. A tanítványok feladata tehát a legszorosabban kapcsolódik Jézus küldetéséhez. A tanítványok azt a fényt sugározzák tovább, amelyet Jézus hozott a földre. Sőt a tanítványok által Jézus fényének az egész világra el kell jutnia.

Fontos hangsúlyozni, a szakasz tartalma egyaránt vonatkozik az egyházra és az egyes keresztényekre. Nem kétséges, hogy a „hegyen épült város” kifejezés az egyházat jelöli, amely saját magára vonatkoztathatja azt a prófétai jövendölést, amely eredetileg a hegyre épült Jeruzsálemre vonatkozott: „Kelj föl, ragyogj föl, mert elérkezett világosságod, és az Úr dicsősége felragyogott fölötted! Mert még sötétség borítja a földet és homály a nemzeteket, de fölötted ott ragyog az Úr, és dicsősége megnyilvánul rajtad. Népek jönnek világosságodhoz, és királyok a benned támadt fényességhez” (Iz 60,1–3).

„...hogy jótetteiteket
látva dicsőítsék
mennyei Atyátokat!”
(Mt 5,16)

A szakasz utolsó mondata az egyes keresztények sajátos küldetését fogalmazza meg: a „jó tettek” által világosságot kell közvetíteniük mások felé. A „jó tettek” (*kala erga*) a zsidó szóhasználatban az irgalmasság cselekedeteit (betegek látogatása, idegenek vendéglátása, alamizsna stb.) jelenti. Ez az értelem nyilvánvalóan itt is jelen van, főleg, ha figyelembe vesszük, hogy az utolsó ítéletről szóló leírásban (Mt 25,35–36) az ítélet mércéjét éppen az irgalmasság cselekedetei képezik. A hegyi beszéd egészét szem előtt tartva azonban a „jó tettek” nem korlátozhatók az irgalmasság cselekedeteire, hanem általánosan a keresztény magatartásra értelmezendők. Tartalmukat konkrétan a boldogmondások, illetve az antitézisek határozzák meg. A tanítványok világossága akkor válik valóban „ragyogóvá”, ha lélekben szegényként, szelíden, irgalmasan, a béke munkásaként az üldöztetést is vállalva és az ellenség felé is szeretetet tanúsítva elkötelezik magukat az „igazságnak”, vagyis Isten akaratának.

Az a gondolat, hogy a keresztényeknek a fény szerepét kell betölteniük a világban, a levélirodalomban is gyakran megfogalmazást nyer. Itt csupán egyetlen példát említek, és pedig az Ef 5,8–14 szövegét:⁶ „Valaha sötétség voltatok, most azonban világosság az Úrban. Éljetek úgy, mint a világosság fiai. A világosság gyümölcse csupa jószág, igazságosság és egyenesség. Azt keressétek, ami kedves az

⁶Egyéb példák:
1Tessz 5,4–8; 2Kor 4,6;
Róm 13,11–14;
Kol 1,12–13; 1Pét 2,9.

Úr szemében. Ne legyen részetek a sötétség meddő tetteiben, inkább ítéljétek el őket. Amit ugyanis titokban tesznek, azt még kimondani is szégyen. Mindarra, amit elítéltek, fény derül, s ami így világossá válik, fényforrás lesz. Ezért mondják: Ébredj, aki alszol, támadj fel a halálból, és Krisztus rád ragyog.”

Ebben a szövegben is jól kifejezésre jut a keresztények világosságolta, amely egyszerre adomány és feladat. Adomány, mert nem természetes énjükből fakad — régebben „sötétség” voltak —, hanem Krisztus megváltásából, illetve a Krisztussal való közösségükből, miként azt a „világosság az Úrban” kifejezés mutatja. Feladat, mert a „világosság fiaként” ezt a Krisztushoz tartozást meg kell őrizni, és a külvilág felé meg kell mutatni.

A „világosság gyümölcse”

Külön említésre méltók a „világosság fiai” és a „világosság gyümölcse” kifejezések. Az első a „világossághoz”, vagyis az Istenhez és Krisztushoz való tartozást jelöli (vö. Lk 16,8; Jn 12,36; 1Tessz 5,5), a második pedig ennek természetes következményét. A „gyümölcs” szó használata eszünkbe juttathatja a Gal 5,22-ben olvasható a „Szentlélek gyümölcse” kifejezést, már csak azért is, mert egyes ókori szövegtanúkban ez utóbbi szófordulatot találjuk.⁷ A „Szentlélek gyümölcse” azokat az erényeket jelöli, amelyeket a bennünk lakozó Szentlélek alakít ki bennünk. A „világosság gyümölcse” is hasonló értelmű: ha eltölt bennünket Krisztus világossága, amelyet a Szentlélek közvetít számunkra, akkor ez alapvetően meghatározza gondolkodásunkat és magatartásunkat, vagyis a „jószág, igazság és egyenesség” lesz életünk jellemzője. S a keresztények életében láthatóvá váló világosság egyszersmind folytonos vád a sötétségben élő embertársak felé. Persze ennek a vádnak nem az elítélés a végső célja, sokkal inkább a megtérésre való ösztönzés. A hívő keresztény jól tudja, hogy az életében feltáruló világosság nem kizárólag saját erőből keletkezett, hanem Krisztus Szentleke által, éppen ezért minden erejével arra kell figyelmeztetnie és abban kell segítenie nem hívő társait, hogy ők is megtapasztalhassák Krisztus „ragyogásának” új életre keltő hatását. Minden bizonnyal erre vonatkozik a szóban forgó szakasz végén található formula, amelyet a szerző idézetként vezet be: „Ezért mondják”. Mivel az idézett mondat sem az Ószövetségben, sem egyéb általunk ismert zsidó iratban nem található, ezért olyan keresztény formulának tarthatjuk azt, amelyet a keresztelés során használtak.⁸ Persze a formula — „Ébredj, aki alszol, támadj fel a halálból, és Krisztus rád ragyog” — nemcsak missziós célzatú, vagyis nemcsak arra vonatkozik, hogy a keresztényeknek Krisztus világosságát kell sugározniuk mások felé, hanem maguknak a keresztényeknek is felszólítást tartalmaz. Ha esetleg gyengülni kezd bennük a fény, vagyis halványabbá válik a világosság — talán ki is alszik —, mindig van lehetőségük újakezdesre. Krisztushoz fordulva a fény-sugarat mindig újra lehet ébreszteni. Senki sincs tehetetlenül alávetve a sötétségnek, de fontos, hogy folyamatosan ellene tudjunk mondani a sötétség világának, és engedjük, hogy Krisztus fénye töltse be életünket. A húsvéti vigília szertartásának első része, a fény-liturgia éppen ezt a valóságot juttatja szemléletesen kifejezésre.

⁷Chester Beatty papirusz (kb. 200), valamint a „koiné” megnevezéssel illetett kódexcsoport, amely főleg 6–9. századi kódexeket tartalmaz.

⁸Vö. Romano Penna: *La Lettera agli Efesini*. EDB, Bologna, 1988, 220.

A fény szerepe a kortárs szakrális térben

NIKOLETTI LILLA

1990-ben született. A PPKE BTK-n végzett szabadbölcseészet BA és művészet-történet MA szakon.

Az építészet történetének kezdete óta mindig rendkívül fontos szerepet kapott a belső tér megvilágítása, hiszen a fény ennek egyik legmarkánsabb eleme. Az épület jellegét nem csupán materiális, hanem anyagtalán tényezők is befolyásolják. A fény teret alakító szerepe épp olyan fontos — származzon az mesterséges vagy természetes forrásból —, mint az épületet meghatározó alaprajz, vagy a megfelelő építőanyag. Az ember figyelmét a körülötte lévő materiális világ látványa ragadja meg elsősorban, ezért általában megfélekedezik arról, hogy mindehhez a fény teremti meg a szükséges körülményeket. Jelenségének tapasztalata mindennapos, így léte legtöbbször észrevétlen marad. A fény számos aspektusban határozza meg a szakrális terek képét is. Jelenléte elsősorban a megfelelő látási viszonyok érdekében fontos, hogy a hívők jól láthassák a zoltárok, olvasnivalók szövegét, illetve a térben zajló történéseket, azonban emelkedettebb esztétikai, tartalmi igényeket is ki kell elégítenie. Általában az áhítat magasztosabbá tételét szolgálja, s olyan elengedhetetlen szerepet tölt be a templomtérben, mint az oltár vagy a kereszt. A fény kiemeli az építészeti tagozatokat, a művészeti alkotásokat, továbbá az együttes térélményt is nagymértékben meghatározza. A fényhez pozitív, a kereszténység szempontjából fontos asszociációk sora köthető: a mennyei szféra, az isteni üzenet közvetítője, és maga Krisztus, a „világ világossága” is megnyilvánul benne. A szakrális tér alkotói kezdettől fogva a földi világtól való eltávolodásra, a mennyei szférához való közeledésre törekedtek, hangsúlyos szerepet adva a fény két világot összekötő jelenségének. A fény üzenetet közvetít Isten és ember között, mely folyamat helyszínéül esetünkben a templom tere szolgál.

A keresztény templomok különösen fontos szerepet juttatnak a fénynek. Évszázadokon át bevett gyakorlatként említhető a keletelés hagyománya, mely Isten házának kitüntetett helyét, a szentélyt a Paradicsom előtereként Krisztus második eljövételének irányába tájolta.¹ A gótika születésével beköszöntött a templomtér isteni mennyországot a földön megjeleníteni vágyó korszaka, amely a színes üvegablakok és aranyozott felületek társául szánta a Nap égi sugarait. A pompának és hivalkodásnak alárendelt fény számára a Szent Benedeki regulához visszatérni vágyó ciszterciek adtak új értelmet, amikor visszafogottságot és egyszerűséget előnyben része-

A fény jelentősége a keresztény templomokban

¹Katona Vilmos:
Az irányított-tengelyes szerkesztés kortárs reneszánsza Európa katolikus templomépitészetében.
Magyar Egyházzene,

²SC 124.

Vö. Kamarás István:
*Vallásosság, habitus,
ízlés.* Loisir Kiadó,
Budapest, 2009, 59.

³Uo.

A templomtér megvilágítása

⁴Mindez befogadói oldalról
szociológiai jelentőséggel
és a liturgikus térhasználat
artikulált megértésén
keresztül városépítészeti
térformáló erővel bírhat.
Lásd Katona Vilmos:
*From Static Space to
Dynamic Architecture:
The Changing Principles
of Contemporary Euro-
pean Church Architecture.*
*Global Built Environment
Review*, Vol. IX, No. 2
(2015), 21–47.

A pannonhalmi bazilika belső terének átalakítása

sítő eszméik a liturgikus építészetben is kifejezésre jutottak. Az isteni jelenlét letisztult tereikben válhatott igazán az áhítat tárgyává, a fény pedig természetes formájában mutatkozhatott meg.

A 20. század egyháztörténetének egyik legmeghatározóbb eseménye, a II. Vatikáni zsinat (1962–1965) *Sacrosanctum concilium* kezdetű konstitúciója a liturgia kapcsán kijelentette: „A templomok építésénél ügyelni kell arra, hogy alkalmasak legyenek a liturgikus cselekményekre, s tegyék lehetővé a hívek tevékeny részvételét.”² A zsinat a 20. század emberét megcélozva felkínálta az egyház, a templom oldalmát a megváltozott, felkavart világban élő ember számára. Az építészek a zsinati döntések eredményeként látszólag szabad kezet kaptak a templomtervezés kapcsán, ami jelentősen átformálta az addig megszokott templomképet.³ A kortárs templom a zsinati döntéseknek, a jelenkori ember elvárásainak, valamint a profán építészetben uralkodó tendenciáknak kíván egyszerre megfelelni.

✱

A különböző terekhez eltérő megvilágítás illik. Fontos, hogy melyik irányból, milyen erősségű fény érkezik, hogy át kell-e sugározni valamilyen szűrőn, vagy szabadon ragyoghatja be a teret. A fény határozott szerepe mutatkozik meg a kortárs templomtérben, abban, ahogyan fókuszpontot jelöl ki, a tekintetet felfelé, vagy horizontálisan vezeti, vagy abban, ahogyan különböző térrészeket választ el vizuálisan egymástól, vagy éppen összeköti őket a funkció függvényében. A fény természetes formában tisztán és világosan deklarálja Isten jelenvalóságát, míg a színes üvegablakok alkalmazása a művészi szépség által vezeti a híveket a mennyei szféra felé. Az indirekt fényhatások a visszafogott, de állandó isteni jelenlétet jelképezik, míg a direkt fénykezelés az aktív szellemi részvétel szimbólumául szolgál. A megvilágítás és a térben használt anyagok együttélése hideg vagy meleg térérzetet biztosíthat, az állandóan változó fény és árnyék pedig megmozgatja a szakrális tér statikus képét. Mindezek függvényében a tér végeredményben akár rendkívül drámai vagy légiesen könnyed hatással is bírhat a szemlélőre.⁴

A templomterek lehangsúlyosabb pontját általában mind liturgikus, mind vizuális szempontból a szentély adja. A hívők padsoirai ebbe az irányba néznek, hiszen itt jelenik meg a szertartás celebránsa, s általa Isten jelenvalósága. A hosszanti térforma a figyelmet egyetlen helyre összpontosítja, fókuszpontot teremtve, mely a liturgikus cselekmény kiemelését szolgálja — a bejáratától a szentélyig utat jelöl ki, melyhez az alaprajz, a felépítés, a berendezés és sokszor a fényhatások is alkalmazkodnak.

A közelmúlt műemlékvédelmének történetében fontos dátumot jelent 2012. augusztus 27., a pannonhalmi Szent Márton-bazilika újraszentelésének időpontja. A belső tér megújítására azért volt szükség, mert a Pannonhalmán működő szerzetesek már nem tudták összeegyeztetni a bencés eszmeiséget a különböző történelmi korok által

⁵Vukoszávlyev Zorán:
A téri minimum teljes-
sége. *John Pawson tér-
installációja Pannonhal-
mán*. Régi-Új Magyar
Építőművészet, No. 3
(2012), 9–14.

meghatározott, némiképp kusza belső térrel. Egy visszafogottabb, bensőségesebb tér ideája lebegett a szemük előtt, amikor felkérték John Pawson építész, hogy alakítsa át a bazilika belső terét. Pawson „a vizuális tisztaság és a funkcionális egység megteremtését”⁵ tűzte ki célul, egy olyan tér létrehozását, mely egyaránt megfelel a bencés lelkület hagyományainak és a jelenkori térhasználat által támasztott elvárásoknak. Mindehhez a sajátos igényekre szabott fénykezelés, a fény és világítás tudatos megtervezése nyújtott segítséget.

**Anyaghasználat,
szerkezet és
megvilágítás**

Az átalakítások utáni belső tér képét két domináns anyag kontrasztja határozza meg: az ónix, mely az egy tengelyen elhelyezkedő keresztelőkút, az oltár, az ambó és a szentély feletti ablak anyagául szolgál, valamint a sötét színű fa, melyből a kórus és a hívek padjai készültek. Az ónix elegáns, mégis visszafogott megjelenésű, képes a fényt átengedni, de meg is törni azt, így az üveglakon bejövő fény átalakul, némiképp tompítva jut át az ónix felületen és éri el a templom terét, megvilágítva a szertartás kiemelkedő pontjait. A tér anyaghasználatában, szerkezetében és megvilágításában is kelet felé törekszik, egyfajta lendületet képezve a nyugati résztől a hajóban az ambón és oltáron keresztül a fény forrásáig, ahol a tekintet és a teológiai tartalom egyaránt összesűrűsödik és megállapodik. Mindez az emberi élet folyamatát jeleníti meg, a kereszteléstől a halálon át az üdvösségig, valamint az Isten és ember közötti hierarchikus lépcsőfokok kifejezőjeként is szolgál. Az út a nyugati keresztelőkúttal kezdődik, ahol a hívek beavatása történik. A közösség tagjai alacsonyan, kevés fényben vesznek részt a szertartáson, szintemelkedéssel feljebb a szerzetesek, akik hivatásuk és fogadalomtételük által közelebb helyezkednek el a szentélyhez és az isteni világhoz, majd a megérkezést a fényt szolgáltató körablak adja, mely már a mennyeik fényét hozza el a templom legmagasabb elhelyezkedő pontjára.⁶ A fény az egész térélmény meghatározó elemeként szolgál. A viszonylag egységes szórt fényhatás el-

⁶A tervező térkonceptiójának elbeszélése és annak kritikája nyomon követhető egy templommal kapcsolatos építészeti párbeszédben, amelynek íve egy Gunther Zsolttal készült interjútól (*Octogon*, No. 100 (2012), 41–43.) egy az „üresség terét” vizsgáló, nemrégiben megjelent kritikáig tart (*Régi-Új Magyar Építőművészet*, No. 10 (2015), 22–24.)

sősorban a főhajót világítja meg, az oldalhajók pedig homályba burkolóznak. A fény életre kelti az anyagokat, különös tekintettel az ónixra, mellyel kapcsolatot teremt, nemcsak fizikai, esztétikai, hanem szellemi értelemben egyaránt. A körablak anyaghasználatának köszönhetően a fény tiszta fehérséget közvetít a hívők számára, mely általánosan ismert szimbóluma a tisztaságnak, az üdvösségnek, és magára a Báránnyra, a fehér ruhás Krisztusra is vonatkozatható. John Pawson igyekezett újra egységbe foglalni a darabjaira szakadt teret. Ennek az egyesítésnek fontos eszköze a fény, mely összefogja a teret, ugyanakkor hagyományokat idéz fel azzal, hogy középkori fényviszonyokat teremt. Messze a nagyvárosok feszült és hangos világától, a bazilika rendíthetetlenül áll a tájban. Az ilyen, időtlenséget sugárzó épületeket sokszor több száz kilométer választ el egymástól, de gondolatiságuk, a fény meghatározó szerepe a belső térben mégis szorosan összekapcsolja őket.

A sényei kápolna

⁷Varsányi Gyula:
A kápolnaépítető. NOL.hu,
2004. szeptember 7.,
<http://nol.hu/archivum/arc>
hiv-331785-149773
(2016.04.09.)

Egy hasonló példa Vadász Györgytől, egy alig pártíz fős falu, Sénye egykori lakójától származik. 2002-ben, itt élő barátja, Szilágyi István és annak családja számára tervezett apró kápolnát egy szőlőtermelésre használt, megkapó kilátással rendelkező területre.⁷ A csonka kúp alakú kemence vagy boglya formára emlékeztető hófehér épület kívül kőborítást kapott, mely betonvázhoz illeszkedik. A belső teret egy kereszt alakú áttörés köti össze a külvilággal. Az épületbe lépő szintén fehér falakkal találkozhat, melyek közrezárják az élénk színű üveglapokkal kitöltött keresztformát. A keleti tájolású fényablakon keresztül lépnek a Nap sugarai az apró térbe, színes fényt szórva a jó vetítésvászonnak bizonyuló világos falakra. Csupán egy apró oltár, gyertyák és padok jelentik a kápolna állandó kellékeit, valamint V. Szabó Noémi falképei is helyet kaptak a térben, melyek a Napot és a Holdat ábrázolják. Vadász György kápolnája az építész gondolatai alapján felekezettől függetlenül, minden megpihenni és békére vágyó embert szívesen lát.⁸ Az egyszerű, mértéktartó épület környezetével eggyé válva olyan természeti elemmé lesz, mint a fák és a sziklák.

⁸Uo.

Bruder Klaus kápolna

Egészen más módon helyezkedik el a német tájban Wachendorf, egy kis német falu határában Peter Zumthor építész 2007-ben befejezett Bruder Klaus kápolnája. Az absztrakt megfogalmazású épület szinte kitör környezetéből, jelenléte megingathatatlan. Az építész számára egyenrangúnak számított a tervezés cselekedete, az építkezés folyamata, az anyagok, a technika jellege. A kápolnát pont annyira alakította ő maga, mint a vele dolgozó lelkes helyi lakosok. Az építkezés folyamán először a közeli erdőből származó farönköket támasztották sátorszerűen egymásnak, majd közéjük minden nap fél méter betont öntöttek. Miután az anyag megkötött, a belső térben tüzet gyújtottak, hogy kiélessék a farönköket. Ennek során az épület tetején létrejött egy nyílás, amely világítást biztosít a belső tér számára. A 12 méter magas épület egyetlen nyílása a szabadon, üvegezés nélkül megjelenő opeion-szerű lyuk, melyen keresztül a környezeti hatások közvetlen érik el a befelé dőlő falak által körülzárt teret. A hó, az

⁹Katona Vilmos –
Vukoszavlyev Zorán:
Középen az ég alatt:
Peter Zumthor wachen-
dorfi Bruder Klaus
kápolnájáról. Alaprajz,
Vol. XV., No. 4
(2008), 20–23.

eső és a szél éppúgy része a kápolnának, mint a megvilágítását szolgáló Nap fénye. Az elszenesedett faanyagot apró üvegszemek törik át, melyeken a beérkező fény úgy pislákol, mint az esti égbolt csillagai.⁹

A táj lelkévé vált kápolnák az ég és a föld közötti kapcsolat megteremtői. A felfelé szűkülő terek rálátást engednek a felhőkre és utat hagynak a fénynek. A fény teszi igazán élővé ezeket az épületeket, s a kisméretű terekben nagy energiák szabadulhatnak fel. A kápolnák bizonyítékkal szolgálnak arra, hogy nemcsak szimbolikus elemekkel lehet elérni a transzcendens élményt, hanem az anyagok, a szerkezet és a fény összjátékaként is. Peter Zumthor épületében a fény közvetlenül lép a térbe, nem ütközik semmilyen akadályba, hanem tisztán, eredeti alakjában találkozik a hellyel. A sényei kápolnában a piros, narancs, kék üvegtáblák megváltoztatják a fény színét és ezzel egy új minőséget adnak a jelenségnek. A két építész eltérő fénykezelés jellemzi, de azt azonos célnak rendelik alá, az istenivel való kapcsolatteremtés elősegítésének.

Ronchamp

A belső térben megjelenő egyedi fényhasználatra számos további hazai és külföldi példa hozható. Fontos megemlíteni Le Corbusier munkásságát, aki kivételes érzékenységgel fordult a fény és a szín világára. Jól érzékelhető ez a 20. század építészettörténetének egyik meghatározó példáján, a ronchamp-i Notre-Dame-du-Haut kápolna épületén, ahol a fény intenzitása a térben a Nap mozgásával együtt változik, az eltérő színű üvegtáblák pedig különböző jelentőséggel képesek felruházni az egyes térrészeket. Az építész kevésbé ismert szakrális épülete a firminy-i Szent Péter-templom, ahol a belső térben zajló dráma három fő felvonásban írható le. Az idő előrehaladtával, a Nap mozgásának függvényében a keleti homlokzaton elhelyezkedő kis csillagszerű ablakok fénypöttyöket hoznak létre a padlón, amelyek később misztikus módon fényhullámokká alakulnak, megkapó mintázatot eredményezve az oltár melletti és vele szemben elhelyezkedő falakon. Később a naplemente közeledtével az arany fény az oltárfalat világítja meg. Szögletes fénycsatornák vetítenek intenzív meleg fényt az oltárfalra, míg a sötétedő égbolt kékje hideg fénnel tölti meg az apró csillagablakokat. Ez a kozmikus jelenet köti szorosán a templomot a nappalok és éjszakák körforgásához.¹⁰

Tadao Ando munkái

¹¹Singular Newman:
Architect Tadao Ando's
Design Philosophy.
Devtoe.com,
2014. március 6.,
http://devtoe.com/doku.php?id=architecture_tadao_ando (2016.04.20.)

Teljesen más módon nyúl a szakrális térhez a japán építész, Tadao Ando. Munkái kelet és nyugat, hagyományos és modern térfelfogás szintéziséből árulkodnak. A tervezés folyamán az építész figyelme a hely identitása, a letisztult geometriai formák alkalmazása és az emberi igényekhez való igazodás mentén halad.¹¹ Osaka csendes külső lakónegyedében található, nyolcvanas évek közepén felépült temploma tartózkodó külső megjelenéséhez letisztult belső tér társul. A külső és belső világot a templom falán lévő kereszt alakú, üvegezett megnyitás köti össze. Hagyományosan a kereszt festett vagy faragott formában jelenik meg a szakrális térben, ebben az esetben azonban a tömör vasbeton falak kereszt alakú megnyi-

tásaként kap helyet az oltár mögött. A kereszt a padlótól egészen a mennyezetig ér, miközben a fal teljes szélességén is végigfut. A Nap fénye ezen a megnyitáson át érkezik a templomba, és átjárva az apró teret, kereszt alakú fényformát vetít a templom padlójára. A fénykereszt a tér egyetlen díszítő elemeként szerepel a természetes anyagokkal és kézi megmunkálással készült berendezési tárgyak között, szerepe azonban jelentősen túlnő ezen. Immateriális jelensége találkozik a sötét padlózat és berendezés masszív struktúrájával, ahogyan a kereszt képe kirajzolódik a térben. A fénysávok átértelmezik a látványt, feloldják a formákat és az oldalfalak szinte lebegni látszanak. A Nap fénye az idő múlásával mindig más szögben esik a templomtérbe, a legkülönlegesebb hatást tizenegy és tizenkét óra között éri el, amikor a fény párhuzamos a templomtér fő tengelyével.¹² A kereszt a falon a végtelenbe nyílik, ugyanakkor olyan benyomást ébreszt a látogatóban, mintha az épületen kívül maga a természetfeletti rejtőzne, s a kereszt egyfajta vízióként jelenne meg.

¹²Klein Rudolf:
*Tadao Ando. Az építész
Kelet és Nyugat között.*
Pont Kiadó, Budapest,
1995, 144–146.

A mindennapi tapasztalatainkkal szemben a fény ezekben az épületekben szokatlan módon tűnik fel, hiszen szinte felhívja magára a figyelmet. Jelenléte tudatosul a befogadóban, odafigyelésre ösztönöz. Nem csupán a szemet vezeti, de egyúttal érzelmi hatással is bír, étellel tölti meg a teret.

A csendes szakrális tér

Az elmúlt közel száz évben jelentősen átalakult, felkavart világból kíván a mai templomépítészet — ha csak rövid időre is — kiszakítani, békés, nyugodt helyet biztosítani a hívők és a térbe belépők számára. Ahogy évszázadokon át, a templom ma is a profán világtól igyekszik eltávolodni, és egy teljesen más, szakrális helyé lenni, transzcendenciát megjeleníteni. A 21. században a békét a mindennapi élet nyüzsgő forgatagával ellentétben álló csendesség, a csend képes megteremteni. A csendességen nem feltétlenül a szó szerinti értelemben vett csöndet kell érteni, hanem azt a teret, mely egy tiszta, világos, gondolatoknak helyet adó tértapasztalatot eredményez. A csendességhez sokszor minimalista formák, visszafogott, homogén szín- és anyaghasználat, valamint a hagyományos értelemben vett díszítések alkalmazásának redukciója vagy akár a díszítések teljes hiánya társul. Az ornemens szerepét átveszi a szerkezeti megformáltság egyedisége, az igényes anyaghasználat és a fény immateriális eszközének előremutató használata. A dísz funkciója áthelyeződik az anyagválasztásba, a szerkezet elsődleges lesz a jelentés építésében.

A halkszavúság — ami hasonló a vallás társadalmi helyzetének megváltozásához, vagyis hogy a triumfáló jelleg egyre inkább szolgálová válik — egy vizuálisan tiszta és sokszor teljesen dísztelen templomi megjelenést eredményez. Az építészek minden nélkülözhetőnek tűnő elemet eltávolítva hoznak létre sokszor sterilnek ható szakrális tereket, ahol az egyetlen többletet a szerkezet többletszerpe és a fény jelensége adja. A fényre hárul a transzcendens at-

moszféra megteremtése, a szakralitás jelzése. A kép, az ornamentika helyét átveszi az egyéni megvilágítás és az épület struktúrájának összhangja. A természetfeletti jelenlétének érzékelését a templomtérben mindezidáig jelentősen elősegítették a képi ábrázolások, manapság azonban ez teljes mértékben az intuíciónak, az ember képzeletének feladatává válik. Az egyetlen segítséget a fény jelensége adhatja, mely az isteni jelenlét bizonyítékeként értelmezhető.

A 20. század esztétikai szemléletváltozásának következtében a szakrális tér átalakult, s a fény szerepe kiemelkedett azáltal, hogy a tér általa válik teljessé, teremt transzcendens atmoszférát, és nyeri el identitását — így tulajdonképpen maga az anyagtalán vagy természetfeletti hordozójává, megjelenítőjévé válik. A templomtér a fény által átszellemül, beleértve a szerkezetet, az anyagot és a híveket is. Felhívja a figyelmet a természetfeletti jelenlétére, megtöri a tér homogenitását; a törés, amely alapvető emberi tapasztalat, egy nyílást képezve kaput biztosít a kozmikus régiók között, a felsőb-
bek felé.

A kaliforniai *Lumen Christi/Christ the Light*, azaz a Krisztusi fény katedrálisa széleskörű elvárásoknak megfelelő épület, amely egyszerre a közösségi és az egyéni áhítat helyszíne. Szervesen kapcsolódik a városi élethez, miközben mondanivalójában a természet iránti kötődés is kifejezésre jut. Egyaránt jelen van az épületben a hagyományokhoz való hűség és a legújabb technikai lehetőségek kiaknázása. A katedrális különlegessége a megvilágításban rejlik, melyre a tervező rendkívüli figyelmet fordított.¹³

Az oaklandi épület egyik legfrappánsabb és leginnovatívabb eleme a hatalmas méretű Krisztus-kép, mely a szentély mögött helyezkedik el. Ez pixelekből áll össze, melyeken áthatol a fény. A digitális technológiával újraalkotott Krisztus-ábrázolást alumíniumpanelekből hozták létre, s a fény így több mint 94 ezer lyukon áthaladva kerül a térbe, több mint 17 méter magasba nyúlva.¹⁴ A kép a chartres-i katedrális nyugati kapujának, a Krisztus-dombormű kőből készült eredetijének kétdimenziós mása. A végeredmény egyszerre vezet vissza a 12. századi kereszténység idejébe, és egyszerre rendkívül modern, egy fény irányította hologram. A fény és a Nap kiemelkedő szerepe Isten jelenlétét tükrözik a szent térben, hiszen az oltár feletti ablakon, vagyis magán Krisztuson át érkezik a térbe a fény. Az építész a fény tradíciójához kötődve avatja szent helyyá a katedrális, az indirekt napfény segítségével emeli magasabb szférába az olyan egyszerű, szerény anyagok összességét, mint a fa, az üveg és a beton. A Krisztusi fény katedrálisa az imádság, a vigasz, a spirituális megújulás színhelye, mely — ha rövid időre is — kiszabadít a materiális világ szorításából, életvitelszerű közegéből.¹⁵

A kép ebben az esetben a fény sajátos helyzete és megvilágító, kiemelő, jelentést adó szerepe által van jelen. Akkor válik csak teljes formájában láthatóvá, amikor a Nap átsüt rajta és megeleveníti azt. Az építészek a képi hagyományokat ebben az esetben a 21. század

Az oaklandi *Lumen Christi* katedrális

¹³*Cathedral of Christ the Light*, http://www.som.com/projects/cathedral_of_christ_the_light (2016.04.16.)

¹⁴Paul A. Harding: *Christ the Light Cathedral: Of Our Time + Tradition*, http://www.aia.org/aiaucmp/groups/ek_public/documents/pdf/aia078924.pdf (2016.04.16.)

¹⁵Adrian J. Welch: *Cathedral of Christ the Light Building: Oakland Building*. E-Architect, 2015. január 7., <http://www.e-architect.co.uk/america/cathedral-christ-light> > (2016.04.16.)

nyelvére alakítva voltak képesek megjeleníteni. Hiszen a kép hagyományos értelmezései és a modern világ képről alkotott felfogása nem feltétlenül állnak szemben egymással, hanem képesek új viszonyaik alapján harmonikus formában megjelenni, ahogy az a kaliforniai katedrális esetében mutatkozott meg, ahol a kép és az épület szerkezete összhangjának alapjait a fény sajátos értelmezői szerepe teremti meg.

**A hagyománytisztelet
új formája**

A mai templomépületek nem feltétlenül fizikai formájukban kötődnek a múlt szakrális építészetéhez, hanem szerkezetükkel és az ahhoz szerves viszonyba rendezett fényhasználatukkal. A megfelelő fénykezelés újraértelmezheti korunkban a templom szent terét, hiszen a transzcendencia és a szakralitás nemcsak a szent képek, hanem a fény kiemelő, alakító közbenjárásával is létrejöhet. A fényhasználat a kortárs templomépítészetben a hagyománytisztelet új formáját jelentheti.

Lángok, fények, alkotások

MÁTHÉ ANDREA

A szerző esztéta. Legutóbbi írását 2015. 12. számunkban közzöltük.

¹Kepes György:
A látás nyelve.

(Ford. Horváth Katalin.)
Gondolat, Budapest,
1979, 138. (Először 1944-
ben jelent meg *Language
of Vision* címmel.)

²Gjon Mili, aki Picassónak
megmutatta a fényfestés
lehetőségét és technikáját,
majd le is fotózta a fényel
rajzoló Picassót, a Kepes
György által alapított
és vezetett MIT-ben
(Massachusetts Institute
of Technology Cambridge)
tanult.

³Érdekességképpen:
Thomas Wilfred 1920-ban
alkotta meg a *Lumiát*,
amellyel sajátos fényfes-
tészetet hozott létre,
az első neont alkalmazó
fényinstallációt pedig
1926-ban készítette
Zdenek Pesanek, amely-
lyel máig folytatott alko-
tási módot alapozott meg,
vö. például *10 művész,
aki neonnal alkot*,
[https://www.artsy.net/
article/artsy-editorial-10-
artists-who-work-with-
neon](https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-10-artists-who-work-with-neon) (2016.05.02.)

„A fény minden szerves létezés számára az életadó, alapvető energia. (...) A tér tapasztalása szorosan kapcsolódik a fény tapasztalásához. Fény nélkül nem látunk, látás nélkül nincs tapasztalható tér. Vizuális értelemben a tér nem egyéb, mint fény-tér. Ezt a fény-teret szemünk általában nem érzékeli. Csupán akkor észleljük a térbeli viszonyokat, ha a fény valamilyen közegbe ütközik. Amit a valóságban térbeli világnak látunk, tulajdonképpen az a mód, ahogyan a fény széttagolódik és visszaverődik, azaz bizonyos közegek által modulálódik” — így ír *A látás nyelve* című könyvében Kepes György,¹ akit a „fény művészenek”, vagy a „fény emberének” is szoktak nevezni.

A fényművészet, amely a 20. században született meg különálló képzőművészeti műfajként, olyannyira szerteágazó mind anyagát, technikáját, megjelenítési formáit, mind színvonalát, alkotásainak a művészetben elfoglalt helyét nézve, hogy aligha lehet áttekinteni. A fény témája pedig a (képző)művészetten kívüli területeken — teológia, vallás, mitológia, irodalom, zenetudomány stb. — is olyan széleskörű, hogy nehéz lenne akár csak szempontokat is adni hozzá. Írásom rövid ismertető és szubjektív reflexió a fényművészet témájára.

A „fényfestők” ma már archaikusnak hangzó elnevezését Moholy-Nagy László — akinek legismertebb fényművészeti alkotása a *Fény-modulátor* — használta a Bauhausban fényalkotások létrehozásával kísérletező művészekre, és hogy ez látványban megközelítőleg mit is jelenthetett, azt egy későbbi időszak mérnök-fotósa, Gjon Mili örökítette meg 1949-ben a fényfestményeket (*lightpaintings*) készítő Picassóról, amint elsötétített műteremben egy kis toll-fénnyel/fénytollal (*pen light*) rajzol. A „fényművész”, illetve „fényművészet” lett az elfogadott megnevezés a 20. században megszületett művészeti ágra, amely mára alműfajait és megjelenési területeit tekintve szinte követhetlenné vált: a fotogramok, a fényrajzok, a *cliché verde*, a fluoreszkáló fényfalak, a lumino-kinetikus installációk, hangszobrok, holografikus alkotások stb. mára ismerőssé váltak a művészek és a befogadók számára is.

Elsőnek Kepes Györgyöt (1906–2001) nevezték a fény művészenek, és sokszor ma is így említik; ő az 1940-es évek végétől, az 1950-es években kísérletezte ki fényre és mozgásra épülő alkotásainak technikáját, amelyet *lymidyne*-nek nevezett.² Idén van születésének 110. évfordulója. Kepes György fényműveinek elődjeként Moholy-Nagy művei és Nicolas Schöffer mozgó fényszobrai (lumino-kinetikus alkotások) tekinthetőek.³

A fény nemzetközi éve a 2015-ös év volt, amelyhez számos fényművészeti kiállítás, esemény kapcsolódott Magyarországon is: pél-

⁴Csáji Attila maga is fényművész, MIT-ösztöndíjas, a Nemzetközi Kepes Társaság megalapítója; a magyar fényművészet történetéről egyik összefoglaló írása: *A Leonardói álmom – a teljesség megkísértése a művészet és a tudomány sajátos összefonódása által*. Magyar Tudomány, 2015/10. A cím utal a Kepes György által 1968-ban megalapított *Leonardo* című szakmai folyóiratra. Illetve: Csáji Attila: *A fényművészet magyar vonatkozásai*. Képzőművészeti kiállítás az Elektrotechnikai Múzeumban, 2000. november 10. – december 31., <http://www.sztaki.hu/~csajji/attila/magyar-fenymuveszet.pdf> (2016.05.18.)

⁵MODEM, 2008. április 10. – június 15. Kepes György hagyatékából és magángyűjtők gyűjteményéből is szerepeltek addig ismeretlen alkotások.

⁶Pécsi Galéria, 2008. augusztus 24.

⁷A lézer-video-zene egyesítését megvalósító alkotás zenei montázsa a gregoriánt, a népzene, Liszt- és Bach-műveket foglalt magában, és a Pécsi Püspökség megalakulásának 1000 éves évfordulója alkalmából készült.

dául a Műcsarnokban rendezett kiállítások, amelyhez *Fényművészeti konferenciát* is szerveztek, az Új Budapest Galéria *Több fényt* című kiállítása, az egri Kepes Intézet rendezvényei. Időben visszatekintve Magyarországon 1993-ban volt az *Első Fényszimpózium* Csáji Attila⁴ kezdeményezésére és szervezésében, de a 2010-es évek körül növekedett meg a fényművészeti események, rendezvények, publikációk száma: 2008-ban a debreceni MODEM-ben *A fény művészete* címmel mutattak be kiállítást,⁵ és ugyanebben az évben Pécsen *Nicolas Schöffer emlék-kiállítást* rendeztek,⁶ 2009-ben szintén Pécsen Csáji Attila *Agnus Dei* című multimediális kompozícióját tárták a közönség elé,⁷ 2010-ben a Ludwig Múzeum Kepes György és Frank J. Malina kiállítást,⁸ 2011-ben Moholy-Nagy kiállítást (*Art of Light*) rendezett, Mengyán András *A fény hangjai* című munkáját pedig 2011-ben mutatta be a Pécsi Galéria.⁹ 2012. június 23-án Veszprémben a Múzeumok éjszakáján tettek láthatóvá fényművészeti és kinetikus alkotásokat, köztük Kepes György *Lángok kertje* című, klaszszikusnak tekinthető, zenével kísért lumino-kinetikus művét.

Mindeközben Magyarországon kívül is jelentős helyet kapnak fényművészeti alkotások (hiszen az említett három, kezdeteket jelentő magyar művész is külföldön alkotott) — ami külön írást igényelhetne, ezért csak két példa álljon itt: 2013-ban a New York-i Guggenheim Múzeumban valósították meg James Turrel *Aten Reign* című meditatív fényművészeti munkáját,¹⁰ és a nemzetközi *Fényfestészet Verseny* 2016-os első helyezette is megvan már Eric Staller fényrajzoló vagy fény-graffitis személyében.¹¹

A fényművészet és a fényművészeti alkotások főként technikai és tudományos eredményekre épülnek, és az első ilyen művek keletkezése is a múlt század elejére esett, amikor ezen az ismeretterületen tett természettudományos és technikai felfedezések nagy jelentőségű változásokat hoztak a mindennapi élet területén, és a világról való gondolkodási mód(ok)ban is (például az anyag, hullám, rezgések összefüggései). Ennek következtében a művek értelmezésénél — úgy tűnik — kevesebb szó esik a létrehozott fénymű szimbolikus vagy akár transzcendens értelmezéséről, mint a technikai, racionális, tényszerű megközelítésekről, amelyek révén a művek megvalósultak. Ez a tény azt helyezi előtérbe, amilyen módon az alkotások a valódi, a természetes fény szimulációjaként jelennek meg, illetve amiként annak utánezatai valamilyen specifikus módon, például ami/lyen a fényírás-rajzolás — festés a fénybe, fényvel vagy különféle bravúros technikai megoldások.

Nem lehet azonban elvonatkoztatni a fény valóságalkotó-formáló lényegéről, amely alapvetően az élet feltétele, és amely valamiképpen mindig is a művészet témája volt, a festészeté, az építészeté és a szobrászaté is, csak ez utóbbiakban a természetes fény-árnyék viszonyok megmutatási terében és idejében, míg a fényművészeti alkotások a szimuláció, az újratereztetés horizontján jelennek meg: a természetes fényvel vetekedő mesterséges fényt mint eszközt al-

⁸Vö. Új Művészet, 2010. novemberi szám.

⁹Pécsi Galéria, 2011. december 3. – 2012. január 22.

¹⁰Roberta Smith: *New Light Fixture for Famous Rotunda*, The New York Times, 2013. június 20.

¹¹<http://lightpaintingphotography.com/light-painting-artist/featured-artist-2/eric-staller/> (2016.05.02.)

¹²Wenzel Klára: *A fényművészet*, <http://www.vilagitas.org/stuff/evkonyv/2012-2013/Specialis/Wenzel%20Klara%20-%20A%20fenymuveszet.pdf> (2016.05.14.)

¹³Lengyel László: *A fény embere. Kepes György születésének centenáriuma*. Artmagazin, 2008/3., http://artmagazin.hu/artmagazin_hirek/a_feny_embere.872.html (2016.05.14.)

¹⁴Kepes György: *A látás nyelve* című könyvében megfogalmazott szempontok, i. m.

¹⁵Dionüszosz Areopagitész és Hitvalló Maximus kifejezései.

kalmazzák, sok esetben — és már kezdetektől — színnel, mozgással és hanggal együtt, 'fényösszhangban'.

Ilyen Kepes György *Lángok kertje* című műve, amely 1971-ben készült, a műfaj kiemelkedő, rendhagyó alkotása, és a tüzet alkalmazza művészi anyagként és eszközként. A technikai háttere a következő: „Hat darab 3–3 méter hosszú fémdobozban perforált alumíniumcsövek találhatók, amelyekből gázlángok szökkennek ki. A csövekben elasztikus membránnal működő hangszórók vannak, amelyek egy előre megkomponált zene hangjaival modulálják a gázlángokat. A zene és a lángok látványa elragadó élményt nyújt.”¹² A mű zené-

jének komponistája Paul Earls, kivitelezője Mauricio Bueno. A mű létrehozásában a tűz mint a principiális anyagok egyike jelenik meg, amely — a többi princípiummal, a vízzel,

földdel, levegővel együtt — Kepes György gondolkodásában fontos szerepet játszott, annak erőteljes és elemi erővel történő megmutatásával együtt. Az alkotó naplója szerint a mű gondolati előzménye az a gyermek- vagy fiatalkori olvasmányélmény, amely arról szólt, hogyan voltak egyes operaénekesek képesek a régi operaházakban a gázláng világító fényét megmozgatni hangjukkal, illetve a másik egy John Le Conte által tett megfigyelés 1858-ból, ahol egy koncerten a zenei hangok ütemesen mozgatták a lángokat.¹³ Nagyon lényeges elem, hogy Kepes György műve nem műfényt hoz létre, hanem természetes fény-lánggal jelenik meg, és mint alkotás tartalmazza azokat az elemeket, amelyek számára ars poeticaként is fontosak voltak: például a képet dinamikus élményként felmutatni és felfogni, a mozgást és a kimozdított perspektívát kinesztikus érzékelésre építeni, megjeleníteni, a vizuális asszociációkat felszabadítani.¹⁴

Bár a tudományokba vetett hit korában valószínűleg kevésbé merült fel a mű transzcendens értelmezése, mégsem negligálható ez az interpretációs szint sem, hiszen ha az alkotó kitágította az alkotás asszociációs horizontját, akkor az interpretációs mező is szélesebbé válhat. A Szentlélek lángjának lobogása, a misztikusok fényélményei, például az isteni személy felfénylésének „özönfénye”, vagy a „fényen-túli-több-mint-fény”¹⁵ leírásai képzettársítások lehetnek a *Lángok kertjéhez*. Vagy akár a megszületés, a világra/világosságra jövetel, az első fényélmény hatására is utalhat a mű, amely az örök lobogás megfoghatatlanságára és felfoghatatlanságára is emlékeztet. Mindezekben mindarra, ami meghaladja az embert, és mégis megmutatkozik számára.

HALMAI TAMÁS

Fényviszonyok, versvilágok

Imre Flóra: Egy tanár beszél; Závada Péter: Valami fényes

„Az irány biztos. A fény és a benső öröm
olyan régiói felé szárnyalunk,
amelyek rejtett ízeit álmainkban,
titkos reményeinkben néha megsejtjük már.”
(Szepes Mária)

„A nyelvem vagyok. / Akcentusos beszéd. /
Mégsem a megszólalás / tesz énné, hanem a /
gondolat, mit — bár / nem enyém — én gondolok. /
Bennem csak megfogam, / s meg is terem.”
(Vasadi Péter)

1975-ben született Pécsen.
Költő, kritikus. Legutóbbi
írását 2016. 4. számunk-
ban közöltük.

(Két költő) Imre Flóra (1961) gyakorlott és elismert lírikus; Závada Péter (1982) egy fiatalabb nemzedék mind fontosabb alakja. Imre költészete a kezdetektől a görög-latin műveltség s a középkori és reneszánsz poétikák vonzásában formálódik; Závada művészetében az amerikai verskultúra (és általában a kortárs világlíra) ihlető hatása mellett a dalszövegszerzés karcos ethosza munkál. Az e helyt egymás mellé sodort két költemény (életművük egy-egy kiemelkedő darabja) is számos szempontból széttartani látszik:

Imre Flóra
EGY TANÁR BESZÉL

Valahová messzire tartanak,
ahogy a fény, ahogy a madarak,
és ezerfelé viszik (ha viszik
egy darabig) szíved kvantumjait.
És mások jönnek majd, és körülállnak,
és sütkéreznek kissé és aránylag
gyönyörködve (noha tán észrevétlen)
a tested szétsugárzó melegében
(bár némelyik fázósan elhúzódik);
de van talán, aki azt mondja: jó itt,
és termőföldjében gyökerre kap
valami nagyobb erő küldte mag,
és a suháng lassacskán lombosodva

*nem emlékszik a keltő áramokra,
de az már mindegy, mégis közvetíti
annak, akinek csak érzékelői
vagyunk mindnyájan — modulációkat
egy napból, mely már régen összeroskadt.*¹

¹Forrás: Holmi, 1990/6.

Závada Péter
VALAMI FÉNYES

*Mikor ezerkilencszáznegyvennégyben
Danzigban megfőtt a pipereszappan,
a lélek rózsaszínű gőzként szállt föl:
része volt a krisztusi áhítatban.
Mert noha megpróbált férfiak voltak,
és temethettek volna zsugorítva,
épp az üdvösség alternatíváját
hagyták a gyötört lélek előtt nyitva.
A porhüvelynek sem volt makulája,
színezüst tálcán csillogott fehéren:
maga volt a tisztálkodási kényszer
egy hanyatló nép idegrendszerében.
Akkor még halvány gondolat se voltál.
Nagyapának Edit csak később tűnt fel,
miután a világ már megtanulta,
hogyan lehet lemosni a bűnt a bűnnel.
A nő, aki hónapokig nem beszélt
a háború után. Egy árva szót se.
Mondták: beleszorult valami fényes,
mint az a híres kard abba a kőbe.*

²Forrás: Z. P.:
Ahol megszakad.
Libri Könyvkiadó,
Budapest, 2012.

*Nagyapa próbálkozott — mintha ujját
szappannal a jegygyűrűből —, hiába.
A család felszólító módja volt az.
Te kellestél, a lánya, hogy kirántsa.*²

(„Keltő áramok” és „krisztusi áhítat”) Tematikus egyszerűsítéssel: Imrée tanárlíra (búcsúvétel az aktuális tanítványoktól), Zavadáé anyavers (higgadtan töredelmes himnusz az édesanyához). Előbbiben csillagászati képiség ad kozmikus távlatot az elmondottaknak; s végső soron a titkok átadásának spirituálisan allegorizáló modelljével szembesülünk. (A címe az is lehetne: *Egy költő beszél.*) Utóbbi történelmi kontextusban (a holokauszt beláthatatlan perspektívájában) vázol családtörténetet; s tágabban: a historikus erőknek kiszolgáltatott emberhez hajol elemző részvétellel. (Szavunk se lehetne, ha fölirata úgy szólna: *Valami sötét.*) Az egyik a természettudományos nyelvi-gondolati fegyelemtől remél mentális-ontologikus bizonyosságokat; a másik a mitizáló intimitás keserves szépségében találna föl utakat a megmagyarázhatatlanból a szakrálisba. Az *Egy*

tanár beszél 18 sora elvont-általános beszédmódot választ (a mind-össze két versmondat éterien áramlik-indázik); a *Valami fényes* 24 sorában — mint a zárlatban kiderül — a fiú (a mindenkori gyermek) identitáskereső beszéde bomlik ki (a szöveget rövidebb mondatok tagolják feszültséggel terhes részekre).

Mégsem állítható, hogy elütő világok származéka e két mű.

(*Közelítések, közelségek*) Imre is, Závada is a nyugatos vershagyomány, az újholdas alaktan, a klasszikus szépségeszményekről le nem mondó nyelvi-poétikai kultúra elkötelezettje (ha más-más módon és ambícióval is); s művészetük humanista tartalmai sem kétségesek e sorok írnoke előtt. A két ideemelt vers is leírható közeles minőségekkel. Az astrofikus szövegforma, az elégiko-óda hangütés, a megszóító versbeszéd (Imrénél bölcséleti-emelkedett eréllyel, Zavadánál meghitt-érzelmes tónusban): rokonító vonások. A tárgy komor fensége és a megformáltság aggodalmas klasszicitása is közös sajátosságok. A perdöntő hasonlóságot mégsem ezekben látjuk. Inkább egy kulcsmotívum jelenlétében; a pontban, ahol a költészet csodája és a kegyelem misztériuma összeér.

(*A fény katarzisa*) Olyan toposz a fény, melyben a keresztény (és prekrisztianus) szellemtörténet minden titka, tudása és tévedése összegződni képes. Föltéve, hogy az összegzés műveletsorában ki-kezdhetetlen esztétika működik közre. Mindkét jelen alkalmat ilyennek véljük; a fény Imre Flóránál és Závada Péternél egyaránt konkrétizálatlan erő, reflektálhatatlan forrás, nyelven túli princípium. A katarzis, melyben olvasóként részünk van, poétikai hatáselemekre vezethető vissza, de szavaknál tartósabb sugárzás hitelesíti.

(*Epilógus*) Fényt írtunk volna? Szeretetre gondoltunk.

JÁSZ ATTILA

Üdvözlőlapok

(egyszarvú)

Egy távoli ismerősnek

*Lábnymok a hóban. Leginkább
önmagamhoz vezetnek vissza.
Ceruzával írok mostanában és
látszólagos összefüggések nélkül
élek. Mióta nekiütöttem a tél
falának. Nem hittem volna, hogy
ilyen lehetséges. Hogy éveinkkel
együtt elveszíthetjük kedvenc
álmainkat is. Az aranyszörű egy-
szarvúakról. Noha, te valamiért,
rendszeresen szarvasoknak
nevezed őket. Tehát nem vagy
szűz. Mindegy végül is. A valóság
és a fantázia árnyékhatárán egyen-
súlyozunk folyton. Ami nem baj,
csak legalább álmaink maradjanak
színesek. Néhány évtized erejéig.
Aztán úgymint színesben
látunk majd.*

(fátyoldal)

Fehér Sólyom születésnapjára

*Az ember szemén kicsi fátyol ül,
mert nem akarja látni
legbelül
azt, ami.*

*Az ember szívén kicsi fátyol ül,
mert nem akarja tudni,
mi van
legbelül.*

*Az ember fülén kicsi fátyol ül,
mert nem szívesen hallja,
mi lesz
legvégül.*

*Oda a pici szem, szívo, száj, fül,
de ettől még minden
működik
remekül.*

(mese)

Cserba Gyuri név- és születésnapjára

*Hova lettek meséinkből a királyok,
királynők, Szent Györgyök, lovagok,
lábukhoz kutyaként kuporodó
sárkánygyíkkal? Talán a milliomos
negyedekbe és a kereskedelmi
csatornák reklámperceibe menekültek
álnéven és új arccal. De nem lepődünk
meg, éppen ott keressük őket. Vagy
egészen pontosan, be kell látnunk,
hogymi számítottuk őket oda a kép-
zeletünkből. És miközben roppant
felnőttnek képzeljük magunkat,
mégis egyre kevésbé hisszük el,
hogyma királyok, királynők, lovagok,
Szent Györgyök és sárkányok is
meghalnak, s hogyma talán majd mi
magunk is egyszer mesévé válunk.*

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ

Ha negyvenéves...

*Ha negyvenéves elmúltál, egy éjjel
egyszer fölébredsz, és aztán sokáig
nem bírsz aludni. Nézed a szobádat
ott a sötétben. Lassan eltűnődöl
ezen-azon. Fekszel, nyitott szemekkel,
mint majd a sírban. Ez a forduló az,
mikor az életed új útra tér.
Csodálkozol, hogyma föld és csillagok közt
éltél. Eszedbe jut egy semmiség is.
Babrálsz vele. Megúnod és elejted.
Olykor egy-egy zajt hallasz kiinn az utcán.
Minden zajról tudod, hogyma mit jelent.
Még bús se vagy. Csak józan és figyelmes.
Majdnem nyugodt. Egyszerre fölsóhajtasz.
A fal felé fordulsz. Megint elalszol.*

A köpenye szegélyén a csillagos ég

GYÖRFFY ÁKOS

1976-ban született. Költő.
Legutóbbi írását 2016. 4.
számunkban közöltük.

Nemrég volt a negyvenedik születésnapom. Hajlok arra, hogy semmiféle jelentőséget ne tulajdonítsak az efféle évfordulóknak. Igaz, hogy ugyanakkor az sem áll távol tőlem, hogy mégiscsak tulajdonítsak valamiféle jelentőséget születésem napjának. Viaskodik bennem a hűvös ráció valamiféle mágikus gondolkodással. Ezen a negyvenedik születésnapomon kisvasutaztunk a családdal. A Börzsönyben sorra újra nyitnak a régebben elbontott erdei vasútvonalak. Azelőtt fát és követ szállítottak, most a vadonra kiéhezett embereket. Aprócska mozdonyok vontatják a nyitott és a zárt kocsikat: olaj- és gépzsírszagú masinák. Álltunk a nyitott kocsi elejében, fogtam a kutyát, hogy izgalomban le ne ugorjon valahol a vonatról, közben a kisebbik fiamat is hasonlóképpen kellett visszatartanom, hogy a kutyáéval rokon, bár máshová koncentrálnodó izgalomban szintén ki ne essen útközben. Kínlódott a mozdony, meredeken emelkedett felfelé a pálya. Néztem az erdőt, s ha az ember az erdőt nézi sokáig, lassan megszűnik a gondolkodása. Legalábbis én így vagyok ezzel. Az erdő nem gondolkodásra csábítja az embert, hanem valahová a gondolkodás mögé. Nem tudnám megmondani, miért, de egyszer csak azon kaptam magam, hogy a halál jár az eszemben. Pontosabban nem is a halál úgy általában, hanem az, hogy meg fogok halni. De az sem igaz, hogy ez járt az eszemben. Mert nem az eszemben járt, hanem egyszer csak felbukkant valahonnan. A gondolkodás mögül lépett elő. Az erdő üzent nekem, talán így a legpontosabb, az a megnevezhetetlen, ami az erdő maga. Mert az erdő sosem csak az erdőt jelenti. Az, amit általában erdőnek nevezünk, pusztán az erdő legkülső burka, az erdő héja. Talán nem túlzok, ha azt mondom, hogy ennek a minap eltelt negyven évnek a számomra legfontosabb tapasztalata ez. Miközben olyan tapasztalat, amiről bajosan tudnék bármit is mondani. Illetve amit mondani tudok róla, csak a legritkább esetben képes ezen a legkülső burkon áthatolni. Mégis ezzel bajlódom hosszú évek óta, ez foglalkoztat, semmi más. Meg fogok halni, ezt üzent az úgynevezett erdő. Semmi fenyegető vagy bajjóslatú nem volt ebben az üzenetben. Egy halk és szelíd mondat volt csupán, ahogy a patak bukik át a gömbölyűre kopott köveken, vagy ahogy egy tölgylevél hullik le a fáról. Néztem az erdőt, néztem a fiamat mellettem, a feleségemet, az izgalomtól remegő kutyát, és közben ez a halk és szelíd mondat a maga lassan távolodó visszhangjával keringett bennem. Nem tudom, mindennek köze volt-e ahhoz, hogy éppen azon a napon lettem negyven éves. Talán igen, talán nem. Hogy ez volt-e az a pillanat, amikor „életed új útra tér”, nem tudom. Mert új útra

nem tért talán. Inkább csak kapott egy addig ismeretlen árnyalatot. Semmi nagy felismerés, semmi katarzis. Béke inkább, könnyű lebegés, a végállomás fenyőerdejének hűvös, nyers illata.

Aztán ma a márianosztrai pálos kolostorban egy misén, amelyet feleségem édesanyjáért mutattak be, aki három nappal ezelőtt halt meg. A nosztrai templom közel áll hozzám, elsősorban talán a Mária-kép miatt, amely ugyan nem az eredeti, csodatévő festmény — bár gyógyulások ehhez is köthetők —, hanem egy másolat. Egy olyan másolat, amelyet összeérintettek az eredetivel, bizonyos értelemben tehát bír azzal az erővel, mint a Lengyelországban található párja. Pavel Florenszkij *Az ikonosztáz* című könyvének olvasása óta másképp tekintek erre a képre is. Próbálok másképp tekinteni. A templom oltárát néztem hosszasan a mise alatt, és egyszerre az a benyomásom támadt, hogy ez az egész itt előttem az Univerzum makettje, a Végtelen leképezése ebben a szakrális térben, a minden irányba nyitott világé, amelyről immár semmit sem tudunk. Ez a benyomás rögtön előhívta azt a vonatozást is Nagyborzsöny és Nagyirtáspuszta között. A kettő összeért, össze kellett érniük, nem is lehetett másképp. Ott, a nosztrai templomban, talán nem túlzás ezt mondanom, megértettem valamit a Végtelen máskülönben teljességgel felfoghatatlan természetéből. És persze erre sem a megértés a legmegfelelőbb kifejezés. Valami mintha megmutatta volna magát egy időn kívüli pillanatra, feltárult az a horizont mögötti világ, ahová most ez a sokat szenvedett, ezeket a szenvedéseket azonban mindvégig emelt fővel viselő asszony eltávozott. Ugyan hová is távozhatott volna, gondoltam ott az első padsorban ülve, hiszen ez a horizont mögötti világ, ez az úgynevezett túlvilág itt van előttem, ide van faragva és festve erre az oltárra. Itt van, nem is lehet máshol. Nem kívül, nem fent, ahol az űrszondáink száguldanak a vákuummal csordultig telt ürességben, ahol a hihetetlen távcsöveink pásztázzák a milliő fényévnnyire keringő csillagködöket. A csillagos ég, persze, az is ott van ezen az oltáron, ott van az Istenanya glóriájában, ott van a köpenye szegélyén. A köpenye szegélyén a csillagos ég, a vákuum, a spirálködök, a fekete lyukak, az ismeretlen naprendszer, ez mind ott van a köpenye szegélyén. A festett, faragott vászon redőin hintázik a végtelenség. Amiből egyenesen következik, hogy mindenki a ruháról beszél, annak is a szegélyéről, a fodrokról, de sosem arról, aki ezt a ruhát viseli, akinek a köpenyét összetévesztettük az Egésszel.

Meg fogsz halni, visszhangzott bennem a születésnap utazás üzenete, de itt, az oltár előtt, a kép előtt, most mindez sokkal inkább úgy hangzott, hogy hazatérsz végre, átbújsz a köpeny redőin, magad mögött hagyod, kiszabadulsz innen. Itt van előttem, látom, és még csak meg sem kell értenem, mert a megértéssel semmire sem megyek, ahogy eddig sem mentem vele soha semmire. Nem megérteni, hanem megérni rá, alkalmassá válni arra, hogy kilépj.

„Még bús se vagy. Csak józan és figyelmes. / Majdnem nyugodt.”

AYHAN GÖKHAN

Ha negyvenéves...

1986-ban született. Költő.
Legutóbbi írását 2015. 11.
számunkban közzeltük.

Szeretem Kosztolányiban az éjszakázásait. Olybá tűnik, volt egy sötét oldala, a költői metódusába tételesen átültetett sötét oldal, tetzőlegesen éjszaka becenévre hallgató időszak, s ha figyelembe veszem, milyen sávot tett ki az időben, a hajnal előtti sötétség is kivétel nélkül ide értendő. Dikció a sötétben, Kosztolányi alig vehető ki ebből, a beszéd megszemélyesült alakja takarja őt el. Szeretem Kosztolányi „öregkori” verseit, a nagy leszámolások sorsot felfüggesztő időszaka ez, a beszéd egyszerre tárgyi és emblematikus, s ettől a tárgyi és jelképes beszédől a személy leértékelődik, veszít a piaci árfolyamából, másodlagos, tekintélyéből vesztett szereplő marad. Úgy van jelen a beszéd, mint a személyiség, és úgy van Kosztolányi jelen, mint egy takarásba került szomorú tárgy.

Nem a személyiség kudarca ez, igaz, a másmilyen értelemben színre lépő kudarc tekintélyes méretéből adódóan megköveteli magának, hogy a személyiség trónfosztásának legyen szemtanúja. Legyen szemtanúja, mondjuk, egy olvasó. Innen egyenes út vezet a felébredésekig.

Ahogy az éjszakai Kosztolányi, úgy a közhelygyűjteményes Kosztolányi nem kevésbé figyelemreméltó. „Ha negyvenéves elmúltál, egy éjjel, / egyszer fölébredsz és aztán sokáig / nem bírsz aludni.” Aki negyvenéves elmúlt, nyilván tiltakozik a realitásnak sértetten hátat fordító kijelentés ellen, ellenben aki nem múlt el még negyvenéves, nyilvánvalóan ijedt, őszinte kétségbeesésen átívelő döbbenettel várja, hogy bekövetkezzen a pillanat. Az esemény. A ráébredés. Szeretem, hogy az éjszakai Kosztolányinál a ráébredések halmaza jelöli ki a másik tartományt. Abban a másik tartományban a reflektorok élesen világítják meg az emberi mértékegység gyakorlata alapján háttérbe húzódó, nem túl barátságos és toleráns, mivoltában a valóságtól elzárkózó tartományt, következésképpen a valóság becenévre hallgató helyszínt és a tűnődésre feljogosító ezen-azont. „Csodálkozol, hogy föld és csillagok közt / éltél.” Szeretem, hogy Kosztolányi halálfélelem-esztétikája könnyen befogadásra talál, ámbár nem értem, miért múlt időben van igéje, az él. Szeretem, hogy Kosztolányi önmagát nem kímélő drámaisága a versben pont ennél a szónál hág a tetőfokára. Sanda gyanúm, hogy játék, és a játékról tudjuk jól, komolyabb, mint a halálfélelem, és a játékról jól tudjuk, hogy átmérője nagyobb, mint a szorongás. A játékról a legtöbbit a Bari Károly fordította és gyűjtötte cigány mesék mellett Kosztolányitól sajátítottam el. Szeretem a Kosztolányitól kapott játéktudást, babrálok vele, el nem ejtem, ha meg is unnám. A játék része, hogy annyit mond el hiányosan, új útra tér, anélkül, hogy elmondaná, jóra vagy rosszra. Ez a semmisség persze nem lényeges. Nem a lényeg része. A lényeg része az, hogy a Kosztolányit kitakaró, személyiségjegyekkel rendelkező be-

széd világos és egyértelmű közlés: ez a világ nem a valóság része. Részleteiben sem, teljességében főleg. Mindez azt jelenti, hogy a valóság ellentétére még nem fejlesztették ki a megfelelő szót; amennyiben valaha sikerülne, hát vegyünk tudomást arról, bármi előjel szűkségtelen. „Még bús se vagy. Csak józan és figyelmes.”

Mint egy párbeszéd, ahol, míg az egyik beszélőpartner akadozik, elvétí a szavakat, rosszul artikulál, addig a másik oldalon elhelyezkedő beszédpartner tisztán, lényegre törően beszél. Egy probléma van mindebben, hogy az előbbi beszédpartner nem érti rendesen a másikat. Nincs hozzá nyelve, nincs hozzá mersze. Nevezhetjük-e párbeszédnek ezt? Nevezhetjük a kudarcra véget; a kudarc, a sérülés olvasata felől minden világos és tiszta. Mint a beszéd, amikor megszűnik mögötte a személy, mint a személyiséggel megtöltött beszéd.

Szeretem Kosztolányiban, hogy tudomásul veszi az időt, de tudomásulvételével elfelejtődik a komolysága. Az idő komolysága felejtődik el, a múlása; az öregedése jótékony merénylet: a dadogás közel kerül a másik világ beszédéhez. A másiktól megért, a másik megértő lesz. Szeretem, hogy Kosztolányi megírta ezt a verset. Megírta ezt a verset nekünk, nekem.

A VIGILIA KIADÓ AJÁNLATA

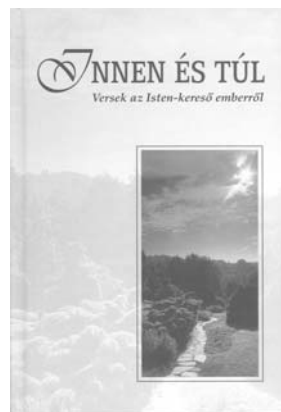
Innen és túl

Versek az Isten-kereső emberről

A versolvasó közönség kedvelt és keresett könyve először három évtizeddel ezelőtt jelent meg, de második kiadása is hamar elfogyott — most korlátozott számban újra kapható.

A kötet a 20. század istenkereső verseiből ad tematikus válogatást: Ady Endrétől és a Nyugat költőitől kezdve kortársainkig mintegy kétszáz költő vall az élet értelméről, a szenvedésről és az örömről, a szeretetről és a hitről, a halálról és a feltámadásról. Az olvasó a legkülönbözőbb élethelyzetekben, különféle alkalmakra találhat benne szebbnél szebb verseket, költői vallomásokat.

Ára: 3.500 Ft

Megvásárolható vagy megrendelhető a Vigilia Kiadóhivatalban és a honlapunkon:

1052 Budapest, Piarista köz 1. IV. em. 420.

Telefon: 36-1-317-7246; 36-1-486-4443; Fax: 36-1-486-4444;

E-mail: vigilia@vigilia.hu; Honlap: www.vigilia.hu

HORKAY HÖRCHER
FERENC

Ifjúságod álomvárosa

*Visszatérni ifjúságod álomvárosába
felér egy kínzó lelkiismeretvizsgálattal.
Két éjszakára érkezel a dominikánusok
kollégiumában rendezett konferenciára.
Felajzott napokon vagy túl, nincs még
kész előadásod, de nálad a laptop,
este és hajnalban kábultan dolgozol
rajta. Ám közben, nappal és álmodban is,
egyetlen kérdéssel birkózol szakadatlan:
hová is tűntek el életed szilárd körvonalai?*

*Ahogy a hídon át beér a busz a főutcára,
az ismerős házakat, kirakatokat és kapualjakat
látva nemcsak a szokásos mézízű keserűséget
érzed nyelved alatt. Inkább mintha kifakult,
mélységét, élességét, térbeli kiterjedését
vesztette volna a kép, amelyet életről
alkot, s valós időben vetít tudatod falára
felettes éned kérlelhetetlen ipari kamerája.*

*Hirtelen semmivé lettek a tétek, amelyek
hosszú évtizedeken át értelmét adták
megnyerhetetlen küzdelmeidnek, a célok,
a perspektívák, a leküzdhetetlenek hitt
akadályok, legfőképpen pedig a bomba-
biztos bizonyosságok, melyek segítségével
magad, s a történéseket meghatározhatod.*

*Most, hogy elmúltál ötvenéves, látszólag
elérted célod, felszabadultál. Ehelyett:
súlytalan üresség ott legbelül, a tudat falán
s kint is lelassult, összerosódott kontúrok.
Lapossá vált minden kiterjedés, egymásra
csúszott emlék és élő pillanatfelvétel, ami
a zajos adatokból összeáll, megfejthetetlen
képlet, lúzer vagy, véres vereségeidet
is hiánytalanul s végleg elveszítetted.*

Hiányok hozama

BÁTHORI CSABA

Rónay György Hatvanöt című verséről

1956-ban született Mohács-on. Költő, irodalomtörténész, műfordító, esszéista. Legutóbbi írását 2016. 5. számunkban közöltük.

Hattyúdál? Szerzője nem annak szánta. Éppen ellenkezőleg: az élet diadalát, a *túlélés* lírai jegyzetét rögzítette az alkotás mindig remény-táplálta pillanataiban.

A cím, *Hatvanöt*, az évek számát jelöli, s azt a látszatot kelti, hogy írója ünnepli, a felülkerekedés tudatában megnyugvással könyveli el a tényt: igen, legyűrtem ezt is, ezt a nehézséget. Pedig nem, nem gyűrte le. Tudjuk, alkotója 1978. április 8-án hunyt el, tehát pontosan fél esztendővel hatvanötödik születésnapja előtt. Már maga ez a tény kivételes-rejtelmes megrendülést kölcsönöz a huszonnyolc sornak, amolyan vereségen túlterjedő győzelmi tudatot. Igaz, a szerző — töprengünk a sorok felett — a reménység beteljesülte előtt távozott közülünk, de íme, itt van a mű, akárcsak ez a pár sor, és ez mintegy időtlenül úrrá tette őt az időben, máig oltalmazza a teljes megsemmisülés ellen. Hiszen itt van közöttünk, magasabb értelemben csakugyan él, *túlélte* a legutolsó földi pillanatot. És nemcsak ő, hanem egy másik költő is, Horatius. *Non omnis moriar*, ő írta. Tehát ő is itt van, és ebben a percben tudjuk: a költészet örökkévalóságában Rónay György is jelen van közöttünk. Szaporodnak a holtak... igen, de ha egyetlen elevenhez eljutnak sorai az utókorban, máris újabb lépést tett a múlhatatlanság felé. Mert a költészetből az ő neve is kitörölhetetlen.

A vers Rónay György posztumusz kötetében, *A kertben* jelent meg, 1979-ben, annak záró darabjaként. Idézem:

*Ki adja vissza, amit
elvettek, éveket,
kedvet, fiatalságot? —
Ints nekik: — Ég veled,*

*vissza nem adható!
Mert mit érnél vele, ha adnák?
Mit ér vakulónak a ló,
vénnék lobogó fiatalság?*

*De elvették-e valóban?
Vagy csak hitték, hogy elvehetik?
Ha számbaveszi az ember,
hogyan mit nyert, mit veszít:*

*(s ugyan ki nem veszi számba
őszében, őszén,*

s már harag nélkül: mi maradt,
s ki tünt el a süllyesztőben) —

*hát nem mondom, lehetett volna
könnyebb is, jobb is — talán;
mert ki tudja, nem ahogy történt,
úgy volt-e jó igazán?*

*A seb se haszontalan,
ha kibírja az ember,
s a mínusz is fordulhat pluszba,
csak győzni kell türelemmel.*

*Nos, hatvanötödik évem
küszöbén ennyi a mérleg:
átírtam jóra a rosszat.
Túléltem. Élek.*

A veszteségek emlegetésével induló szöveg első két szakasza — már pusztán az első trochaikus, a második jambikus lejtésével — könnyed kézmozdulattal vázolja az alapmotívumot: a *kifosztottság* és a *megőrzés* kettős tapasztalatát. Idősebbek tudják, hogy a szellemi ember az ötvenes-hatvanas-hetvenes évek alkotói közérzetének centrális sérelmét a végleg elrabolbt lehetőségek, a kibontakozás esélyét eltörülő politikai környezet jóvátehetetlen vétkeként fogta fel — ez a sejtetett erőszakos háttér a versben a többes szám harmadik személy megjelenésével körvonalazódik (*elvettek, adnák, elvették, hitték*).

A panasz hangnemében megcsendülő első nyolc sor azonban hamar szemünk elé idézi a magasba ívelő öntudat és a benső ellensúlyok érveit. Mondhatnám úgy is: a vers nagyságát a bántalmak lajstromának hamar bekövetkező megszakítása alapozza meg, Tandori Dezső szabatos fordulataival: a *megnyerhető veszteség* szóba hozása. Az időben ugyanis — az egyetemes szempont erősödésével — a gyötrelmek és hiányok lebírására hivatott személyiség válik fontossá, az a mérvadó tudat, hogy a terhekből is válhatnak súlyok, és a súlyokból is válhatnak pozitív jelentések, értelmes távlatok, szakrális mozzanatok. Pilinszky az *Aranykori töredék* első szakaszában ezt a szilárd szellemi észleletet ebben a sorpárban ragadta meg: *Kimondhatatlan jól van, ami van. / Minden tetőről látni a napot.*

De hozhatnék számtalan érvet a világirodalomból, hiszen azok mind Rónay versének csodálatos benső szuverenitását előlegezik meg. Shakespeare az *Ahogy tetszik*ben azt mondatja a száműzött herceggel a rideg téli szélről, s általában az *élet viszontagságairól* (II. felvonás, első jelenet, prózafordításom célzatos pontossággal tükrözi az eredetinek éppen azt a vázát, amelyről beszélek): *Mindez a csapás nem hízelgés. Tanácsadók ezek (=a gyötrelmek), amelyek érezhetően meggyőznek arról, ki vagyok. Édesek a balsors hasznai, amelyek olyanok, mint*

a teknőc: ő is gyűlöletes és mérges, mégis értékes ékkövet hord a fején... (These are counsellors / That feelingly persuade me what I am? / Sweet are the uses of adversity, / Which, like the load, ugly and venomous, / Wears yet a precious jewel in his head). És a monológ zárata óhatatlanul felidézi a Rónay-vers csúcspontján elhangzó jóra a rosszat-alakzat megvesztegető erejét: *Életünk — mondja Shakespeare — megtalálja a fáknak a nyelvet, futamló patakokban a könyveket, kövekben a példabeszédeket, és mindenben a jót (Our life... Finds tongues in trees, books in the running brooks, / Sermons in stones, and good in everything).*

Rónay verse, úgy tűnik, néhány transzcendens szemléleti alakzat összeszövésével éri el lenyűgöző hatását. Ezek a konkrétan említett hétköznapi anyag háttérében gyülemlenek fel, és titokzatos energiákkal töltik meg a vers szavait és szóközeit.

1. Észre sem vesszük, hogy a beszélő az *időmúlást* milyen nyomtatékos hangsúllyal említi (azaz: az időnek amolyan *átminősítő*, szükségszerűen *jót teremtő* szerepet tulajdonít). A költeményből származó olvasói öröm részben ebből a bölcs nyugalomból és türelemhymuszából ered — az olvasó öntudatlanul helyeselni kezdi a költő derűs öregkori lelki-szellemi összegzéseit. Rilke, Rónay György egyik rokona a világirodalomban, emléksziünk, azt írta: *Wer spricht von Siegen? Überstehen ist alles (Ki beszél győzelemről? Kibírni, ez minden).*

2. A szöveg ugyan nem emeli ki látványos nyíltsággal, de mi csalahatatlanul érezzük: a külső körülmények nyomását főleg a *benső ellenértékek* gyarapítása volt képes enyhíteni. A *valóban, harag nélkül, igazán* határozó(szó)k annak a fegyelmezett spirituális tartásnak, az évtizedeken át megőrzött bizonyosságnak, romolhatatlan és megvesztegethetetlen ellenállásnak jelei, amelyek a költő bartóki tisztaságát igazolják. A sérelmek ösztökéi, a minden nyomorgatás ellenére való megmaradás ténye amolyan rejtelmes megerősítése ennek az ellenhitnek. Megérni az öregkort, az is egyfajta felülkerekedés. Olvasás közben egyébként azt sem vesszük észre, milyen erős hatást kelt, hogy egy lírai vers erkölcsi kérdések mérlegelését tűzheti célul. Mert a *számbavétel, a nyeres—vesztés* aránya, a *harag nélkül* kifejezés, *könnyebb is—jobb is* fordulat mind-mind ennek a morális jelentést rejtő latolgatásnak a jele, verbális héja. És hallgatólagosan szinte az olvasót is szembesülésre szólítja, életének minden pillanatában, ahogyan a verset eszébe juttatja majd olvasás után is, az emlékezetben.

3. Fontos bujtatott elem a szövegben a *valóság* és a *látszat* ellentétpárja — ez döntően megemeli a mű jelentés-síkját, és önvizsgálati igyekezetével a befogadó éleslátását is finomodni segíti. Furcsa tényállás ez: úgy tűnik, nem is érthetjük meg a költeményt anélkül, hogy mi magunk is ne vetnénk számot gondolatban azokkal a kísértésekkel, megfontolásokkal, tettekkel és mulasztásokkal, amelyek saját életünket kísérik. Egyszer azt érzékeljük: talán *jóra fordulhat* minden, másszor meg azt: mi is *eltűnhetünk a süllyesztőben*.

Az a hosszútűrés, amely a lírai alanyt kitünteti, példát kínál, de egyszerűsre figyelmeztet is: mindenkinek fel kell vetnie a kérdést életének minden szakaszában, jól cselekedtem-e, megőriztem-e annyi lelki-szellemi tartalékot, amely a jobbrafordulást, a feltámadást (bármit jelentsen is ez költői síkon) lehetővé teszi. A Rónay-vers személyes vallomása ezt a másodlagos imperatívuszot is tartalmazza, sőt amolyan hagyatéki szóhasználattal adja tudtunkra.

A *kert* című kötet egy másik darabja egyébként (*János 5, 5–15*) a harmincnégy éves türelem modellálásával ugyanezt az engedelmes, hitben gyökerező éthoszt idézi fel. Itt, a *Hatvanötben* ez a benső kitartás nem a hit rendíthetetlen erejét emeli ki, hanem inkább a megbocsátás sokszorosán megsejtetett erényére utal. Semmi szemrehányás, semmi háritás, semmi öngazolás. Csak lelkiismeretvizsgálat, etikai éleslátás, a tisztulás akarata.

A költemény csúcspontján álló sor (*átírtam jóra a rosszat*) tömör formában jelzi a vallomás legfontosabb elemét: a szerző az irodalom eszközeivel — az írás folyamatában — megpróbálta „jóra fordítani” a kor és a környezet okozta negativitást. A magyarban ennek fordítottja, azaz a „rosszra fordítani” változat nem létezik — talán a nyelv is, alakulása során, ösztönösen a bizakodásra szavazott. A jóra fordítás, semmi kétség, mindig nagyobb erőfeszítéssel és kockázattal jár, mint a „rosszra fordítás”... Emlékszünk, Gotthold Ephraim Lessing *Faust-töredékében* azt mondja: *Ja, der ist schnell; schneller ist nichts als der (der Übergang vom Guten zum Bösen)!* (Igen, az gyorsan megy; semmi sem megy gyorsabban, mint az: nevezetesen, a jóról a rosszra való átmenet!). A történelem, és egyedi életpályák sora győzött meg mindannyiunkat, hogy a romlás hamarabb beáll, mint a javulás... úgyhogy Rónay sorainak olvastán (a Lessing-idézet ismeretében) szinte hősies eredménynek találjuk a záró szakasz megállapítását.

Meglehet, a költő csupán arra gondol, amit a művészet szükségszerű hatáselemének tekintünk: hogy tudniillik a műalkotás mindenképpen erőt ad az olvasónak, még akkor is, ha a legembertelelenebb tényállást ábrázolja. De az is lehet, hogy az írói szemlélet egyéni alapállása sodorja, minősíti át az anyagot, a felfogás magassága teremti meg a katarzis lehetőségét, az emberiség alakzatait (bármit is értsünk ezen). Az erkölcsi állítást két tómondat követi: *Túléltem. Élek*. Egyszerűnek látszik ez a kettős... Pedig világok, egész korszakok tapasztalatai húzódnak a két állítás mögött. A *túléltem* ige eleve katasztrófa-helyzetek elmúlását jelzi, s azt a tudatot, hogy e sor írója akár régen meg is halhatott volna. Tehát voltaképpen mindenkor a *halál-tapasztalat végvidékéről* beszélt. És azt is jelenti: nem szükségszerű, hogy valaki *túlélt*... Az életnek akár csak véletleneken múló folytatódása, értékének megőrzése önmagában is csoda — érzékelteti a sor. Ehhez képest az *élek* fordulat akár enyhülést, hanyatlást is jelenthet. *Élek*: ezt mondjuk akkor is, ha már „alig élünk”. Az utolsó sor hunyorgó pislákolása részben rendkívüli ténytet mutat fel, részben azonban az élet fenyegetett voltára is

utal, s azt is mondaná: megmentettem életemet, de tisztában vagyok azzal, hogy közel vagyok a halottak birodalmához (a kötet más versei is rilkei tónusban beszélnek a holtak jelenlétéről, létük tudatáról s az elevenek-holtak kettős vonatkozási rendszerének mozzanatairól). A sornak különös megrendítő hatást ad, hogy a két — múlt idejű, jelen idejű — ige tudatunk peremén felderengeti a halál óvakodását, a megsemmisülés lehetőségét. Shakespeare ugyan csak az *Ahogy tetszik*-ben adja Jacques szájába a Rónay-vers megoldását (II. felvonás, 7. jelenet): *és így érlelődünk óráról órára, / és aztán így rothadunk el óráról órára (And so from hour to hour we ripe, and ripe, / And so from hour to hour we rot, and rot).*

A *Hatvanöt* a záróbeszéd-műfajú, életművet berekesztő verstípushoz tartozik, bár szerzője nem annak szánta — a valóság avatta azzá. Ennek a műfajnak a magyar lírában is évszázados története van (Zrínyi *Perorációját* Illyés Gyula azonos című verse visszhangozza; de hasonló szándék munkál Dsida Jenő *Sírfeliratának* vagy József Attila *Kész a leltárának* soraiban), s talán azt mondhatnánk, hogy — még a közösségi hivatás eredményeit mérlegelő szövegek esetén is, Zrínyi, Illyés — ez a hangütés a lelkiismereti költészet egyik ágának alaphangja. Dsida a *tartozik és követel* számoszlopait veti össze, József Attila az önmagára utalt, *egész világgal* méretkező halandó panaszát hallatja (itt bukkan fel egyébként a *Hatvanöt túléltem-élek-képzetét* megelőlegező *Éltem — és ebbe más is belehalt már* sor). Miből fakad Rónay magabiztossága, kérdezhetnénk. Bizonyára nem melankóliájának tükre ez a vers, hiszen ő csakugyan jobban kedvelte (még kedvenc szentjeinek tartásában is) a derűt, mint a komor fölényt. Elégtételre vágyott? Nem, ő kerülte az alantas viszonozások minden csapdahelyzetét. Nemes Nagy Ágnes említi egy beszélgetésben (*Látkép, gesztenyefával*): *Vigasztaló személyiség volt. Ő volt az, aki soha nem panaszkodott. (...) Nem koránál, hanem jelleménél fogva fenn tudott tartani valamely „atyai ház”-légkört, amire számkivettségünkben nagyon is rászorultunk.*

A versben megnyilatkozó hullámtalan és mély bölcsesség, semmi kétség, Rónay összetett műveltséganyagból táplálkozó, válságos történelmi-egyéni helyzeteket megoldó érettségével, egyensúlyra törekvő alkatával függ össze. Ha nem tudnánk, hogy olyan költőről van szó, aki katolikus volt, azt mondhatnánk: egy komoly szempontok szerint élő s szemlélődő (ítélettől inkább tartózkodó) humanista búcsúja ez a költemény. Nincs szüksége *igenre* és *nemre*, de mégis tudjuk, hogy voltak az ő korában is szelíd *igenek* és gyilkos *nemek*, és ő az *igenek* oldalán állt. Valahogy azt érzékeljük a vers olvasásán: ha csak *egyetlen* ilyen ember létezett abban a korban, a szocializmus sivár évtizedeiben, már akkor is kezünkben a mérce, hogy latra vessük és a Rónay-féle morális rovátkaoszlophoz mérjük a kor emberi cselekvésmódjait. Igazodást ajánló élet volt az övé, megadta önmagának és környezetének az emberi nagyság tudatát. Hogy a művészi kibontakozás ösztönzéseit megadta-e, az későbbi elemzés

tárgya lehet egyszer. Itt mindenesetre világos, hogy a beszélő alany a kegyelem szókinccsével beszél, s azt az emberfeletti erőfeszítést állítja műve középpontjába, amelynek célja az élet és az emberség megőrzése volt, mégpedig az alkotói szuverenitás formáiban.

A szöveg formai jegyei igazodnak a megengedő szemlélethez, s egyáltalán nem keltik azt a benyomást, mintha itt valaki ítéletet tartana elevenek és holtak felett. Könnyed vonalvezetés, némileg szabados mondatszerkezetek, szeszélyes képzet-halmazok. Az első strófa három tárgyát (*éveket, kedvet, fiatalságot*) többes számú névmás követi (*nekik*), de utána rögtön ismét egyes számú búcsúforma következik: *Ég veled, / vissza nem adható!* Az olvasó meg-megzökken a bánatos felvezetés göröngyeiben, s nem tudja, vajon az *Ég veled* az előtte álló három tárgyra, vagy az ötödik sorra vonatkozik-e, vagy mindkettőre. A bevezető *Ki adja* egyes számát a hatodik sorban többes számú ige követi (*adnák*), s ugyanilyen megilletődést okoz a tizenkettedik sorban álló két ige eltérő — múlt és jelen — ideje: mit *nyert*, mit *veszít*. A sorjázások hintamozgását fokozza, mint említettem az imént, a ritmikai kétarcúság: a felütés (és a későbbiek) uralkodó trochaikus szerkezeteit a második versszak jambikus modellálása ellenpontozza, talán éppen a latolgató, méricskélő beszéd belső hullámlásának jeléül. A költő szemlátomást nem törekszik arra, hogy versét valódi verssé mesterkedje, sőt mintha azt célozná, hogy a tartalmat éppen a sallangmentes fogalmazás közvetítse, valamely puritán verdikt keretében.

A lassított, ellenérzésnek is helyet kínáló eszmélet a kérdések súrításával jelenik meg, ez a tónus uralja az első öt versszakot. Az odavetett, henyeséget sem palástoló szaporázás nem riad vissza a picit laza indulatszavak makuláitól sem (*s ugyan ki nem veszi számba...*, *hát nem mondom...*, *Nos, hatvanötödik évem...*), sőt olykor egyenesen vállalja a petyhüdt szórendet vagy az átabotában megvalósuló szóválasztást (*mert ki tudja, nem ahogy történt...*, *s a mínusz is fordulhat pluszba...*, *ennyi a mérleg...*). Nem látunk erős színezést, hiába keressük a metafora-vadászat eredményeit vagy az *egyetlen helyes szó* — a *mot juste* — keresésének (akár megtalálásnak) folyamatát. Az *ember* kifejezés kétszer fordul elő a versben, sőt a szótagszámlálás egyenetlensége kissé lázas lüktetést kölcsönöz némelyik betétnek (*őszében, őszén... s ki tünt el a süllyesztőben*). A szöveg bizonyos ízületi pontjain nyugtalanul feszegetné az olvasó a szokatlan nyelvi vetemedéseket. Meg-megrévedünk olykor, s puhatozunk magunkban, hol húzódnak a költői szabadság és az egyszerű nyersség határai. Például itt is: *...mi maradt, / s ki tünt el a süllyesztőben*. Lehet, ki tagadná, lehet a *mit–kit* egymás mellé rendelni, de nem a felület „rezzenése” nélkül. A magyar költészetben ráadásul — főleg az Újhold verbális vonzaskörében — hozzászoktunk az aggályosan *be-gyökereztetett* szavak gyakorlatához, és akárhányszor megcsodáljuk azt ma is Nemes Nagy Ágnes vagy Pilinszky János művészetében. Meglehet, itt más volt a szándék: itt az első öt szakasz fúga-anyaga

mintegy csupán előkészíti a hangulati medret a zárlat nyolc sorához, szigorúbban kimunkált formáihoz. Mert a nagy mesterségbeli fogás, úgy tűnik, az, ahogyan a *jobb is* — talán felől megérkezünk a (még csupán jelzőként, nem erkölcsi nyomatékkal használt) *jó* kifejezéshez, s aztán innen a többértelmű *győzni* ige szorosán át a *jóra a rossz-szat* fordulathoz. A költemény széles torkolata itt hatalmas sodrássá erősödik, és hirtelen csaknem elfeledtetni a megelőző, kissé rutinosan felsorakoztatott előzményeket. Az *ember-türelemmel-rím* ugyan itt sem rémlik rendkívüli találatnak, de a *kibirni*, majd a *fordulhat* és a *győzni* igék egyszeri minőséggel ruházzák fel a sorokat. A *türelem*-eszmé a huszadik századi költészetben elsősorban a Valéry–Rilke-vonalon válik a költői-eszmei készlet alapelemévé (*patience, Geduld*), de ki tagadná, hogy minden nagy műben azelőtt is az olvasói megrendülés garanciája volt. Hogy ne tágítsak Shakespeare-től, az *Ahogy tetsziktől*, hadd idézzem Rosalindot a IV. felvonás 3. jelenetéből: *Bear this, bear all (viseld el, viselj el mindent)*, így bízattja Silviust, a pásztort.

Mielőtt zárnam, röviden érintem a vers három érdekes tüneményét.

1. Szembeszökő, hogy a lírai számvető hangtani síkon is érzékelteti a számonkérés és megbocsátás köztes állapotait, és zenei formálással is erősíti az állati sajgás, emberi szigor és isteni kegyelem érzelmi elegyét. A *ló* szótag a költemény elején többszörös változatban bukkan fel, s a célzott gyorsulás és a megrekedtség helyzetét egyaránt megidézi. Figyeljük meg, hogyan vezeti be a költő többnyire magas hangrendű *l* hangok társaságában a mély hangrendű *ló* főnevet: *fiatalságot, Ég veled, érnél, vakulónak, ló, lobogó, fiatalság, valóban, elvehetik*. A benső megindultság, nem kétséges, azzal is fokozódik, hogy csak a második szakasz mutat *abab* rímképletet, s többiben *x b x b* variánsokat látunk. Mintha a legtakarékosabb készletezéssel akarna csak szólalni, talán nem is szólalni, hanem halkan összegezni, összegzés nélkül folytatni az életet, fájdalmat is hozzáadni a létezéshez, de egyensúlyt is teremteni, s talán belenyugvásnak, megérkezésnek nevezni azt a végösszeget, amely az embert élete végén mindenképpen várja. A vers higgadt megrendültsége abból fakad, hogy a vég közeledtét és a folytatás nyitányát egyetlen lelki bogban képes összefogni, tudván tudva, hogy a *túléltem-élek* kettőse — így együtt és egymásba oltódva — a befejezés felé vezet.

2. Az ingerültebb első rész a hangfestés síkján is fokról fokra csusszan át szelídebb tónusba. Figyeljük meg: a pengeéles *v* hangok uralják az első öt szakaszt, és közben fel-felóvakodnak lágyabb színfoltokban az *m*-ek, *n*-ek, hogy a zárlatban ismét megvillantsák az *l* hangok fényeit (*Túléltem. Élek.*). Kapásból idézek: *Ki adja vissza, elvettek, éveket, kedvet, veled, vissza, vele, vakulónak, vénnek, elvették, valóban, számbaveszi, veszít stb.*). Ugyanezt a szellemi-lelki „kígyóhullámlást” fejezi ki a számtalan kérdőjel, majd a három szakaszon át elhúzódó egyetlen mondat, s az utolsó két statikusnak elgondolt befejező szakasz. A szöveg holmi szenttelen sietés benyomását kelti — ingadozik a kifejezések megragadása és az elejtése

között... ugyanakkor mégis (mint a latolgató lelkiismereti költemények zöme) erős gondolati-érzelmi szubsztancia sűrűsödését jelzi. Kérdésekkel ostromolja önmagát, hogy értelme csökkenthesse a csodálkozás, sőt a megbotránkozás tapasztalatát.

3. Végül egy izgató ellentmondás: a vers súlyos kérdést tárgyal, mégis csaknem köznyelvi modorban, bomlékony szövéssel, jószerevével keresetlenül. Csak szórványosan lelünk a szövegben költői értékű betétet, megemelt stílusra jellemző jelzöt vagy nyelvi részletet. *Vénnek lobogó fiatalság, őszében-őszén, a seb se haszontalan* — talán csak ez a három hely — önmagában — utal arra, hogy költeményes formát olvasunk. A legszebb ezek közül, úgy tűnik, az *őszében-őszén* páros, ugyanis ez a meglett korra és évszakra (tehát a személyes és a természeti időre egyaránt) utal, és azt összeköti az ősz hajszálak látványával, a fenyegető elmúlással. De egyébként semmi metafora, semmi díszítés, semmi költői önáltatás. Mintha azt sugallná a költő: nem, a katarzis nem állhat fűtött szavakból, mert azokat ártatlanok és bűnösök egyaránt használni szokták. A megbocsátás, amely a költői indulatot itt megalapozza, nem kívánja a gömbölyded, s végső soron hamis alakzatokat — a vers hitelességét talán éppen ez a takarékos szóhasználat teremti meg, ez emeli a megrendítő mérséklet magasába. Dsida Jenő — hadd idézzem őt, akit Rónay is meglehetősen kedvelt — ezt a végső axiómát így fejezte ki, *Sírfeliratának tőszomszédságában: Senki mellett / nem szólok én már senki ellen (A kiábrándulás rímei)*.

Kiforrott, letisztult vers a *Hatvanöt*. Egy szóval sem említi, de azért mégiscsak... közvetve... a legfontosabb keresztény parancsról szól: a bonyolult szeretetről és a megbocsátásról. És hogy mit jelent szeretni? Erre megint — Rónay versének előzetes szellemi ösvényein — Shakespeare ad választ az *Ahogy tetszik* V. felvonásában: *Azt jelenti, hogy egészen sóhajokból és könnyekből vagyunk teremtve (It is to be all made of sighs and tears)*.

SZÉNÁSI ZOLTÁN

Csendek

Párhuzamos verstörténetek

Teremtmény szemben a Teremtő csendjével

1975-ben született. Irodalomtörténész, kritikus, az Új Forrás szerkesztője, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetének munkatársa. Legutóbbi írását 2015. 4. számunkban közöltük.

Minden különösebb kockázat nélkül fogalmazhatjuk meg azt a tételmondatot, mely szerint a modern ember, s ezzel együtt a modern irodalom *egyik* meghatározó világ- és léttapasztalata Isten hiányának átélése. A 20. század magyar és egyetemes történelme számtalan olyan válsághelyzetet eredményezett, mely az egyén személyes kríziseként engedte megtapasztalni Isten csendjét, az embertelenségekre adható isteni válasz elmaradását, a transzcendens beavatkozás önmagában is irracionális vágyának beteljesületlenségét. A lehetséges példák közül Babitsot idézem, mindenekelőtt is nagy világháborús verseit. Nemcsak a versekben feltörő indulat érdemel figyelmet ezekben a szövegekben, hanem mindezek forrása: a történelmet alakító transzcendens erők mibenléte, a Gondviselés megtartó erejére vonatkozó hitben való elbizonytalanodás is. Az 1916 márciusában keletkezett *Húsvét előtt* apokaliptikus víziójában a pusztítás és pusztulás létezőn túli okát a kései Vörösmartyt idéző „pokoli Malom” képe szimbolizálja, s éppen az ezáltal is kifejeződő hit indokolhatja a vers utolsó harmadában bekövetkező hangulati-szemléleti váltást, mely a negatív, embert pusztító, démonikus erők megtapasztalása közepett képes megőrizni a reményt a gonosz ellentétéként működő isteni Gondviselésben. Nem telik el egy év sem, s a '17 februárjában írt *Fortissimo* már a „történelem Istenének” teljes passzivitását vizionálja. Amíg a *Húsvét előtt*ben a békevágymondása hozhatná el a vágyott feltámadást, addig a *Fortissimoban* jelentős modalitásváltás is történik: a békevágymondás helyett a költő káromlással és istentagadással kívánja felébreszteni az alvó, vagy talán halott Istent.

Közismert, hogy a vers megjelenése után Babitsot „vallás elleni vétség” vádjával perbe fogták, s azt a Nyugat számot, melyben a *Fortissimo* megjelent, a hatóság elkobozta. Talán összefüggésben lehet ezzel az az újabb hangnemváltás, mely a '17 márciusában született *Zsoltár gyermekhangra* című versben ragadható meg, s mely visszaül a *Fortissimo* istentagadó indulatára is („Néha átokkal panaszlom / de Ő így szól: »Nem haragszom!« // Néha rángatom, cibálom: — / tudja hogy csak őt kívánom.”), s a korábbi versek összefüggésében furcsa feszültséget teremt a Gondviselés és a háborúra, az emberi szenvedésekre való isteni „süketség” között. A bírósági eljárásra válaszként, mintegy maga mentségére a költő *Istenkáromlás* címen védőiratot készített, mely azonban csak Babits halála után évtizedekkel jelent meg. Ebben írja: „A világháború halmozott és véget érni nem akaró szörnyűségei éppen a hívó lélekben okoznak

nagy megrendülést; az ateista, kinek számára a Gondviselés semmit sem jelent, nem érezheti annyira lehetetlennek, borzasztónak a dolgot, nem annyira egész világképét romba dőltnak vagy megingottnak, mint a hívő. Éppen a hívő az, akinek szeme és keze önkénytelen az ég felé emelkedik: Hát nincs Isten? vagy süket? vagy alszik? Az Istenhez szól a léleknek e felkiáltása; és ha a lélek nem hinne Istenben, nem fordulna így hozzá, nem kiáltana így.” Babits „hívőségét” a maga korában többször kétségbe vonták, igaz, nemcsak a *Fortissimo* érzelmi töltése, indulata lehetett sértő, de később a hatalom érdekeit propagandával segítő politikai katolicizmus kritikája (*Strófák egy templomhoz*, 1918), s Babitsnak a két világháború között regnáló „keresztény kurzussal” szembeni független értelmiségi magatartása is. 1933-ban a „katolikus költészet”-vita során vele szemben elhangzó vádakra válaszolja a költő: „még mindig krisztusibb esztéta-katolikusnak lenni, mint párt és politikai katolikusnak, aktuális és földi célok szerint”.

*

Aligha találunk a Babitséhoz hasonló negatív gesztusokra Sík Sándor élet- és pályatörténetében. Mégis, annak ellenére, hogy Sík piarista szerzetestanárként, cserkészvezetőként, költőként, drámaíróként és egyetemi tanárként a két világháború közötti korszak minden oldalról megbecsült tagja volt, a harmincas évek végétől a magyar és világpolitikai változások számára is személyes krízishelyzetet teremtettek. Sík 1938 karácsonyán, a második zsidótörvény tervezetének benyújtásakor volt kénytelen szembesülni azzal, hogy az eredeti javaslat szerint ő is a törvény hatálya alá esik. A következő években a háborús szenvedés fokozódása, s szeretett tanítványának, Radnótinak és másoknak az üldöztetése tovább mélyítette benne az emberiség fenyegetettség-érzetét. Ebben a történelmi és személyes válsághelyzetében tapasztalta meg Sík a világ diszharmonijában Isten némaságát. A zsoldáros hangján Babits *Fortissimo*jára is (s rajta keresztül Nietzsche nevezetes szentenciájára) visszautalva ébreszti ekkor az alvó Istent a *Ne aludj, Uram!* című versben. Az emberiség szenvedése felett érzett elkeseredettség a vers negyedik szakaszában éri el érzelmi tetőpontját:

*És mi lesz, Uram, — jaj, ne vedd el!
Világunk emelő kezéddel?
Mert káromlunk és megvetünk,
Uram, Uram,
Meghalsz-e végképp minékünk?*

A következő strófákban azonban az emberiség szenvedésének egyetemes horizontját a versbeszélő személyes nézőpontja váltja fel. Saját egzisztenciális válságának negatívumából az Istenbe vetett töretlen bizalomnak a megvallása lendíti át az emberiség sorsát is

megváltó remény pozitívumába, s a vers zárata — mely az Istennel az igazak megmentéséért alkudozó Ábrahám hangját is megidézi — oldja fel a szubjektumban felhalmozódó érzelmi feszültséget:

*Add meg nekem, ó meleg Isten,
Szívem rajtad fölmelegítsem:
Hátha utóbb hozzám melenget
A bújdosó
Igazak közül még kilencet!*

A teremtmény csendje szemben a Teremtővel

A csendnek másik formája a Teremtővel való találkozásra készülő teremtmény csendje. Ez lehet a meditáció vagy a misztika csendje, de lehet a végső találkozás, a halál előtti csend is. A haldoklás szó nélkülisége.

*

Közbevetőlegesen: Talán véletlen, talán nem, mindesetre érdekes az a párhuzam, ahogyan Rónay György emlékszik vissza a haldokló Babitsnál és a haldokló Sík Sándornál tett utolsó látogatására. Előbbiről a *Babits a betegágyon* című versben ezt olvashatjuk:

*szökve a néma házon át — jaj! —
magára hagytam a halállal,
ahogy, egy évvel azelőtt, kiszáradt
csontbörtönében haldokló apámat...
a síp sikoltott szakadatlan,
és ő nem bírta abbahagyni,
és én nem bírtam elszaladni,
pedig az ajtó nyitva volt,
s csak néztük egymást iszonyodva,
amíg a gége sípja szólt —*

mikor már elszorult a torka...

Sík Sándorra pedig naplójában emlékezik ekképpen: „Délután a haldokló Sík Sándornál. Megdöbbenő, nagyon szép halálarc a párnan. Beszélni nem tud. Suttogását nem értem. Csak ezt: »Nincsen hangom.« Aztán, és ez szívszorító volt: »Nekem is van egy verseskönyvem sajtó alatt.« Később, félig abbamaradva, az a tehetetlen mozdulat, ahogy a karját szokta széttárni. (...) Este hat óra volt, szürkület. Ugyanaz a torkot fojtogató érzés, mint mikor apámat hagytam ott a halottas ágyon.”

Három különböző apafigurához kötődő utolsó emlék montírozódik egymásra ebben a két, különböző műfajú szövegben. Most mégsem ez a fontos számomra, sokkal inkább annak az agóniának

az érzékeltetése, melyben feltárul a szenvedés mélysége, a funkciójukat lassan feladó szervek működésképtelenségéből fakadó némaság.

✱

Babitsot betegsége kényszerítette hosszú szenvedésre, s időleges némaságra. Paradox, hogy miközben hangszálai felmondták a szolgálatot, s környezetével is csak *Beszélgetőfüzetének* segítségével tudta folytatni a verbális kommunikációt, aközben megalkotta élete talán legnagyobb költői teljesítményét, a bibliai Jónás alakjának költői újraformálását. S amennyiben igaz, hogy az epikus mű, a *Jónás könyve* — miként Rába György megállapítja — egyben lírai vallomás is, az újabb történelmi katasztrófa előtt az ország sorsa felett érzett aggodalom kifejeződése, úgy ehhez azt is hozzátehetjük: költészetének utolsó periódusára Babits költészetfelfogásának szerves részévé vált az a „hívóság”, mely két évtizeddel korábban a *Fortissimo* lázadó hangján át is kihallható volt, s ezzel együtt a némaság, a szólni képtelenség, a „szavak hűtlenségének” keserű tapasztalata is — ahogy arról a *Jónás imájának* szép vallomása tudósít.

✱

A prófétai szerepértelmezés kevesebb öniróniával s több tragikummal, de Sík Sándor költészetében is felfedezhető. Az *Éjszaka 1943-ban* című versében olvashatjuk:

*De mit tegyen a férfiú,
Kinek törvénye: tenni,
Ki prófétálni küldetett,
És nem hallgatja senki,
És két halál feni rá fogát,
A kinti és a benti!*

Ebből a küldetéstudatból fakadóan a csend (s mindkét csend, a kinti és benti) tragikus tapasztalat Sík Sándor számára, a költői megnyilatkozásban állandóan meg- és újraalkotódó költő-lét számára ugyanis az elnémulás a meghalással azonos — függetlenül attól, hogy a külvilág káosza kényszeríti-e hallgatásra, vagy a hangképző szervek diszfunkciója. Utolsó versében, *A néma Miatyánkban* az önön végességével számot vető ember saját, végső elnémulásán keresztül talál rá az Isteni Szóval való egyesülés új dimenzióira:

*Mit felelek, hisz nem tudok felelni:
Mit felelhet a Mindennek a semmi!
Akarom élni az egész hitet,
Szeretni, ahogy Isten szeret,
És bízni, bízni akarok,
Abban, amit a Krisztus hozott.*

*Nem érzem, nem is gondolom,
De akarom, akarom, akarom.*

Pilinszky írta Sík utolsó kötetéről: „Ezekben az utolsó versekben már nyoma sincs a kezdet himnikus modorának, de ami fölragyog benne, az valóban fényt áraszt. Nem eszménykép kíván lenni többé, hanem eszményképe az őszinteségnek. Nyomában tisztázottabb lehetőségek nyílnak azok számára, akik egyszerre hallják a kettős hívatást, a papi hivatását és a költészetét. Utolsó kötete így lett valójában nyitánya egy egészen mély drámai lehetőségnek. Ezt igazolja utolsó, e nemben talán legmegragadóbb, legpörébb verse: *A néma Miatyánk*” (Sík Sándor utolsó kötet). Pilinszky sora azért is tanulságos, mert több mint félévszázad távolából segíthet megérteni, mi az a csend, ami Sík Sándor költői életművét ma körülveszi: a felejtés csendje? a megértés(re várakozás) csendje? vagy a meg nem értésé? a belső elmélyülés, az imádság csendje? vagy ennek képtelenségéé? az övé vagy a miénk?

Most még nem tudom.

Gyöngéden és védtelenül

TOMAJI ATTILA

Réz Pál halálára

*Szeretek utazni
leginkább a déli partvidékeken érzem otthon magam
gyakran találkozhattál volna velem
etruszk városok piacain boltíves városkapuk alatt
felkönyöklő mosolygó halottak szoborarcába nézve hosszan
vagy fanyar Retsinával eltelten Kréta ivókútjai fölé hajolva
unottan kószálva Ciprus homok alá temetődött
romjai között s Elba tengerparti kocsmáiban is
ahol a borba tengervizet fröccsent az esti szél*

*És szeretem a pörköltet
ha lehet vadhúsból s teszlek bele bort cukrot mustárt
hogy aki kóstolja sokáig keresse harmóniája titkát*

*És szeretem ha Satie
szól mikor dolgozom mert mintha hallanám*

*ahogy a klaviatúrára nehéz esőcseppek hullanak
hullanak egy magára maradt fa levelei a kertben*

*És szeretem azt a szerelmes asszonyt
aki miatt virágport találtak egy 900 év előtt meghalt
angol király szívében
százszorszép mirtusz menta fenyő harangvirág porát
a király feltárt szívében*

*És szeretem azt az orosz emigráns író
elporladt tatár hercegek ivadékát
aki séta közben párizsi hajnalon
azt találta mondani egy még ismeretlen festőnek
jó reggelt uram jó munkát
és megsejtette hogy ez a porcelánfestőnek
indult fiatalember fényes s a tört éidosz lobbanásaival
telt vásznakot hagy majdan maga után*

*És szeretem azt a kezét
a fiatalember évtizedekkel későbbi öreg kezét
amihez az utolsó napokban
hogy kertje csillagnéző örült liliomait festeni tudja
odaköötték a remegő ecsetet*

*És szeretem az olvasás mindenki számára elérhető menedékét
a labirintusok bejárhatóságának makacs illúzióját
a kétségbeesés ártatlanságát az ártatlanság kétségbeesését
ha valaki azt írja amiben él és abban él amit ír
s pátosztalan teremt örökkévaló költészetet*

*Viszont nem szeretem a hazaszeretet ripacsait
akik nemzetiszín szavaikkal
pántlikagúzt fonnak a haza köré
ahogy azok véleményét sem szeretem
és nem is tisztellem
akik ellenséget látnak azokban
akik szeretik Magyarországot
akik mint én
gyöngéden és védtelenül
szeretik a hazájuk
emlékét — —*

PETRŐCZI ÉVA

Hyacinthos...

„Jajszók jegyével a szirmok tövén...”
(Milton: Lycidas)

*Hyacinthos, te, jácint,
születésem havának
jajszó-jegyű virága,
gyerekként hívén hittem:
értem-nekem
nyílsz teljessé, széppé,
április hetedik hajnalára.*

Új pécsi fényképemre

*A Havihegyel a hátam mögött
arcomra a gyerekkor
szépen visszaköltözött,
s távozik gyorsan
(egy percre, legalábbis!)
a vénség kaján pestise.*

*A régi, a grüberlis mosollyal
viselem villanásnyi időre
minden nyűgömet,
városomban, ahová az
Istenanya fehér, hegyi háza beinteget.*

A nőcit, hogyha hatvanöt...

*A nőcit, hogyha hatvanöt,
még ne delete-eld, ne töröld,
hisz ma is Éva lányaként
sugárzik, pöröl és pörög,*

*még most is, akkor is,
ha volt-aranysörénye hószaín,
s ha itt-ott lelke, s porcikája- tört.*

*Vénnek, ifjúnak egyaránt
elég — talán — e Föld.*

VÖRÖS ISTVÁN

Hogyan legyünk 80 évesek?

Mindenki legyen 80 éves! A 80 éves értse annyira a világot, mint egy 10 éves. A 80 éves ne adjon kevesebbet a világhoz, mint egy 20 éves. A 80 éves ragaszkodjon annyira a világhoz, mint egy 30 éves. A 80 éves ne dolgozzon annyit, mint egy 40 éves. Az 80 éves érezze a csúcson magát, mint egy 50 éves. A 80 éves legyen annyira otthonos a világban, mint egy 60 éves. A 80 évesre ne várjon kevesebb, mint egy 70 évesre. A 80 éves ne nézzen úgy ki, mint egy 80 éves. A 90 éves ne akarjon kevesebbet a világból, mint egy 80 éves. A 100 évesek ne legyenek kevesebben, mint a 80 évesek.

Vagy legyen másképp? A 80 éves ne 80 éves legyen. De gyerek nyilván nem akar lenni, a 20 éves tapasztalatlanságával is mit kezdhetne? 30-tól 50-ig volna jó annak, aki már öregebb, és ezen siránkozik, aki még annyi. Hagyjuk hát. Legyünk mindannyian 33 évesek. De mért ne lehetne 80 évesen megváltani a világot, ha napról napra meg lehet váltani annyi mindent? Mit csinált volna Jézus 40 évesen? Tanítványai elmaradoznak, újakat, jobbakat gyűjt, tollba mondja emlékeit Keresztelő Szent Jánosról, Korinthusba utazik.

IANCU LAURA

Vasárnapból van az ember

Lukács László atyának, nagyrabecsüléssel

*Felénk az ünnep Istené,
esetleg Máriáé,
azazhogy Máriáé a fél naptár,
a maradék a szenteké.
Az embernek, ha jut a jóból,
rosszat is adnak mellé,
és sok-sok csokros-bokros utat.
Afféle füstbevont
pálfordulat
követi egymást, mint
költöző madárhad
a földforgást.
Félszemű, félnyelvű csorda,
üszök voltunk,
(hol hatóságok, hol tudományok
terminus technikusai).
Két gyermeket ringattak
egyszerre a teknőbe,
az elsőáldozós leánykák
hó csipkeruháját
az oltár is irigyelte.
Kenyeret csak ostyába ettiünk.
Éltünk mától holnapig,
szakadékból kapaszkodásig,
de akárhogyan görnyedtek a számok,
egy vasárnap sem volt hamis,
minden reggel: születésnap volt,
születésnap a ma is.*

TURCZI ISTVÁN

A látható

Lukács László 80 éves

*Mint a verset, mit szájról szájra
adtak egymásnak a régiek,
szavak helyét a csönd
úgy őrzi meg.*

*Ott rejteznek a látható mögött,
egyenként, sorban, mind egymaga.
Megannyi hangalak
néma szólama.*

*Velük lesz dolgunk még sokáig.
Mindnek van zenéje, súlya, árnya.
Ami, ha ránk marad,
senkise bánja.*

*Fényből lettek és fénnyé lesznek,
minden poron átragyogva.
Tányérunkon a hold
hiába fogy ma.*

*Mert kellene a feloldozások,
ha lelkünkben már kevesebb a test.
Nem sötétség szállt le,
csak az est.*

*Ott rejtezni a látható mögött,
míg van számunkra lélegzetnyi hely,
és könnyű szél susogja:
treuga dei.*

Szeretettel a nyolcvanasoknak

*Ha az ember nyolcvan éves,
a memóriája rémes.
Több mögötte, mint előtte,
puskaporát rég ellőtte.
Módjával úzi a szexet,
nem a nőért, tőle reszket,
bekap gyorsan egy Cavintont,
teszi mit a nővérke mond,
mert ő: „Jaj nem jut eszembe,
e tablettát mért veszem be!”
Túl hatvanon, túl hetvenen,
megérlelted őt Istenem,
ennyit megélni művészet,
próbára tesz szívet, észet.
Túlélt ezernyi kalandot,
nem győzték le a galandok.
Elgurult a bölcsek köve,
hasa alá csúszik öve.
Ha az ember immár nyolcvan,
azt se tudja most épp hol van,
elhajlik az út előle,
otthontalan lesz belőle.
Nem emlékszik csak a jóra,
sok álma nem vált valóra,
lóra ült fel, de falóra,
azt is kilőtték alóla,
nem forradalmár, nem vátesz,
akit mindenki lóvá tesz.
Isten sűgja néki: „Kend úr,
miákolhat mint egy kandúr!”
Richtig hűségese nejéhez,
bár nem tudja, hogy mit ér ez.
Ráncokat rótt rá az idő,
nem reméli, foga kinő,
rajta röhög a félteke,
térdéig csüng le fél töke.
Ki megéri a nyolcvanot,
nyög a glóriája alatt,
nem fejjel bontja a falat,
busz és nő után nem szalad.
Múltba néző lelke zokog,
a csitrik rég vénasszonyok.
Aki immár nyolcvan éves,*

*a sikerre biz' nem éhes,
nem óhajt fejére babért,
odaadná sóért, babért.
A következő cél lehet
ELÉRNI A KILENCVENET!*

LACKFI JÁNOS

Nyolcvan felett

*Nyolcvan felett, nyolcvan felett
az ember néha szédeleg,
ha egyszer a Föld imbolyog,
ne szédülnének emberek?*

*Nyolcvan felett, nyolcvan felett
az ember néha jót ehet,
csak a fogak, meg a savak,
de reklamálni hol lehet?*

*Nyolcvan felett, nyolcvan felett
az ember vígan nézeget,
nem mindent lát, de annyi baj,
felveszi a szemüveget.*

*Nyolcvan felett, nyolcvan felett
látod a régi életet...
Tegnap mi volt? Kit érdekel?
Lehetsz végre megint gyerek!*

*Nyolcvan felett, nyolcvan felett
felkel a nap s a nap lemegy,
itt fáj, ott fáj, no de se baj,
míg nap csiklandja bőrödöt.*

*Nyolcvan felett, nyolcvan felett
mondunk nagy bölcsességeket,
s ha szerencsénk van, hát akad,
ki átölel s nem kinevet.*

*Nyolcvan felett, nyolcvan felett
mondunk nagy dőreségeket,
pont mint aki fiatalabb,
ki átölel s nem kinevet.*

*Nyolcvan felett, nyolcvan felett
térdünkön macska vagy gyerek,
csak nevetünk, ha elszalad,
ej, hogy a macska rúgja meg!*

A Világosság a világba jött

TAKÁCS GYULA

1947-ben született. Katolikus pap, a PPKE HTK tanára, Csörötnek plébánosa. Legutóbbi írását 2014. 6. számunkban közzöltük.

...de melyik világba, de melyik világosság, és mit jelent az, hogy 'jött'?

A 'jött' helyett inkább mondanánk: 'volt jött' (*én erchomenon* – Jn 1,9), pontosabban: 'volt jövő' — jön — és jött — és jövetelében változás nincsen — jön újra és szüntelen Ő a 'levő' és a 'volt' és az 'el-jövő' (*echomenosz* – Jel 1,8). Úgy jön, mint a laodiceai egyház ajtajánál álló Ámen, aki mégsem áll meg az ajtón kívül, hiszen zörget, hogy bemenjen (vö. Jel 3,14.20). És bemegy zárt ajtókon... és ott áll középen. Azért jön, hogy lássák, hogy megismerjék, hogy higgyék a Szeretetet, az Atyát. Ott áll testvérei között, középen (Jn 20,19.26). Nem alkalmatlan Ő — és éjszaka nincs is már többé — ő a jó barát. Jövedele valóban hasonlít a hajnali fényhez: előbb dereng, majd egyre erősebb lesz, végül a felkelt Nap győzelmével ragyog. A sötétet távol űzte, legyőzte a halált. És jön tovább, nem torpan meg, nem tér vissza dolga végezetlen — nem lát alkonyt. Ellene ki állna? Hiszen Ő a Pantokrátor — minden erő az Övé, minden hatalom (vö. Jel 1,8; 5,12). Úgy jön tehát, hogy jött is, és jönni fog — betölti az egész világot, minden teret és minden időt.

A teremtés világossága

Jött már kezdetben is. A kezdet épp az Ő jövedele. Hiszen azt mondotta a puszta és üres, sötét és mély vizek felett: „Legyen világosság!” (vö. Ter 1,2–3). És nemcsak a világosság lett, hanem e tiszta fény ragyogásában mindenek, nyüzsgő rajok, a megszámlálhatatlan seregek jóknak láttattak az egyedül Jónak ítéletében. A világosság a világba jött a teremtéssel. Távol űzte a káosz minden árnyát. Isten, aki a fény (*ho Theosz fész esztin* – 1Jn 1,5), felemelte önmagához a létezését. Önmaga számára teremtette, és Önmagával betöltötte. Úgy teremtett, hogy rámosolygott (Dante) a világra. És Isten derűje, arcának szép ragyogása megcsillan a fűszálak hajnali harmatcseppjein. Isten dicsőségét hirdetik a hegyek, és róla suttognak a néma fellegek (Merton). Telve van a föld az Isten jóságával.

A néma világ beszédes ragyogásánál is fényesebb az ember jósága. Az ember a szeretet szigete a világban, a földre leszállt mennyei város. Nem a Nap világít benne, nem a Hold világol — „Isten fényessége világítja meg, és lámpása a Bárány” (Jel 21,23). „Világossága hasonló a drágakőhöz, a kristálytisza jáspishoz”, hiszen

„Isten fényessége” van benne (Jel 21,11). Ő a „Bárány jegyese, a menyasszony” (Jel 21,9), akit „dicsővé tett magának” (Ef 5,27).

A teremtés leírása az ember megteremtésénél nélkülözi az egyébként refrénszerűen, minden teremtésműnél ismétlődő „látta Isten, hogy jó” (vö. Ter 1,30) mondatot. Talán pozitív megkülönböztetés ez a hiány? Talán a jóság többletét takarja ez a hallgatás? Hiszen „Isten az embert a maga képére, Isten képére teremtette” (Ter 1,27). A héber *selem* = *kép* szót az asszír *salmu*, az arám *salama* = *kihasít* ige alapján tekinthetjük ‘kihasított’-nak. Az ember az Istenből, a Sziklából ‘kihasított’ képmás. Isten az embert a teremtésben megkülönböztette a néma világtól. Önmaga rejtett mélyén készített neki helyet, hogy színről színre „lássák a dicsőséget” (Jn 17,24), hogy megismerjék azt a ‘fényt’, ami a ‘szeretet’, megismerjék úgy, hogy „bennük legyen” (Jn 17,26). Arra választotta ki az embert „a világ teremtése előtt, hogy szentek és szeplőtelenek legyünk előtte a szeretetben” (Ef 1,4), és így „dicsőségének dicsőítésére” (Ef 1,14), világosságának fényeként legyünk. Ezért „kiragadott minket a sötétség hatalmából”, és annak „a szeretett Fiúnak az országába helyezett át” (Kol 1,13), aki a világba jött Isten Világossága. „Ő a láthatatlan Isten képmása” (Kol 1,15), „az ő dicsőségének fénye” (Zsid 1,3), és az „őbenne kiválasztott” (Ef 1,4) és „benne teremtett” (Kol 1,16) ember is „világossága a világnak”, olyan, mint a „hegyre épült város”, mint „a lámpatartóra tett lámpás, hogy világítson” (Mt 5,14–15).

Az ember eszerint ‘világosság’ a világban, mivel Istennek, a Fénynek, a Szeretetnek hasonlóságára teremtett képmás. Azért teremtett, hogy „uralkodjék a tenger halain, az ég madarain és minden állaton, amely mozog a földön” (Ter 1,28). Ha az uralkodást az ókori Közel-Kelet pásztor-atyja király eszméjével értelmezzük, amely szerint a király a gyengék és jogfosztottak oltalmazója, az özvegyek és árvák gyámola, akkor az ember a teremtés gondviselésének feladatát kapja ebben a parancsban a Gondviselőtől. Azt a feladatot kapja, hogy a mennyei Atya-Király, az Isten helytartója legyen a világban. A *yarad* ige, amelyet a héber szövegben olvasunk, „minden lefelé irányuló mozgásra” (Zorell) használatos, ezért tán még így is fordíthatnánk: ‘hajoljatok le a teremtés árváihoz!’ A Biblia ezt az igét használja, amikor Mózes lejön a hegyről, hogy megszentelje a népet, vagyis hogy közvetítse a hegyre leszálló Isten szentségét és szövetségi szeretetét (Kiv 19,14). Ugyanezt az igét használja a szöveg a ‘hegyről lejövő patak’ (MTörv 9,21) leírására. Ez az utolsó parancs, amelyet Isten ad a teremtés során, összekapcsolható az elsővel: „Legyen világosság!” A ‘lehajló uralkodás’ tehát a káosz felett ‘felkelő világosság’ párja lehetne.

A megváltás fénye

Isten többet akart. Több világosságot, több jóságot. „Mert úgy szeretete Isten a világot, hogy egyszülött Fiát adta” (Jn 3,16). Az „igazi Világosság” (Jn 1,9) jött a világba, Ő „a világ Világossága” (Jn 8,12).

Nem helyettesítőket küldött, nem angyalt, és nem prófétákat, hanem „Fiúban” szólta, aki „az Ő dicsőségének Fénye” (vö. Zsid 1,1–4). Ezért aki látja az Ő „Küldöttjét” (Jn 8,26–29), és hisz benne, az az Atyát látja, hiszen benne lakik az Atya (Jn 14,9–11), Ő egy az Atyával (Jn 10,30).

Isten üdvözítő műve nem megismétli a teremtő művet, még csak nem is annak korrekciója. Isten az üdvözítéssel újat alkot — „új eget és új földet” (Jel 21,1). Ebben az „új Jeruzsálemben” (Jel 21,2) „nincs szükség sem a Napra, sem a Holdra, hogy világítsanak benne, mert Isten fényessége világítja meg azt, és lámpása a Bárány” (Jel 21,23). A város utcájának közepén „az élet vizének folyója van, amely ragyogó, mint a kristály” (Jel 22,1). A ‘ragyogó’ jelző a ‘fényes’ jelentésű szót (*lampros*) fordítja. Ez a folyó „az Isten és a Bárány királyi székéből fakadt” (Jel 22,1). Vagyis Istenből, aki „a Világosság” (*ho Theosz fész esztin* – 1Jn 1,5), kiáradó világosság ez a folyam, az a világosság, „aki minden embert megvilágosít” (*fész — főtidei* – Jn 1,9), az a világosság, akiben „élet volt” (Jn 1,5), és aki azért jött a világba, hogy „üdvözüljön általa a világ” (Jn 3,17), hogy „el ne vesszen, hanem örök élete legyen” (Jn 3,16).

A ‘világosság’ állítása Istenről egyenértékű a ‘szeretet’ állításával (*ho Theosz fész esztin* – 1Jn 1,5 — *ho Theosz agapé esztin* – 1Jn 4,16). Az Isten Szeretet — vagyis transzparens, áttetsző, mint a kristály, azaz az Isten Fény, Fénylő Szeretet. Olyan, akiben homálynak árnyéka sincsen; olyan, akiben nincsen viszály. Nincsenek benne válaszfalak, és nincsenek elkülönítő távolságok, nincs magasság és mélység, nincs hosszúság és szélesség. Istenben az Egy van, Isten az Egy. A világosság szimbóluma mégis jobban kifejezi az ember Istennel való egységének, az üdvösség uniójának az állítását. A fény egybeolvad a fényekkel, és egyetlen fény lesz, egyetlen osztatlan egység — „közösség az Atyával és az ő Fiával, Jézus Krisztussal” (1Jn 1,3). Jézus erről a közösségről mondta: „Maradatok bennem, és én tibennetek” (Jn 15,4), és: „Maradatok meg szeretetemben” (Jn 15,9). Amit a fény megvilágosít, maga is fényes lesz. Ilyen értelemben mondja a Jelenések könyve az Isten és a Bárány szolgálóiról, hogy „az Úr, az Isten világosítja meg őket” (Jel 22,5). Ezért nevezi a híveket Szent Pál apostol „a világosság fiainak” (1Tessz 5,5), hiszen ők „világosság az Úrban” (*fész en kürió* – Ef 5,8), mivel „a világosság gyermekei” (*tekna fótosz* – Ef 5,8).

Isten üdvözítő tettét az Újszövetség nyelvezete szívesen írja le a teremtés analógiájára. Talán ezért olyan fontos a világosság terminus az üdvösség teológiájában Szent Jánosnál. Hasonlóan Szent Pál is a világosságnak a teremtésben betöltött szerepével kapcsolja össze Krisztus üdvözítő művét: „Mert Isten, aki azt mondta: »A sötétségből világosság ragyogjon fel«, maga támasztott világosságot szívünkben, hogy felragyogjon Isten dicsőségének ismerete Jézus Krisztus arcán” (2Kor 4,6).

A teremtés világossága a ‘mélység sötétségét’ győzte le (vö. Ter 1,2–3). Az üdvözítés fénye, a kereszten érettünk önmagát feláldozó Krisztus arcáról a szívünkbe áradó kegyelem szelíd ragyogása a bűn mély halálát, a gyűlölet átkát győzi le. Ez a hajnali fény távol űzi az éj

minden árnyát, megszabadítja „a szerencsétlen embert a halál testétől” (Róm 7,24). A fény e folyamának mindkét partján és a fénylő utca közepén az élet fáí állnak. A szeretet gyümölcsét termik ők az év minden hónapjában, és az irgalom levelei gyógyulást hoznak a nemzeteknek (vö. Jel 22,2).

Az üdvözítés művében Isten kiárasztja a teremtetlen Világosságot — önmagát, a Szeretetet adja oda a világnak, hogy béke legyen — béke az Istennel, béke az emberek között, és béke az ember szívében. „Krisztus világossága” ez a béke. Krisztus „a mi békességünk” (Ef 2,14), ő a világosság, akiben élünk. Ezért „békességünk van az Istennel, a mi Urunk Jézus Krisztus által” (Róm 5,1), „aki most megszerezte nekünk a kiengesztelődést” (Róm 5,11). „Mert úgy tetszett az Atyának, (...) hogy általa engeszteljen ki magával mindent, ami a földön és a mennyben van, azáltal, hogy békességet szerzett keresztyének vérével” (Kol 1,19–20).

Amikor Isten a világosság érintésével illette a világot, akkor rögtön „lett jó”. „Látta Isten, hogy a világosság jó” (Ter 1,4). A megálapítás közvetlenül követi a világosság létesítését, és csak azután írja le a következményeket, míg a többi teremtés műnél fordítva jár el (vö. Ter 1,10.18.21.25). Ezzel megkülönbözteti az első nap művét, a világosságot a többi teremtés műtől. A világosság a jóság szinonimája, ezért az egyetlen Jó-val, az Istennel teszi homogénné, békeséggé a teremtett valóságot. A teremtetlen Világosság kiárasztása hasonlóképp, vagy még inkább megelőz és megelőlegez minden igyekezetet. Isten mindent az irgalomba foglalt bele (vö. Róm 11,32), ezért „nem az akarónak, és nem a futónak, hanem az irgalmazó Istennek... neki a dicsőség” (vö. Róm 9,16; 11,36).

A húsvéti Hajnal, a feltámadt Krisztus Fénye megelőzi és megelőlegezi az üdvözített létezését. Valóban „benne áll fönn minden” (Kol 1,17), „életetek Krisztussal az Istenben van elrejtve” (Kol 3,3). „Krisztus már ragyog” — ezért „ébredj fel, alvó” (Ef 5,14). Szent Pál apostol ezért úgy buzdít a világosság cselekedeteire, hogy előbb megvallja: „Világosság vagytok az Úrban”. Ehhez a már megvalósult fényhez kapcsolja, abból vezet le, mint következtetést a buzdítást: „Úgy éljtek, mint a világosság gyermekei — a világosság gyümölcse pedig csupa jóság, igazságosság és igazság” (Ef 5,8–9).

A Tibériás tó partján a tanítványok „égő paraszat pillantottak meg, rajta halat és kenyeret” (Jn 21,9). És csak ezt követően mondja nekik Jézus: „Hozzatok a halakból, amelyet most fogtatok!” (Jn 21,10). Bár ez sem az ‘ő ennivalójuk’ volt — olyan „nincsen” nekik (vö. Jn 21,5). Az étkezés, amelyre Jézus meghívja őket: „Gyertek, egyetek!” (Jn 21,12), „a Bárány menyegzője”, felülhaladja a szív minden vágyát és minden mozdulat képességét — és ha nemcsak „a lakoma kész” (Mt 22,4), hanem „minden kész”, a „Bárány asszonya” is (Jel 19,7), ez azért van, mert Isten előbb szeretett minket. Ő is az Isten alkotása: „Megadatott neki, hogy fénylő tiszta gyolcsba öltözzék” (Jel 19,8). A „megadatott” passivuma az Isten cselekvését rejti magában, és ez

a cselekvés befejezett és végleges mű. A menyasszonyt a Fény tette fényessé, és késszé. „Krisztus önmagát odaadó szeretete megtisztítva megszentelte, hogy úgy állítsa maga mellé, mint őhozzá méltót, hogy sem folt, sem ránc, sem más efféle ne legyen rajta, hanem legyen szent és szeplőtelen” (Ef 5, 25–27).

✱

Mi tehát a világosság — „aki minden embert megvilágosít, aki a világba jött”? (Jn 1,9). — Ki Ő?

A Tibériás tó mély éjszakájában hiába halászó tanítványok nem kérdezték meg tőle: „Ki vagy Te? Tudták ugyanis, hogy az Úr az” (Jn 21,12), hiszen „nem voltak messze”, hiszen már „a partra szálltak”. Tudták a Szeretetet. Nem kellett érinteniök kezükkel, és nem követelték, hogy szemükkel lássák a szeretet nyomát. Tudták, mert hitték. Hitték, mert szerették. Szerették az őket szerető Szeretetet. Visszatükrözték a reájuk sugárzó Fényt. A nekik ajándékozott Fényt a Fénynek visszaajándékozták. Egyek voltak az Egyetlennel. Benne voltak — és megmaradtak Benne. Ott álltak — álltak tovább a kereszt előtt, és fölemelték tekintetüket — Ő vonzotta magához őket. Dehogyan álltak volna ellen az Erőnek, a Szeretetnek! „Mi pedig mindnyájan, miközben fedetlen arccal szemléljük az Úr dicsőségét, ugyanarra a képmásra változunk át dicsőségről dicsőségre az Úr Lelke által” (2Kor 3,18).

A VIGILIA KIADÓ ÚJDONSÁGA

Roger testvér

**Isten csak
szeretni tud**

ROGER TESTVÉR

Isten csak szeretni tud

Roger testvérnek (1915–2005), a Taizéi Közösség alapítójának gondolkodása a közös imádságból és a testvéreivel töltött mindennapi életből táplálkozott. Meglátásaira nagy hatást gyakorolt folyamatos kapcsolata azzal a több tízezer fiatallal, akik a világ számos földrészéről egy hétre Taizébe zárandokolnak, mert életük nagy kérdéseire keresik a választ. A 2001-ben megjelent kötet gondolkodásának legfontosabb témáit, valamint az életét meghatározó események és találkozások – néhol nagyon személyes – leírását gyűjti egybe. A kötetből megtudjuk, hogy miért egy és ugyanaz a forrása a lelki életnek és az emberi szolidaritásnak: Isten, aki csak szeretni tud.

Ára: 2.400 Ft

Megvásárolható vagy megrendelhető a Vigília Kiadóhivatalban és a honlapunkon:

1052 Budapest, Piarista köz 1. IV. em. 420.

Telefon: 36-1-317-7246; 36-1-486-4443; Fax: 36-1-486-4444;

E-mail: vigilia@vigilia.hu; Honlap: www.vigilia.hu

Lukács Lászlóval

Teológiai és irodalmi tanulmányait, papi szolgálatát és oktatói tevékenységét a kommunista diktatúra idején kezdte. Mondana néhány példát a személyes életéből arra, amikor a legszörnyűbbnek érezte azt a korszakot? Fenyegették, figyeltették?

1954-ben léptem be a piarista rendbe, tehát növendékként éltem át 56-ot, és mindazt, ami előtte történt és utána következett. Mégis bennünket, kispapokat az előljárók igyekeztek megóvni a külső támadásoktól, veszélyektől. Nem kerültünk olyan kényszerhelyzetekbe, mint a Központi Szeminárium kispapjai az ötvenes évek végén, nem kellett eljárnunk „békegyűlésekre”, nem ért bennünket olyan megtorlás, mint őket. Védettségenket talán annak is köszönhetjük, hogy kevesen voltunk — az állam által engedélyezett keretszám 14 volt. Ezt a védettséget persze néha bezártságnak éltük meg, például az októberi forradalom idején. A legbrutálisabb élményem az volt, amikor a forradalom leverése után egyszer házkutatást tartottak a rendházban. Az éjjel kellős közepén több tucat fegyveres szállta meg a házat, mindegyik szobába egyszerre rontottak be, röpcédulákat, fegyvert keresve. Ez az „ébresztés” néha máig kísért lidérces álmaimban. Arra is azokban a napokban lettünk figyelmesek, hogy a rendházunkkal szemközti ház toronyablakából látcsővel figyelik a házunk kapuját — mi meg a padlásunk tetőablakából lestük az „ügyeletest”, hogy éppen mit csinál. A megfigyelések közé tartozott a telefonok lehallgatása is. Mindezt azonban inkább kalandnak éltük meg akkor, Dávid harca Góliát ellen...

Más világ fogadott az egyetem bölcsészkarán. A „nyugati országok” ellenségnek számítottak, így a nyelvük is. Angol, francia, olasz szakon maroknyi hallgató volt csupán egy-egy évfolyamon, az ellenségnek kijáró gyanakvás vette körül őket. Kivételt csak a német szakosok képeztek, hiszen ők baráti „NDK-németet” tanulhattak — az NSZK nem létezett az akkori német nyelvkönyvekben sem. Az ellenzéki helyzet azonban egyrészt sajátos szolidaritást eredményezett köztünk, másrészt egy egészen különleges szabadságélményt adott. Vegyes érzelmekkel gondolok vissza az akkori „osztályharc” korszakára, amely kultúrharcban folytatódott. A könyv- és folyóiratkiadás már a hatalom kezében volt, teljes erővel folyt a történelem- és az irodalomszemlélet átalakítása, az „egyedül tudományos világnézet”, a marxizmus szellemében. Eközben pedig az egyetemen bezártságunk ellenére a szellem nyitottságát élvezhetjük az irodalmon és a művészetben keresztül. Akadtak kiváló, az uralkodó marxista irodalomszemlélet határain át-átlépő, tágasabban gondolkodó tanáraink az irodalom területén is.

Kecskeméten aztán más, jóval szűkösebb környezetbe kerültem, a hatalmukat élvező vidéki kiskirályok kicsinyes kötekedéseivel. A gimnáziumon belül mégis sikerült kialakítani egy olyan légkört, amelyben a szabadság levegőjét szívhatták be a diákok. A hatalom reájuk

is nehezedő kezét mindnyájan érezhették — többségük csak komoly zaklatások árán juthatott be hozzánk az iskolába, többeknek a szüleit meghurcolták emiatt, egyetemi felvételt pedig nyíltan szemükre vetették, hogy egyházi iskolás háttérrel nincs keresnivalójuk a szocializmus világában. Ezért aztán a műszaki pályákra irányítottuk őket, ott kisebb volt ez az ideológiai megkülönböztetés. Búvópatakként azonban megmaradt a kulturális élet, az akkor pályakezdő Buda Ferencsel, a nemrég elhunyt Orosz Lászlóval, a Kodály Zeneiskola és a Kodály Zoltán Zenepedagógiai Intézet tanáraival, a Forrás akkori főszerkesztőjével, Hatvani Dániellel és másokkal. Rendszeresen hívtunk neves írókat, művészeket és tudósokat a gimnáziumba előadást tartani, filmklubot rendeztünk a Művelődési Központban.

A Kecskeméti Piarista Gimnáziumban tanárként, illetve igazgatóként töltött több mint két évtized után 1984-ben Budapestre került. Milyen volt a szellemi (egyházi és nem egyházi) élet a fővárosban a rendszerváltás előtti években?

1984-ben a feladataim alaposan megváltoztak. Lékai László bíboros ekkor bízott meg a Vigilia szerkesztésével, a rendi főiskolánkon pedig teológiát kezdtem tanítani. A gimnázium zártabb környezet volt, a társadalom életét inkább csak messziről figyeltem. A kulturális életet ekkor még mindig Aczél György irányította, aki a maga sajátos módján a „3 T” (Tiltott, Türt, Támogatott) politikájával résznyire nyitott az úgynevezett „polgári” irodalom felé is. Része volt ez a puhuló Kádár-rendszernek is.

Más volt az egyház helyzete, azt még mindig kézi vezérléssel irányították, mégpedig kétfelől: egyrészt az Állami Egyházügyi Hivatal, másrészt a belügyi szerveknek az egyházakra szakosodott részlege. A kettőjük közti hatalom- és feladatmegosztást máig sem tudtam átlátni. A durva atrocitások ekkorra véget értek (nem történtek például újabb letartóztatások, nem folytak újabb papi perek), az Egyházügyi Hivatal azonban a rendszerváltás pillanatáig megőrizte egyeduralmát — a hivatalos egyház nem vett részt abban a mozgolódásban, amely a nyolcvanas évek közepétől elindult, aztán a lakiteleki találkozók már a nyilvánosság elé lépett. A „terepen” azonban már jóval korábban friss kezdések indultak. A hetvenes évektől egy fiatal papi nemzedék kezdett foglalkozni a fiatalokkal, táborozásnak álcázott lelkigyakorlatokra vitték őket, titokban rendszeres összejöveteleket rendeztek. Ezek a félig-meddig rejtett vagy legalábbis rejtőzködő mozgalmak kaptak aztán nyilvánosságot a hetvenes években a nagymarosi ifjúsági találkozók, amelyek évente kétszer immár négy évtizede gyűjtik össze a fiatalokat, ma már a gyerekeket is. Ekkortájt gyakran hívtak lelkigyakorlatot tartani papnövendékeknek, egyházmegyés papoknak. Ilyenkor mélyen beleláthattam a szemináriumok és az egyházmegyék életébe — megrendítő élmények, találkozások adódtak ilyenkor.

Hogyan élte meg a rendszerváltást, és ma hogyan tekint vissz-

A rendszerváltás legtöbbször teljesen váratlanul ért. Ekkorra már feladtuk a reményt, hogy valaha is szabadságban élhetünk; beletörtünk a kalitka-létbe, és csak a rácsokon belül próbáltunk nagyobb

szára? Ilyen társadalmi folyamatokra számított?

mozgási lehetőséget kiharcolni. Az ellenzéki csoportosulások mozgólódásai adtak ugyan okot a bizakodásra, de azt nem gondoltuk, hogy ez szinte egyik napról a másikra is a Szovjetunió felbomlásához, Európa politikai térképének átrajzolásához, Magyarországon pedig teljes rendszerváltáshoz vezethet. Lehetetlen néhány szóban értékelni a rendszerváltozást, az elnyert szabadság és függetlenség semmivel sem pótolható kincsét. Inkább egy személyes élményemet mondanám el. Májig elevenen él bennem néhány nap emléke 1990 nyaráról: meghívást kaptam a német katolikus nagygyűlésre, amelyet akkor Berlinben tartottak, nem sokkal a fal leomlása után. Láthattam az örömmámorban úszó embereket, a hirtelen barátságossá és udvariassá vált, valaha félelmes határőröket és rendőröket, a levegőben mégis egyfajta zavarodottságot lehetett érezni a jövőt illetően. Hogyan fog ez a két, évtizedekig egészen más politikai és gazdasági úton járó ország egyberendeződni? S bizony a német újraegyesítést követően még évek múlva is érezni lehetett a különbséget az „Ossis” és a „Wessis”, az egykori nyugatnémetek és keletnémetek között.

Mindez persze meglehetősen másként zajlott le nálunk, jóval nehezebb körülmények között. Nem állt mellénk egy gazdag ország, nem kaptunk mintát és segítséget ahhoz, hogyan kell megszervezni egy demokratikus jogállamot, biztosítani a hatalom jogszerű gyakorlatát a beépített szükséges kontrollmechanizmusokkal. A változások előtt a társadalom többsége ellenzékbe vagy elnyomott helyzetbe kényszerítve egyfajta szolidáris közösséget alkotott. A felszabadulás után ez a szolidaritás megszűnt, egymásnak feszülő párt-, csoport- és egyéni érdekek mentén hasadt sokfelé a társadalom, a mohó vagyonszerzés szabad prédájává lett az ország, soha nem látott mértékben nőtt a szakadék a gazdagok és a szegények között. Ezt a betegséget sajnos máig sem sikerült kiheverni, különböző szereplőkkel, de mindig újra megismétlődik.

Évekig képviselte Magyarországot az UCIP (Katolikus Média Világszövetség) tagszervezeteiben, sőt az elnökség tagja is volt. Mit jelentett ez? Akkoriban mit tekintett legfontosabb média-teendőinek?

Részben ennek a szövetségnek köszönhettem, hogy az átalakulás éveiben gazdag tapasztalatokra tehettem szert. Egyfelől világtávlatokat nyitott nemzetközi konferenciák, kongresszusok, személyes kapcsolatok révén, másfelől lehetővé tette nagyobb távlatokból figyelni, hogyan alakul át Európa kulturális, szellemi, sőt egyházi térképe a nyolcvanas évek közepétől. A „Nyugat” határai egyre keletebbre tolódtak: szinte a föld alól, illegalitásból, fogságból bukkantak elő papok, szerzetesek a szovjet blokk országaiából. Sajátos magyar helyzetünknel fogva ismerősen mozogtam már a nyugati világban, mélységesen együtt tudtam érezni viszont azokkal is, akik akkor kószolhattak bele először a szabadság légkörébe. Az egységesülő Európa erősen foglalkoztatta a Szentszéket is: 1991-re a pápa rendkívüli püspöki szinódust hívott egybe, hogy áttekintsék a kialakult helyzetet, és megjelöljék a legfontosabb irányelveket és feladatokat. Nagy ajándék volt számomra, hogy meghívott megfi-

gyelőként részt vehettem ezen a színóduson, találkozhattam a Gulagról előkerült püspökökkel, láthattam több nyugat-európai püspök megrendült csodálkozását, hiszen először találkoztak szemtől szemben a kommunizmus áldozataival. Tanulságos lenne most, huszonöt év után újra olvasni a színódus zárónyilatkozatát, amely egyetemes szolidaritásra szólítja fel a „nyitottá vált” Európa népeit és egyházait.

Hogyan és miben látja a katolikus média jelenlegi jelentőségét, illetve hogyan értékeli aktuális magyar és nemzetközi helyzetét?

A digitális korról alapvetően megváltoztak az olvasási szokások, ez erősen hatott a nyomtatott kiadványokra, főleg a folyóiratokra, de még a napilapokra is. Az online felületek sokkal gyorsabban tájékoztatnak az eseményekről, mint a nyomtatott sajtó — a nyomtatott lapok példányszáma az utóbbi években erősen visszaesett. A folyóiratok példányszáma is csökkent — ebbe belejátszik „életmódunk digitalizálódása” is: kevesen vannak, akik egy képernyőnél hosszabb szöveget egyszerre végigolvasnak, akkor is legfőljebb átfutnak rajta. Ez még a szépprózára is igaz, hát még a komolyabb figyelmet és elmélyülést igénylő tanulmányokra. Mindez tükröződik a katolikus média esetében is, idehaza és szerte a világon. A rádió és a televízió, az internetes felületek sokak számára vonzóbbak, könnyebben emészthetőek, mint a folyóiratok. Az egyre gazdagabb tartalommal megjelenő Magyar Kurír vagy akár a katolikus rádió- és tévéadások jól mutatják ezt. Mindezek ellenére azt gondolom, hogy a papíron kézbe vehető, nyomtatott folyóiratok kora nem ért véget. Létezik olyan értelmiségi réteg, amelynek igénye az elmélyült gondolkodás, és a Vigilia éppen őket próbálja megszólítani. Legutóbbi országos pályázatunk is ezért arra a kérdésre kereste a választ, hogy ki a keresztény értelmiségi. Az utóbbi években az egyházban is felértékelődött a világi hívek szerepe, köztük sajátos feladat várhat erre a rétegre.

1984 óta a Vigilia főszerkesztője. Hogyan korszakolná a folyóirat azóta eltelt több mint három évtizedét? És hogyan képzei a jövőjét?

A fentiekből adódik a válaszom erre a kérdésre. Ha az elmúlt évtizedekre tekintek vissza, bizonyára korszakhatárt jelent a rendszerváltás ideje, több szempontból is. Az egész kulturális élet hosszú ideje nem látott szabadsághoz jutott, ennek minden gyönyörű lehetőségével, de vadhajtásaival is. Ez nagyobb mozgásteret adott a Vigiliának is. Az új korszakban viszont megszűnt a monopól helyzete. Tucatszám jelentek meg különböző egyházi kiadványok, s ezek bizony komoly versenyhelyzetet idéztek elő. Ehhez járulnak a média átalakulásából keletkezett, főntebb említett okok is.

Az azóta eltelt években a lap szerkesztői folytatni próbálták a lap szintézisre törekvő hagyományát. Ne legyen tisztán szépirodalmi lap, de legyenek benne szépirodalmi írások, versek, széppróza, irodalmi tanulmányok. Ne legyen tisztán teológiai lap, de rendszeresen foglalkozzon teológiai témákkal. Ne váljék társadalomtudományi szaklappá, de kövesse figyelemmel napjaink egyházi és társadalmi életét. Ezt a célt követjük ma is — más kérdés, hogy időnként le-

hetnek egyensúlyi eltolódások. Minden év végén mérlegre tesszük az adott év termését, és igyekszünk objektív képet alkotni a megjelent számokról, majd így kijelölni a következő év irányait.

Nevéhez fűződik a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola megalapítása, amelynek évekig a rektora volt. Más hittudományi főiskolák működését is ismerve, hogyan látja a hazai teológus- és papképzést?

A Sapientia Főiskola megalapítása fontos hiányt pótol a rendszerváltás után újjáéledő magyar szerzetesség életében. A felsőoktatás átszervezése nyomán az egyházmegyei szemináriumok teológiai főiskolákká alakultak. Sürgető igényként jelentkezett azonban, hogy a leendő szerzetesek — és itt nemcsak a papságra készülőkre kell gondolnunk, hanem például a szerzetesnővérekre is — komoly teológiai képzésben részesüljenek, amely megfelelő alapot adhat lelki-szerzetesi életüknek. Ez a szükséglet hívta életre a Sapientíát, az 1950 után életben maradt három férfiszervezet — bencések, ferencesek, piaristák — kezdeményezésére. Akár küldetésnyilatkozatnak is felfoghatnánk azt a célt, hogy a magas szintű teológiai képzést a személyes istenkapcsolat elmélyítésével kapcsolja össze. Az „íróasztal teológia” helyett „térdeplő teológiát” akar művelni, amely segít abban, hogy a növendékek egyre mélyebbre behatolhassanak a Szentháromság szeretetközösségének misztériumába. — Emellett a főiskola fontos szerepet vállal a hitoktatók képzésében. A hittanár szak az osztatlan tanárképzés keretében történik, szakpárban mellé akár etikát, akár valamilyen közismereti szakot választhatnak a hallgatók. Intézetünk egykori csodálatos tanára, a nemrég elhunyt Fogassy Judit nővér a halála előtt néhány nappal még üzenetet küldött a magyar hitoktatóknak: „legyetek tüzes lelkűek!” Ez volna az ál munk, hogy tüzes lelkű, hivatásukban elkötelezett fiatalokat készítsünk fel jövőendő missziós küldetésükre.

Hogyan látja a magyar szerzetesség helyét és feladatát a mai társadalomban?

A szerzetesség belső lényegéből adódóan és a feladatait tekintve is szervesen beletartozik az egyháznak, Isten népének az életébe. Talán nem túlzás azt mondani, hogy a „Misztikus Testnek” legfontosabb és ugyanakkor legérzékenyebb szervei közé tartozik. Az európai kereszténység szekularizálódása azonban elérte a szerzeteket is. Egyre nagyobb nehézségekbe ütközik korábbi, gyakran több évszázados intézményeik fenntartása. A feladat nem csupán az intézmények gazdaságos menedzselése, hanem az ott folyó tevékenység — tanítás, betegápolás stb. — megtöltése a szerzet sajátos lelkiségével. Sok helyütt ezt elkötelezett világiakkal igyekeznek pótolni, akik átveszik a rendalapító karizmáját, követik lelkiségét, gyakran átveszik a szerzet által fenntartott intézmények irányítását is. Az ő jelenlétük biztosan segítség, mégsem pótolható velük az életüket fogadalommal egészen elkötelező szerzetesek közössége. II. János Pál pápa a *Vita consecrata* című apostoli buzdításában világosan kijelöli a szerzetesek sajátos helyét az egyházban: „Különleges hasonlóság a tiszta, szegény és engedelmes Krisztushoz”. A pápa nagyra értékeli a világi hívők, a fölszentelt papok és püspökök szolgálatát, kiemeli azonban „az Istennek szentelt élet objektív elsőse-

gét, amely hirdeti és bizonyos értelemben elővételezi a jövődőt, (...) s így fölébreszti Isten népében az igényt, hogy Istennek a Szentlélek által a szívekbe kiárasztott szeretetére életszentséggel válaszoljon”. Azok a szerzetesközösségek igazán hatékonyak, amelyek ezt a radikalitást fontosabbnak tartják, mint eddigi intézményeik és funkcióik fenntartását, ahol egyre inkább csak a fenntartó és irányító szerepre korlátozódnak.

A mai nemzetközi teológiai vizsgálódások ismerőjeként mely kérdéseket tartja a legfontosabbaknak? Még mindig a II. Vatikáni zsinat tanításának értelmezése és továbbgondolása áll a középpontban?

A kérdés mintha azt sugallná, hogy a zsinat ötven éve lezárult, a dokumentumai megjelentek, határozatait végrehajtották, most tehát már túlléphetünk rajta. A valóságban azonban a zsinat az egyház életébe szervesen beépülő valóság — ez a folyamat tehát még ma is tart. Joseph Ratzinger többször figyelmeztetett rá, hogy a zsinat valódi végrehajtása még csak a kezdetén tart. Már 1972-ben kijelentette: „A II. Vatikáni zsinat öröksége még nem ébredt fel. De biztos vagyok abban, hogy ez az ébredés el fog jönni”. Négy évtizeddel később, 2012-ben pedig így vonta meg a zsinatnak és benne saját pápai szolgálatának mérlegét: „Ötven évvel a zsinat után látjuk, (...) hogyan jelenik meg az igazi zsinat a maga teljes lelki erejében. És a mi feladatunk, főként most, a Hit évében, ettől az évtől kezdve azért fáradozni, hogy a zsinat a Szentlélektől kapott erejével megvalósuljon, és az egyház valóban megújuljon.” — Alig fél évvel e szavak elhangzása után pedig Ferenc pápa vette át a péteri szolgálatot, aki az egész egyház radikális megújítását, az ő szavát használva „megtérését” tűzte ki céljául, éppen a II. Vatikáni zsinatra hivatkozva, amely szerint az egyháznak szüntelen megújulásra van szüksége. Ahogy akkor és azután sokan megfogalmazták: legyen „szegény és szolgáló egyház”. Ferenc pápa ezt egyetlen frappáns jelmondatba sűrítette: „Szegény egyház a szegényekért”.

Nemrég jelent meg Az igazság munkatársa című monográfiája Joseph Ratzingerről. Hogyan értékelné a teológiai életművét, mit tekint belőle maradandóan iránymutatónak, gondolkodásmódjából elsajátítandónak. És hogyan foglalná össze pápaságának legfőbb jellemzőit?

A 20. század kivételesen sok híres teológust adott az egyháznak, elég csak Karl Rahnerre vagy Hans Urs von Balthasarra, Yves Congarra vagy Henri de Lubacra gondolnunk, mellettük azonban sokan mások is, akik meghatározói alakjai lettek a II. Vatikáni zsinatnak. Joseph Ratzinger életpályája azonban még hozzájuk képest is egészen sajátosan alakult. Amint maga mondja, „gondviselésszerű fordulatok” alakították úgy az életét, hogy egészen fiatalon aktív részese lehetett a II. Vatikáni zsinatnak, teológus professzorként sikeres tudományos tevékenységet folytatott, majd a Hittani Kongregáció prefektusaként II. János Pál pápa legközvetlenebb munkatársaként dolgozott több mint húsz éven át, végül pedig XVI. Benedek pápaként 8 éven át látta el a péteri szolgálatot. Benne mindmáig szinte megszemélyesülve van jelen köztünk a zsinat szellemisége.

Joseph Ratzinger nem alkotott olyan eredeti és önálló teológiai rendszert, mint az említett teológusok, viszont nagyon világosan, mindenki számára érthetően foglalta össze a hit alapvető igazságait, keresett választ a korban fölvetődő problémákra. Elég csak fiatalkori

művére gondolnunk, amely magyarul *Bevezetés a keresztény hit világába* címmel jelent meg. A könyv számtalan kiadást ért meg, s tucatnyi nyelvre lefordították. Teológiai tanulmányaiban Ratzinger elsősorban az egyház kérdéseivel foglalkozott, már a zsinaton és utána is, az úgynevezett *communio-egyháztan* kidolgozása mások mellett főleg az ő nevéhez kapcsolódik. Az utóbbi évtizedekben sokan foglalkoztak a halál és a halál utáni élet, a feltámadás kérdésével, Ratzinger sajátos szempontokkal egészítette ki ezt a kutatást. Mindezt azonban csupán példaként említem. Számomra azért különösen kedvesek az ő írásai, mert a teológiát mindig az Istenhez vezető útnak tekintette. Elméletinek látszó fejtegetésein is átsüt a „hit igazsága és szépsége”. Így érthető püspöki, majd pápai jelmondata: „Az Igazság munkatársai”. Jellemző az is, hogy pápaként a szeretetről és a reményről írt enciklikát, majd — már Ferenc pápa által jegyzett formában — a hitről. Életének és teológiájának középpontjában mindvégig Krisztus személye áll — őreá figyelve, belőle kiindulva elemzi akár a liturgia, akár az egyház lényegét. Ezért lehetett külön ajándék számára, hogy — már pápaként — meg tudta írni *A Názáreti Jézus* című könyvét, amely mintegy foglalata egész teológiájának és Istenhez fűződő személyes kapcsolatának.

XVI. Benedekhez viszonyítva Ferenc pápa mennyiben képviseli a folytonosságot és a változást?

Két alapvetően különböző alkat: az egyik vérbeli professzorként inkább a szellem világában mozog otthonosan, szóbeli megnyilatkozásai is mindig nyomdakészen precízek, és egész lényével az európai kultúrában áll benne. A másik viszont az emberek között érzi jól magát, ez a közvetlenség jellemezte egész életében; nem annyira teológus, hanem inkább karizmatikus alkat, nem utolsósorban pedig az európai kultúrától lényegesen eltérő latin-amerikai kultúra szülötte. Ferenc pápa valóban szakított számos olyan szokással, amely a pápai udvarban eddig természetesnek számított. Igen hatásos és erőteljes szimbolikus gesztusokkal, olykor szokatlan kifejezésekkel hívta fel magára a világsajtó figyelmét. A lényeges teológiai kérdésekben azonban igen erősen támaszkodik a II. Vatikáni zsinatra és elődeire, elsősorban XVI. Benedek pápa tanítására. Kettejük jó kapcsolata nemcsak néhány külső gesztusra korlátozódik, hanem az egyház lényegi kérdéseire. Köztudott, hogy az emeritus pápa tartózkodik minden nyilvános szerepléstől. Nemrég mégis napvilágot látott egy eddig publikálatlan interjú, amelyben XVI. Benedek „védelmébe” veszi utódát az irgalmasság évével kapcsolatban. „Lelkipásztori gyakorlata éppen abban fejeződik ki, hogy mindig Isten irgalmasságáról beszél. (...) Az emberek ma már nem érzik szükségesnek, hogy bűneik miatt Isten haragját elkerüljék, sokkal inkább a kegyelemre és a megbocsátásra szorulnak rá. Számomra az idők jele, hogy Isten irgalmasságának eszméje egyre központibb és fontosabb lett.”

Mit gondol a kereszténység jövőjéről Eu-

Az európai kereszténység szekularizációja évek óta tartó, egyelőre megállíthatatlannak látszó folyamat — az „új evangelizáció” meg-

rópában? Áthelyeződik a súlypontja egy másik földrészre? Az erősen (neo)protestáns Latin-Amerikába?

hirdetése ellenére is. Az már bizonyosnak látszik, hogy az egyház és az európai kultúra évszázadokon át tartó egybefonódása megszakadt. Akár a törvényhozás, akár az elterjedt társadalmi gyakorlat számos példával bizonyítja, hogy ma már aligha lehet „keresztény Európáról” beszélni, legföljebb Európa keresztény gyökereiről, illetve számos olyan értékről — mint például a személy méltósága, a szabadság, az egymás iránti szolidaritás —, amely beépült az európai értékrendbe, ám elfeledve keresztény eredetét. Ugyanakkor viszont éppen a zsinattal kezdődött meg az a folyamat, hogy az egyház kilépett eurocentrizmusából, és — amint Karl Rahner fogalmazta — valóban világvallássá lett. Vallásszociológusok, mint Peter L. Berger az „euroszekularizáció” jelenségével kapcsolatban arra mutatnak rá, hogy közben más kontinenseken erősödik a kereszténység, ha nem is mindenütt a történeti egyházak révén, hanem — elsősorban talán Latin-Amerikában — neoprotestáns mozgalmakkal. Meglepetéseket tartogathat még az is, hogy az utóbbi években igen sok valóban mélyen vallásos muszlim hívő telepedett le Európában — kérdés, vajon jelenlétük hogyan hat az ellangyosodott keresztény hitéletre. Kár, hogy a távolság és az információhiány miatt alig tudunk valamit Ázsia és Afrika keresztényeiről, eleven hitéről.

Hogyan látja az ökumenikus és a vallásközi párbeszéd jövőjét?

Az ökumenikus párbeszéd ígéretes lendületet vett a II. Vatikáni zsinat után, mára azonban mintha megszorodtak volna a megfáradás és megtorpanás jelei. Ennek oka lehet az is, hogy a zsinat nyomán beérett az a felismerés, hogy minden megkeresztelt Krisztus egyetlen egyházához tartozik. Ennek örvendetes következménye, hogy az esetek túlnyomó többségében már nem ellenségeként, hanem Krisztusban testvéreként tekintenek egymásra és folytatnak párbeszédet a különböző egyházak és egyházi közösségek tagjai. Elindultak a két- és többoldalú teológiai párbeszéd, közös történeti kutatások, és jelentős eredményeket is értek el. Ugyanakkor azonban az egész egyházi gyakorlatot, szervezetet érintő változások is történtek az egyes egyházakban, amelyek eltávolodást idéztek elő, ennek következtében több esetben meg is akadtak a dialógus törekvések. Mégis igazat adhatunk azoknak, akik a felekezeti századai után a 3. évezredet az ökumené korszakának tekintik. Akár úgy, mint XVI. Benedek, aki a teljes egység elérését a végső beteljesedésben reméli, és „a szentek ökumenéjéről” beszél: „Az egység ‘eszkatologikus’ a szó igazi értelmében: már jelen van. Együtt kell keresnünk az Úr igazi arcát. Az ökumené nem más, mint már most eszkatologikus fényben élni. Ha útban vagyunk Krisztushoz, akkor útban vagyunk az egységhez.” Akár mint Ferenc pápa, aki a sokszög képére hivatkozva törekszik „a nagy és kiengesztelődött sokféleség egységére”, nyitottan minden jóakarátú ember iránt, közösen tanúságot téve Istenről és az ő irgalmasságáról.

Jóval nehezebb a vallások közti párbeszéd kérdése. A zsinat „nyitása” a többi vallások felé elindított különböző dialógus fórumokat,

s ezek, ha akadozva is, ma is folytatódnak. Hamarosan kiderült azonban, hogy lehetetlen vegytisztán teológiai kérdésekről párbeszédet folytatni, a nagypolitika, a hatalmi harcok, az etnikai és kulturális különbségek és ellentétek erősen megnehezítik a vallások közti dialógust. A legriasztóbb jelenség, hogy szerte a világon erőszakos támadásoknak vannak kitéve egyes vallások követői, s ebben éppen a keresztények üldöztetése számos országban első helyen áll. Az erőszakos cselekményeket néhol kisebb fanatikus csoportok követik el, néhol azonban kegyetlen és igazságtalan állami törvények tiltják az összes vallási tevékenységet, akár egyénenként, akár közösségben. A kereszténységen belül a vallásháborúk kora véget ért, globális viszonylatban azonban nap nap után kerülnek bajba emberek vallási hovatartozásuk miatt. Pozitív megközelítésben viszont nagy lehetőség rejlik abban a törekvésben, hogy a nagy világvallások fogjanak össze az emberiség szolgálatában, álljanak ki a béke és az igazságosság ügye mellett. Emlékeztetés példára erre a vallások világtalálkozója 1986-ban Assisiben, ahová II. János Pál pápa hívta meg a nagy világvallások vezetőit, hogy közösen imádkozzanak a békéért.

Mit gondol Huntington elhíresült elméletéről, a „civilizációk összecsapásáról”? Szeretpet játszanak-e benne a kizárólagosságra törekvő világvallások is?

A napokban újraolvastam Huntington könyvét, s bizony másként hatott rám, mint első olvasásakor húsz éve, amikor meglehetősen utópisztikusnak tartottam a „jóslatát”. Az egyháznak is volt olyan átmeneti korszaka, amikor nem riadt vissza az erőszakos térítéstől jónak vélt célja érdekében. A zsinat egyértelművé tette a hiteles keresztény álláspontot. Miközben vallja, hogy Krisztus a világ egyetlen üdvözítője, aki megtestesülésével testvérének fogadott minden embert, kijelenti, hogy „a katolikus egyház semmit sem vet el abból, ami a többi vallásokban igaz és szent”. „Ennél fogva Krisztus szellemétől idegennek tekinti és kárhoztatja az emberek bármiféle megkülönböztetését vagy bántalmazását faj, szín, társadalmi helyzet vagy vallás miatt.” Ferenc pápa szépen fogalmazza meg az egyház missziós hivatását: legyen „az Atya nyitott háza”, amely az „Evangélium öröme” hív meg minden embert.

Világszerte ma bizonyára az iszlám fundamentalizmus jelenti a legnagyobb fenyegetést, amely a Koránra hivatkozva mindenkit kiirtással fenyeget, aki nem „az igaz hit” követője. A legsötétebb jóslatok szerint napjaink terrorizmusa vagy akár az ISIS kegyetlenkedései csak előjátéka egy totális háborúnak, „a civilizációk összecsapásának”. A globalizáció azonban más folyamatokat is elindít, hiszen folyamatosan érintkeznek, sőt keverednek egymással a különböző fajok, népcsoportok, fellazítva a vallási alapon szerveződő nemzetállam kereteit. Némelyik radikális iszlám országban ma már túlnyomó többségben élnek a nem muszlim vendégmunkások, egyelőre még mindig jogaiktól megfosztva.

Véleménye szerint melyek a legnagyobb ki-

Nem könnyű röviden válaszolni erre a kérdésre. Talán két szempontot említenék. Az iskolákban fakultatív jelleggel választható

hívások napjainkban a magyar egyház és társadalom számára?

tantárggyá lett a hit- és erkölcsstan. Ez lehetővé teszi számunkra, hogy kapcsolatba kerüljünk olyan gyermekekkel is, akik már egyáltalán nem részesültek keresztény nevelésben. A heti egy tanóra édeskevés, mégis esélyt ad arra, hogy a diákok elinduljanak a hit útján. Ehhez azonban olyan hitoktatókra van szükség, akik a szűkös körülmények ellenére is képesek a hit ébresztésére, meg tudják éreztetni velük ennek értékét, és be tudják vonni őket a helyi egyházközösség életébe. A missziós lelkületű hitoktatás ma talán a legfontosabb feladat az egyház számára — ezt kellene minden lehetséges módon segíteni.

A másik pozitív folyamat az egyházközösségek életében figyelhető meg. Nem kevesen vannak olyanok, akik különböző lelkeségi mozgalmakban vesznek részt. Mások viszont többnyire valamely plébániához kötődve alkotnak koruknak, életállapotuknak megfelelő kisközösségeket. Azok az igazán élő plébániák, amelyek otthont tudnak adni ezeknek a közösségeknek (például ifjúsági csoport, baba-mama klub, idősek klubja, karitászcsoport, fiatal házások, nagycsaládosok közössége), és így mintegy a közösségek közösségévé tudnak válni. Egyre inkább ezek a közösségek alkotnak élő szigeteket az egyházban. Várható, hogy a jövőben az egyház dinamikáját egyre inkább az ilyen „egyházközösségek” fogják adni, s jelentős szerepük lehet a civil társadalom építésében is.

A VIGILIA KIADÓ AJÁNLATA

Innen és túl. Versek az Isten-kereső emberről.....	3.500,-
Roger testvér: Isten csak szeretni tud.....	2.400,-
Walter Kasper: Ferenc pápa – a gyengédség és a szeretet forradalma.....	2.300,-
Alois testvér: Taizé ma.....	2.400,-
Notker Wolf: Életszabályok – a Tízparancsolat.....	2.500,-
Teréz Anya: Ahol szeretet van, ott az Isten.....	3.800,-
Notker Wolf: Ne nyugtalankodjék a szívetek!.....	2.800,-
Nóvé Béla: Örök körök. A keresztény művészet alaptémáiról.....	2.900,-

További akciós könyvek:

A csend történései. Szakralitás, Biblia a mai magyar irodalomban és művészetben.....	2.320,-
Teréz Anya: Jöjj, légy a világosságom!.....	3.000,-
XVI. Benedek: Isten velünk van minden nap.....	2.000,-
Hans Joas: A hit választása.....	2.000,-
Az ismeretlen Rónay György.....	1.800,-
Elisabeth Kübler-Ross – David Kessler: Élet-leckék.....	2.500,-
Timothy Radcliffe: Vesd bele magad!.....	1.500,-
Timothy Radcliffe: Miért vagyok keresztény?.....	1.200,-
Timothy Radcliffe: Miért járunk misére?.....	1.200,-
Lukács László: Az Ige asztalánál.....	1.000,-

LUKÁCS LÁSZLÓ KÖSZÖNTÉSE

Szívből, testvéri és baráti szeretettel köszöntöm Lukács László piarista atyát 80. születésnapján. Isten adjon számára lelki békességet, örömet, kívánok neki még további alkotó nyugalmat, mindenekelőtt Istennel és Istenben beteljesedett életet.

Evvvel a jókívánással egyúttal azt is előrebocsátom, hogy az ünnepelttel elfogult vagyok. Megismerkedésünk óta tisztelem és barátságban is vagyunk. Ezért is nehéz feladat számomra Lukács László gazdag életének megközelítése, róla írni. Megcsodáltam lelkét, szellemi erejét és látásmódja tágasságát, és szinte szünetet, pihenést nem hagyó alkotókédvét.

Jézus hasonlata segítségével így tudnám kéiben, tömören és meggyőződésem szerint a valóságnak, igazságnak megfelelően elmondani, amit most a dolgok természeténél fogva hosszabban kell elbeszélnem. „Gyümölcsökről ismeritek fel őket. Szednek-e tövisek közül szőlőt vagy bogáncsról füget? Így minden jó fa jó gyümölcsöt terem, a rossz fa pedig rossz gyümölcsöt. Nem hozhat a jó fa rossz gyümölcsöt, sem a rossz fa jó gyümölcsöt” (Mt 7,6.)

Mielőtt közvetlenebbül Lukács László életútjára tekintünk, érdemes erre a nyolc évtizedre történeti szempontból is egy pillantást vetni. Ez megadja azt a tágabb és közvetlenebb környezetet, szövegösszefüggést, amelyben Lukács László nemzedéke született, felnövekedett, vagy többen már fiatalon megtörttek, valamelyik földi pokolban meghaltak.

A 20. század (világ-) és hazai történelmünk egyik legmozgalmasabb és legfájdalmasabb időszaka volt. Forradalmak, háborúk, diktatúrák érték egymást. A II. világháború végkifejlete a sok szenvedés után nem a remélt béke, hanem — számunkra, más népekkel együtt — egy társadalom erőszakos átalakítása lett, majd a szocializmusnak mondott pártállami diktatúra megőrzésére irányuló hatalmi és adminisztratív törekvések folyamata, és végül annak gyöngülése és összeomlása. Írásom keretei és témája csak érintőlegesen enged, hogy vázlatomban a pártállami diktatúra katolikus egyházra gyakorolt hatását (például a szerzetesrendek többségének feloszlását, az egyházi és szerzetes iskolák 1948-as államosítását) megemlítssem, vagy hogy a Kádár-rendszernek mondott időszak szakaszait érintsem. Ezek a már megszokott és elvontan kopogó szavak sokaknak, „tömegeknek” jelentettek szenvedést, hátrányos megkülönböztetést, szegénységet, lelkiismereti kényszert, megalkuvást, börtönt és halált. Nem beszéltem a kommunista diktatúra különféle, lépésről-lépésre enyhülő látszó

szakaszairól, amely minden látszat ellenére is emberellenes rendszer volt és maradt mindvégig. Új fejezetet érdemelne az 1989-es váltás felemássága, a továbbfolytatott többdimenziós harc, amely napjainkig sem zárult le. Nemzedékem nagy csalódottsága is benne van ezekben a sorokban. E visszatekintés nélkül nehezen tudjuk megközelíteni, megérteni az emberek életét, jelesen Lukács Lászlóét, hiszen ebbe az élethelyzetbe született bele, ebben a váltakozó erőviszonyokat teremtő, szinte folyamatos viharban kellett talentumaival sáfárkodnia, élnie és az ő esetében alkotnia.

Lukács László 1936-ban született Budapesten, édesapja köztisztviselőként álló orvos, aki gyermekeit katolikus értelmiségiként természetesen keresztény lelkületben és szellemben neveli. Az új, háború utáni élethelyzetben már a polgári család, de a piarista iskola sem volt jó pont. Az ő pályaválasztása — fogékonyága hitre és szellemiekre — a piaristáknál szerzett érettségi után valahol logikus, mégis eltér a kortársak pályaválasztásától. A pártállam az 1950-ben meghagyott négy szerzetesrend tagjainak ezt az „életpályamodellt” szabta meg: rendi teológiai főiskola, egyetemi vagy teológiai diploma megszerzése, majd ennek függvényében a rend egyik vagy másik gimnáziumában való tanítás. Vagy, amire 10 év múlva még saját nemzedékem is számíthatott, a rendből történő eltávolítás. Lukács László piaristaként teológiai tanulmányait a Kalazantinum Piarista Hittudományi Főiskolán és a Római Katolikus Hittudományi Akadémián végezte, majd az Eötvös Lóránd Tudományegyetem magyar–angol szakán szerzett diplomát 1954 és 1963 között. Képességei ellenére is csak ez az egyirányú utca volt járható, így kellett már kezdőként megtanulnia „gúzsba kötve táncolni”. Az akkori nemzedék életében élesen szétválik a szocializmus és az 1989 hozta fordulat szabadságának ideje. A szabadság lehetőségeket teremtett, és Lukács László élt is ezekkel a lehetőségekkel.

Tanári évek

1963-tól 1984-ig a Kecskeméti Piarista Gimnázium tanára, majd igazgatója. Erről az életszakasról egykori diákjait kellene megkérdeznünk, akiket „nem középiskolás fokon” tanított, indított el pályájukra. Piarista paptanárként az egész emberrel, a fiatalok lelkének és szellemének pallérozásával foglalkozott. Önálló fejezetet lehetne arról írni, hogy Lukács László atya diák lelkigyakorlati mit jelentettek a nyolc katolikus iskola növendékei számára. A hetvenes, de aztán a nyolcvanas években is például Pannonhalmán kialakult az alábbi

négyéves ritmus, ahogy a lelkigyakorlat-vezetőket meghívták. A bencések is szerették volna, hogy érettségi előtt álló fiataljaiknak mindig nívós, nekik szóló lelki- és szellemi megtapasztalásban, élményben legyen részük. A Jelenits István — Lukács László — Balás Béla — Blanckenstein Miklós „négyes fogata” tartotta diákjainknak a lelkigyakorlatokat.

A Tanár úr fiatalok iránti elköteleződése évtizedeket ível át, apostoli szolgálata kezdő tanár korától mindmáig élő: lelkigyakorlatokat, előadásokat tart, személyes lelki vezetést végez.

A Vigilia munkatársa és főszerkesztője

Kecskeméti tanárként már írásai jelentek meg a Vigiliában, ugyanott pedig kapcsolatba került az 1969-ben indult Forrás folyóirat körül csoportosuló írókkal. Ez azt is jelzi, hogy Lukács László szellemi nyitottsággal, elfogadókészséggel nyit az útkereső írók felé. A szabadság bővülésével ez a kapcsolatrendszer növekszik és meghozza a maga gyümölcsseit. 1978-tól a Vigilia folyóirat szerkesztőbizottságának tagja, 1984 óta napjainkig főszerkesztője. Tisztemet meghaladja, hogy itt a Vigilia munkásáról, írójáról, vagy az utóbbi évtizedekben a folyóirat megtartásáért folytatott küzdelmeiről beszéljek. A magam viszonyulásáról tudok csak tanúságot tenni. Egy alkalommal, még a pártállam idején adventi elmélkedésre készülve bukkantam rá a Vigilia első számára, Sík Sándor soraira. Akkor az volt az érzésem és meggyőződésem, hogy ugyanannak a történelmi folyamatnak egy következő, meglehetősen keserves és kilátástalan szakaszában vagyunk, amelyet a közbeszéd népi demokráciának mondott. Ebben az élethelyzetben érett meg lelkemben az ősegyház iránti honvágy, értettem meg az első keresztény nemezedékek vigíliás alapmagatartását. Ez a mondat prófétai definíció volt: „Mi is éjszakában állunk. Körülöttünk a történelem sötétsége, egy nagy világ-átalakulás káosza, az éjfélén már túl, de a hajnalon még innen.” Melyik keresztény lélek nem mondhatná el ezeket a mondatokat őszintén a saját koráról? Még a legkatolikusabb koroknak mondott időkről sem mondhatunk mást, hát még arról, ami számomra akkor is és ma is osztályrész. Csak minőségi és fokozati különbségek léteznek. Kereszténynek lenni azt jelenti, hogy vágyainkkal legalább egy történelmi korszakkal előbbre vagyunk, mint beilleszkedni törekvő, itt e világban magának biztonságot kereső, vagy azt felfedezni vélő környezetünk. Ezért semmit, sem társadalmi, sem állami, de még egyházi berendezkedést sem abszolutizálhatunk, csak magát létünk Forrását és Teremtőjét, az Istent, Aki eljön, Aki re várunk. Sík Sándor ezt így fogalmazza meg, és remélem, jól értettem és értem: „A kereszténység

nekünk az élő Isten egyszeri történelmi kinyilatkoztatása, az élő egyház misztikus és életadó közössége, az Istenben való örök élet mérhetetlen fontosságú földi előkészülete, hitnek és szeretetnek végtelen egyszerű életprogramja, titokzatos élelendület és csodálatos Kaland: időre és örökévalóságra szóló szentséges életforma, amelyben benne van minden, ami emberi, és minden, ami az Istenből az ember számára hozzáférhető.”

Rónay László *Néma (?) Miatyánk* című munkájában írja, amikor idézi édesapját, amint Rónay György Sík Sándor életművét összegzi és méltatja: „...a lelkiélet, spiritualitás kivételes mestere volt, új, korszerű utakat tárt föl, s a maga keretei és körülményei közt — mai és magyar áttételben — valami olyasféle munkát végzett, olyasféle keresztény magatartást kezdeményezett, olyasféle spiritualításra nevelt, aminőt és amilyent a maga idejében, a maga keretei és körülményei közt az a Szalézi Szent Ferenc, akit egyik kedvelt lelki mesterének vallott, s akinek korszakalkotó »bevezetése a jámbor (illetve egyszerűen csak vallásos) életbe« nagyrabecsült olvassmányai közé tartozott”. Úgy gondolom, hogy a Vigilia főszerkesztői ezt az örökséget nem téveszthetik szem elől.

A magyar folyóiratok történetében egyedülálló, hogy az 1935-ben alapított lap túlélte a történelem összes megpróbáltatásait, és immár nyolcvan esztendő múlva tekinthet vissza. A lap ma is, az alapítók és a „nagy elődök”, Sík Sándor és Rónay György célkitűzését követve az egész magyar kultúra szolgálatát vállalja, a szó eredeti értelmében „katolikus”, tehát egyetemes tágassággal követve a társadalomban és az egyházban zajló folyamatokat. Lukács László e nyolcvan esztendőből immár több mint harminc éve áll a lap élén, folytatva az elődeitől kapott értékes örökséget. A Lukács László szerkesztette lap arra törekszik, hogy segítse a párbeszédet kultúra és kereszténység, irodalom és élet, társadalom és egyház között, figyelembe véve a társadalom aktuális kérdéseit is. Így járul hozzá ma is a magyar szellemi élet gazdagodásához, az irodalom, a kultúra és a társadalomtudományok közötti szintézis megteremtéséhez.

Tudományos munkássága

A II. Vatikáni zsinat megjelölte nyomvonalon tájékozódik, ezt a szellemiséget képviseli, és figyelme főként a dogmatika területére terjed ki. Főiskolai tanárként e tárgykörben 1984 óta mindmáig rendszeresen tart kurzusokat, előadásokat. Négy önálló könyv (köztük társszerzőként egy francia nyelvű), hat főiskolai jegyzet szerzője. Mintegy 140 magyar és 40 angol, német, francia és spanyol nyelvű tanulmány, könyvrészlet szerzője, 15 könyv fordítója.

Fő kutatási területe a teológia, azon belül a trinitológia és a krisztológia, illetve ezek kapcsolata a kommunikációval, továbbá a dialógus teológiája (például: *A Szentháromság mint a kommunikáció ősforrása. A kommunikációs teológiától a kommunikatív teológiáig*, *Kommunikáció és teológia*; *Conversatio Cordium. Conversation as Basic Principle of Newman's Trinitology; Sakramentalität als Grundprinzip der Heilsordnung; Communication — Symbols — Sacraments*), továbbá az ember mint individuuum és mint a kapcsolati háló része (például: *Az egyház: eucharisztikus testvérközösség; Igazságosabb és testvériesebb világot*; *Catholic Social Teaching in the Context of a Post-Communist Country*). Önálló jegyzetet készített a dialógus teológiájáról (*A dialógus teológiája; Dialogue and/or Mission?*), hat szemeszteren át teológiai műhelyt tartott a spirituális teológiáról.

Az utóbbi években főleg Joseph Ratzinger teológiai munkásságával foglalkozott, könyve: *Az igazság munkatársa. Joseph Ratzinger — XVI. Benedek pápa élete és műve* nemrég jelent meg nyomtatásban a Szent István Társulat kiadásában.

Piarista oktatósszervező

Lukács tanár úr 1984-től a Kalazantinum Piarista Hittudományi és Tanárképző Főiskola tanára. 1995-től részt vett a szerzetesrendek teológiai képzését és a hittanárképzést szolgáló Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola megszervezésében és megalapításában, 1999-től annak főigazgatója, majd 2006-tól rektora, 2008-tól a Főiskola professor emeritusa.

A Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola a Pannonhalmi Bencés Kongregáció, a Kapisztrán Szent Jánosról (2006-tól a Magyarok Nagyaszonnyáról) nevezett Ferences Rendtartomány és a Piarista Rend Magyarországi Rendtartománya közös hittudományi főiskolája, amely 2000. január 1-jén jött létre. A három rend magyarországi vezetői 1995 óta tárgyaltak hittudományi főiskoláik egyesítéséről, és végül 1997-ben állapodtak meg erről. Ekkor határoztak arról is, hogy az integrációval létrehozandó főiskola székhelye a piaristák budapesti, Váci utcai rendháza lesz, amely ekkor még az ELTE Bölcsészettudományi Karának használatában volt. A Sapientia a világbanki támogatásból rekonstruáltatta az épületet (és az épület felső emeletein kialakítandó főiskolai kollégiumot átengedték a piarista növendékház használatára). A főiskola első tanéve 2000 szeptemberében kezdődött. A tanítás a piaristák Duna-parti épületének néhány tantermében folyt, az adminisztráció pedig a Ferenciek terén, a Vigília Szerkesztőség és Kiadóhivatal helyiségeiben dolgozott. 2001 szeptemberétől a főiskolára már világi hallgatók is jártak, a hittanár-nevelő-lelkipásztori munkatárs szakon.

1993-tól, az új Felsőoktatási Törvény megjelenése után nemcsak a Sapientia Főiskola irányításával foglalkozott, hanem fontos része volt abban, hogy a magyar teológiai felsőoktatás valóban szerves részévé váljon a magyar felsőoktatásnak. Ennek részeként 1994-től 2007-ig a MAB Hit- és vallástudományok bizottságának tagja, 1997–2002-ben elnöke, mindmáig részt vesz a MAB akkreditációs feladatainak ellátásában bizottsági tagként, többnyire elnökként. Egyik megalapítója, majd 2004–2008-ban ügyvezető elnöke az Egyházi Felsőoktatási Intézmények Kollégiumának, amelynek célja, hogy segítse a különböző teológiai felsőoktatási intézmények integrálódását a magyar felsőoktatás átalakuló rendszerébe.

A magyar egyház szolgálata

Nem mintha az előbb elmondottak nem a magyar egyházat, szerzetesrendjeinket szolgálták volna, de Lukács László tevékenységi köre ennél még szélesebb. Élő hitéből, az egyház szeretetéből, átfogó, strukturálni tudó és lényegyet látó intelligenciájából fakad tevékenysége.

Neki köszönhetjük Teréz Anya megismerését, lányainak hazai letelepítését. A rendszerváltás után magyar egyház pedig nagyon szegény lenne, ha az ő tájékozottsága, szervezőkészsége (ma logisztikai zsenialitásáról beszélünk) nem segíti a magyar egyház néhány fontos intézményének megszervezését. Részt vett az Országos Lelkipásztori Intézet megalapításában, létrehozta és tíz éven át vezette a Magyar Katolikus Püspöki Kar Tömegkommunikációs irodáját, 1991-ben a magyar katolikus püspöki karnak vezetői kurzust szervezett a lausanne-i International Institute for Management Development vezető oktatóinak irányításával, Paul Zulehner bécsi professzor segítségével. Oroszlánrésze volt II. János Pál pápa első apostoli látogatása előkészítésében. A pápa a Lukács tanár úr megformálta gondolatokat, akarom mondani szavakat mondta el nekünk tanításként, hogy jól megértsük, mi a teendők itt, magyar honban. Közeli munkatársa lehettem idehaza és a szomszédos országokban, amikor a magyar egyháznak kapcsolatokat, támogató barátságokat szereztek Ausztriában, Németországban.

1996-ban szerkesztője volt a MKPK által kiadott *Igazságosabb és testvériesebb világot!* című szociális körlevélnek, 1999-ben pedig a *Boldogabb családokért körlevélnek*.

A nyolcvanas évek végétől kezdődött a nemzetközi teológiai és egyházi életbe való bekapcsolódása is. 1989–1996-ban az Union Catholique Internationale de la Presse európai régiójának elnöke, 1996–1999-ben pedig a Szentszék által kinevezett teológiai tanácsadója. 1990-től 2007-ig a Vatikánban különböző pápai tanácsok teológiá-

konzultora. Ezekről az évektől kezdve rendszeresen kap meghívásokat előadások tartására különböző nemzetközi tanácskozáson, teológiai konferenciákon nemcsak Európában, hanem az Egyesült Államokban és Kanadában is.

✱

A sor nem teljes, de nem is ez volt a cél. A létrehozott alkotások élnek és működnek. A fa sok és jó gyümölcsöt hozott. A magyar egyház híveiben és szervezeteiben él, és ma megváltozott körülmények között küzd az Evangélium hitelért és hirdethetőségért.

A piarista rend alapítója, Kalazanci Szent József így tanította fiait: „Semmit nem adtál Krisztusnak, ha teljes szívedet nem adtad neki.”

Kedves Tanár Úr! László Atya! Köszönöm sokak nevében, hogy Krisztusnak adtad szívedet! Isten éltesse!

VÁRSZEGI ASZTRIK

Személyesen 1990 óta van szerencsém ismerni Lukács atyát, azaz Lacit, illetve a főszerkesztő urat. Akkor alakult meg egy olyan szerkesztőbizottság, amelynek néhány barátommal és kollégámmal együtt máig tagja maradtam, sőt egy időben még a szorosabban vett szerkesztőségi munkában is részt vehettem. Olyannak ismertem meg, mint aki végtelenül kíváncsi az irodalomra. Hogy nem látam rosszul, azt igazolja az a huszonhét év, amióta láthatom, hogy szelíd, de megingathatatlan következetességgel ragaszkodik ahhoz a főszerkesztői alapelvehez, hogy a Vigilia az kell, hogy maradjon, aminek alapítói megálmodták, vagyis egyetemes (katolikus) keresztény szellemi műhelynek, amely nem nyithat sem a népszerű bulvárlap-stílus, sem a szakmai felvérteztséget és beavatottságot kívánó teológiai szakfolyóirat irányába. Politizálni pedig annyit politizálhat, amennyire Arisztotelész szerint egy város lakó élőlénynak (*zoón politikon*) nélkülözhetetlen. Ebbe természetesen a pártpolitika már nem férhet bele.

Persze senki ne higgye azt, hogy a lap csak 1990-től ilyen. Lukács László elég részletesen beszámol a hajdani gimnáziumi tanítványával, Juhász Ferenc atyával készített életrajzi beszélgetésben arról, milyen okok is vezették oda, hogy elvállalja a Vigilia főszerkesztését. Ugyanis attól a perctől kezdve, hogy ő állt a lap élén, az előbb vázolt következetességet alkalmazta, nemcsak akkor, amikor nem a cenzúra megszüntetése után beállott sajtóviszonyokkal kellett küzdenie az állami, egyházi és alapítványi támogatásokért, hanem már a pártállam utolsó fél évtizedében is, amikor a lap sorsát még az egyházügyi hivatal diktatorikus rende-

tei határozták meg. Tehát, ha végignézzük az általa eddig szerkesztett, immár több mint 30 évfolyamot, akkor láthatjuk, hogy ezen évtizedek legremekőbb íróiból minden különösebb munka nélkül lehet összeállítani nem is virágcsokrot, hanem egyenesen virágkosarat vagy kiskertet, csupán azon művek alapján is, amelyeket a Vigilia közölt tőlük.

A rendelkezésemre álló rövid terjedelmet nem tölthetem ki ilyen antológia-tervekkel, elég, ha a legutóbbi, vagyis a júniusi számból idézek néhány sort Vörös István *Őnimádat* című verséből.

„Mindaz, amit csinálok, nyugodtan elveszhet. Majd megértem más, amit megértettem, és mindegy is, hogy olvasó az, és az én nevemet vési az emlékezetébe, vagy író, és a magáét az enyémbé.

Kézirat nem semmisül meg, mondja Bulgakov. De amit egyenesen gépbe írnak, és talán nincs is nyoma az elektromosságon kívüli valóságban?”

Ez teljesen egybevág Lukács Lászlónak már hitvatkozott életinterjújával, aki mélabúsan, de mégis reménykedve ezt mondta: „...nemcsak íróra van szükség, hanem olvasóra is, és az a benyomásom, hogy általában az értelmiség, és azon belül a keresztény értelmiség egyre kevesebbet olvas. Ez tapasztalható a könyvkiadásban is. Kíváncsi lennék, mit olvasnak a hívek. Az olvasási kultúra elsoványodásába persze nyilván belejátszik a tévé és az internet is. Fél oldalnál többet nem olvas el a legtöbb ember, türelme sincs hozzá. A bulvár műveken kívül elsősorban az életvezetési tanácsadó, a sikeres élethez szükséges fogásokat kínáló könyveket keresik. Ennek ellenére hiszek abban, hogy a nyomtatott könyv megmarad, a Gutenberg-galaxisnak nincs vége, hiszen azért mégiscsak más este az ágyban könyvet vagy újságot a kezembe venni, mint a tévét nézni, vagy a neten szörfözni. Egyre gyakrabban látom, hogy papok az okostelefonjukról mondják a zsolozsmát, de nem hiszem, hogy a misekönyvet szabad volna helyettesíteni egy e-book olvasóval vagy tablettel.” (*Megismertem Isten szeretetét... Lukács László piaristával beszélget Juhász Ferenc*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2014, 88–89.)

Ha megtekintjük Lukács László bibliográfiáját, akkor láthatjuk, hogy igen sokat írt, és nemcsak tudományos könyvekre és tanulmányokra gondolok a teológia hozzá legközelebb eső ágainak témájából, hanem írt irodalmi, művészeti és kommunikációelméleti esszéket is. Rendkívül szerény ebben is, mint minden másban, sőt mondhatni, hogy nemcsak szerény, hanem vívódó is. Két éve így nyilatkozott: „Az írás a mai napig úgy él bennem, hogy csak azt csinálom, amire megkérem. Most már nyugdíjasként talán élhetek a passziómmal is. Így

lett, hogy hébe-hóba a munkám mellett írtam egy-egy cikket.” Azért hozzátészi azt is, hogy a Vigília főszerkesztőjeként egy idő után bevezette, hogy minden egyes számot az ő rövid bevezetője nyit meg. Mivel ezeket szerencsére kötetbe gyűjtve meg is jelentette (*Az idők jelei nyomában*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2011), olyan különleges olvasónaplóval örvendeztetett meg, amelyben az elolvasott könyvek vagy irodalmi művek a világ kifürkészésében segítik az olvasót, és az „idők jelei” — amely persze bibliai kifejezés, azaz az emberi történelem, a sors, a jövő — hirtelen olvasható írássá, figyelemzetettség, előjellel alakulnak át. Nézzünk bele például a *Barbárok* című, 2003-ban írott cikkébe. Szent Istvánnal kezd, aki kereszténnyé változtatta, azaz új kultúrába avatta be kora barbár magyarjait, és a jövőbe tekint, ahol a kétezer éves kereszténység, illetve a négyezer éves kinyilatkoztatás-hagyományt mindig alapvetően fontosnak tartotta, most azonban olyan egyetemes veszély fenyegeti, az „új barbárságtól”, amely a tudósabb olvasót az öregedő Szent Ágostonra emlékezteti, aki egyre jobban fél attól, hogy a közelgő barbár hordák együtt pusztítják el a kereszténységet és az emberi kultúrát. Ha pedig megnézzük a már idézett legutolsó lapszámot, akkor találunk benne egy idevágó másik verset is, szintén Vörös Istvántól, és persze odaképzeltethetjük mögé a Lukács atya által előbb idézett Babitsot is:

„Az ember földolt vadságából
a beszéd kedvéért és a beszéd
segítségével. Az ember, ez a fura faj,
melyről semmit nem tudok,
és amelyhez tartozni nem is
kívánok. De hát akkor mi inkább?
Természetesen delfin, aki
eufóriában ugrik ki az óceán
hánytorgó vizéből, vagy bálna,
aki mélyhangú végtelen énekével
tengereket bömböl tele, (...)”
(*A fejlődésről*)

Voltam egyszer a főszerkesztő úrral Kismartonban, valamikor 1990-ben, egy olyan konferencián, amely a magyar sajtót mutatta be az érdeklődő osztrák és cseh, valamint szlovák közönségnek. Az volt a benyomásom, hogy ha a kommunista cenzurális elnyomást szemléltettük egy-egy kirívó példával, akkor azt érteni vélték; ha a magyar történelem tágabb összefüggéseiről beszéltünk, akkor vagy értetlenséget és közönyt, vagy akár ellenségességet érezhettünk, ha mégoly finom formában is. Ezt csupán azért említettem, mert Lukács László nemzetközi közvetítő szerepe nem csupán egyháztörténeti, illetve teológiatörténeti szempontból igen nagy jelentőségű, ahogyan ezt az általam is elérhető, vagyis egy laikusnak is el-

érhető beszámolókból vagy elemzésekből tudom, hanem művelődéstörténetileg is, hiszen mind a kárpát-medencei, mind a nyugati emigráció magyarul olvasó keresztény közönségével is fölvetta a kapcsolatot, és az általa irányított folyóirat mindig is alapvető jelentőséget tulajdonított ennek a babitsi értelemben vett teljes haza megszólításának. (Csak két példát hoznék a rengeteg közül: Grendel Lajos kedvelt szerzője volt és maradt a Vigiliának, illetve először a Vigília közölt igen fontos és alapos életrajzi interjúkat Pusztai Jánossal, a nemrég elhunyt nagy erdélyi íróval.)

Ha már a legutolsó szám versrovatát ilyen irgalmatlanul hasznosítottam e köszöntőhöz, akkor hadd idézzem még egyszer, ezúttal magát a bevezetőt, amit természetesen ezúttal is maga Lukács László írt. Igen szellemes a címe: *Kommunio a neten*. Persze a kommunio itt egyrészt utal az ugyanazon szótóból képzett kommunikációra, de hát önmagában is legalább kétértelmű, hiszen legnagyobb általánosságban valami olyan együtltét fejez ki, amely közösen részese valamiben, például „communio litterarum et vocis”. Tehát a közös írással és nyelvvel arra utal, hogy igazi közösség, mély értelemben nemcsak egy nyelvet élőszóban használó, hanem közös írásos tradícióra támaszkodó emberek között jöhet létre. A kifejezés megjelenik az egyházi nyelvhasználatban is, ahol a „communio sancti altaris” az Úr vacsoráját jelenti, vagyis az áldozók által közösen vett Oltáriszentséget.

Az előbbi idézetben, amely több mint tizenhárom évvel ezelőtt jelent meg, felhívta a figyelmet a digitális technika torzító és korcsosító szerepére. Ebben a mostaniban — az aggodalmakat ezúttal nem felejtve, de keresve a technikai újdonság humanizálását — viszont arra hívja fel a figyelmet, hogy az információtechnikai robbanásnak jó oldala is lehet. Hiszen a mai felnőttek ezen körülmények között felelősek a jövő nemzedékért, és különösen nagy a felelőssége az új misszióra készülődő lelképásztoroknak. És ez a feladat: „Interaktív módon belekapcsolódnunk abba a sokirányú kommunikációba, amelyben a kereszténységet valamiképpen magukénak vallók, a különböző vallások követői, a saját világnézeteit összebarkácsolók, hívők és nem hívők párbeszédet kezdenek egymással”.

Lukács László olyan, aki tudja, hogy az elveihez ragaszkodó embert sem a Grönland örökös hava, sem a forró szerezsen homok nem tántoríthatja el, ezért akármilyen jövő is vár ránk, órá számíthatunk. Kérjük Istent, hogy sokáig tartsa meg közöttünk.

SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

LUKÁCS LÁSZLÓ:
AZ IGAZSÁG MUNKATÁRSA
Joseph Ratzinger – XVI. Benedek pápa
élete és műve

Közhely, de igaz: nehéz dolog még élő emberről összegzést írni. Lukács László piarista most mégis erre vállalkozott, és döntését a megszületett kötet igazolta. Joseph Ratzinger életét és művét bemutató monográfiája „kerek”: magát a recenzenst is meglepte, hogy egyes témák, tematikus ívek miként haladnak végig egy több évtizedes életpályán, s végül mégis miként kanyarodnak vissza a forráshoz. Ha szabad a végéről kezdenünk: „az igazság munkatársának” elénk tárt pályáján az Alfa és az Omega világosan egy: Krisztus — egyház (mint *communio*) — liturgia olyan súlypontok, amelyek felbukkannak a fiatal bajor hittudósnál, mozognak érnek a karrier eltérő stádiumaiban, hogy végül időskori művekben nyerjék el teljességüket. Jelen esetben a teljesség egyszermind lezárságot is jelent: az utolsó nagy művek tekinthetők summáznak, egybegyűjtve és összefogva az életpálya nagy kérdéseit s válaszait. Ez az egység — bár elemeiben ismerős — a maga organikusságában nem tárult még ilyen világosan a szemünk elé. Bizonyos értelemben ez Lukács László munkájának az egyik (de nem egyetlen) értéke.

Most azonban térjünk vissza a dolgok szokott rendjéhez, a könyv ismertetéséhez. A három részből kettő (melyek együtt az összterjedelem valamivel kevesebb, mint felét teszik ki) az életút foglalkozik. Az *Életutam* című számvetés által felölelt időszak (1977-ig) értelemszerűen vázlatos, a főbb pontokat emeli csupán ki, s azokhoz fűz néhány megjegyzést, emlékezést, történetet. Ezek azért is fontosak, mert hiányukban olykor hivatalos laudáció lenne csak mindez, így azonban egy eleven alak bontakozik ki előttünk. Különösen is figyelemreméltóak a professzor módszereit, előadásait, diákokkal való személyes kapcsolatait leíró részek. A sorok mögött eközben érezhetővé válik piarista szerzőnk személyes kötődése Joseph Ratzingerhez. Ennek szép visszaigazolása az a pár sor, amelyet az emeritus pápa írt e kötethez ajánlasként a magyar olvasók számára. Az első rész az *Életutam* utáni időkkel viszonylag röviden foglalkozik, ezt indokolja egyrészt a külső életstabilitás (a kongregáció prefektusaként szolgálatban töltött majd' negyed század: 1981–2005), másrészt az a tény, hogy ami itt lényegi „történes”, az már a teológiai pályakép körébe tartozik. Lukács László csak néhány „elvi megfontolással és gyakorlati döntéssel” foglalkozik részletesebben.

A második rész a pápaság esztendeit öleli fel. Az „őrségváltás” körülményei után *annales*-szerűen tárul elénk a 2005-től 2013-ig tartott időszak. Meglepő, miként „gyorsult be” a benedeki pápaság: az első évek *andantino*ja (*tranquillo*), olykor egyenesen *sussurando* után az utolsó három (igazából bő két) esztendő *prestó*ja, sőt *velocissimo*ja bizony már *molto agitato*nak bizonyult. Mindeközben kitapintható a hangsúlyeltolódás is: korábban hittani kérdések kerültek a csatározások középpontjába (mint például az iszlámmal folytatott párbeszéd a regensburgi díszelőadás után), ám a végén egyházkormányzati és morális nehézségek lepték el a Vatikán egét. A küszködés a Piusz Testvériséggel, az amerikai után a (könyvből kevésbé érintett német és) ír gyermekbántalmazási botrányok, a banki ügyletek méltatlansága, a *Vatileaks* kiszivároztatási skandaluma, az egyházvezetésben felgyűlő feszültségek mintha kikövezték volna az utat 2013. február 11-ig. Ezek tükrében egyre inkább átérezzük az őszinte szavak súlyát: az egyház „gyors változásoknak van kitéve”, s a megrázó események közepette a pápa úgy érzi, „képtelen jól megfelelni a rábízott szolgálatnak”. Nem egy kommentátor megjegyzi: a szavak nyíltsága, s nem pusztán a lemondási aktus ténye, valódi mérző a kortárs pápaság életében. Mintha „deszakralizálná” az emberfeletti magasságokban szemlélt péteri szolgálatot, egyszermind nagyban segít annak hiteles megélésében minden későbbi utód számára.

Nem csoda, hogy ebben a gyorsuló tempójú, egyre több szólamú szimfonikus műben az első indulás álma, az enciklika-trilógia (szeretet-remény-hit) kissé háttérbe szorult, s az első, manapság épp a családshinódusok szempontjából hangsúlyossá váló *Deus caritas est*től egészen Ferenc pápáig kellett várni, hogy megjelenjen a harmadik darab: a *Lumen fidei*. Bár szokás ezt a körlevelet „négykezesnek”, a két pápa közös művének nevezni, mi mégis úgy véljük (szerzőnkkel egyetemben): ízig-vérig ratzingeri darab ez, bergogliói kísérszólalomokkal. Mindazonáltal helytálló ennek kapcsán a Walter Kaspertől idézett meglátás, miszerint a két pápaság sokkal szorosabban összekapcsolódik és egymásra épül, mint ahogyan azt a felszín és bulvár-ízű szembeállítások igyekeznek mutatni.

Ekként érkezünk el a kötet több mint felét kitevő harmadik részhez, ahol Lukács László szó szerint elemében van: a dogmatika professzoraként, teológusként eltöltött évtizedei során már nem egyszer foglalkozott Ratzingerrel, az ő hit-tudományos látásmódjával, s most egybefogott és

összegző leírást nyújt róla. Kis csavarral azt is mondhatnánk: a kezünkben tartott kötet innentől nemcsak az emeritus pápa, de az emeritus magyar professzor munkásságának is rezüméje. A leírás, a szóhasználat, a közelítés és értékelés világosan mutatja a szinergiát és a lelki közelséget kettejük között. Még mielőtt valaki felkapná a fejét: Ezek szerint ez nem tudományos igényű kritikai leírás? Igenis az, csak hogy szerzőnk beismeri, amit sok ítéssz letagad: Őt megérintette a személy és a tárgy, amit vizsgál. Már az előszóban „szerény köszönetnek” aposztrofálja vaskos művét, s ez adja meg a téma kibontásához az alapszólamot. Ez a személység pedig nem elvesz, de hozzáad az elemzéshez, mert segít ott is értőként, sőt érzőként előrehaladni, ahol a felületes olvasatok csak nagyokat ugranának, s kifulladásnak egy-egy semmitmondó jelző elpuffogatásában, mint „konzervatív”, vagy „vaskalapos”.

Lukács László egy zsinati fejezettel indítja a teológusportrét. Ez mindenképpen igazolható választás, hiszen egyrészt ez volt az az *esemény*, amely úgy életűt, mint hittani érlelődés szempontjából jelentősen kihatott Ratzingerre, másrészt pedig későbbi szolgálata során (mint prefektus, majd pápa) épp a zsinati hermeneutika, a helyes értelmezés jó és járható metódusának a kidolgozása volt egyik fő célja. Ugyanakkor számolnunk kell egy másik ténnyel is, ami itt kissé rejtettebben szólal meg: az ifjú bajor pap doktori dissertációja, majd habilitációs dolgozata egyaránt egyháztani természetű volt, s az azokban foglaltak, nagyban merítve a patrisztikus kutatások megújulásából, előre mutattak a zsinatra. Ratzinger már akkor zsinati témákkal foglalkozott, amikor még híre sem volt annak, még kevésbé a *Lumen gentium*-nak. Ez egészen gondviselelősszerű (ahogy egyébként az is, hogy épp az a Hans Küng ajánlotta be a jó ugródeszkául szolgáló tübingeni katedrára, akivel aztán oly sok vitájuk adódott). Szerzőnk is látja ezt, ez az oka annak, hogy — mintegy duplázva — az egyháztani fejezet közepe van egy (második) zsinati rész. Épp ezért lehetséges, hogy a „zsinat előtt elkezdődött zsinat” tematikája hasznosnak bizonyulhat Ratzinger megközelítésében.

A krisztológiai fejezet külön örömet okozott olvasása közben, hiszen megmutatta a zsinati teológiának azt a nagyon sajátos vonulatát, amely újra meg újra háttérbe szorul: Krisztus elválaszthatatlan a kinyilatkoztatástól, s a helyes Krisztus-értelmezés elképzelhetetlen a helyes hagyományfelfogástól. Nemcsak azért van ez így, mert a *Christus traditus* ekként, vagyis áthagyományozások során jut el napjaink hívó emberéhez, hanem azért is, mert az üdvrendi isteni kinyilatkoztató cselekvés

az Írásban és a Hagymány más és más módon, mégis szüntelenül elevenen és elevenítően szövődik bele nemcsak az egyház, de a teljes emberiség életébe. Enélkül a vitális „egymást-átjárás” és dinamika nélkül nem lehet a helyén kezelni sem a történeti Jézusra vonatkozó kutatásokat, sem az írásértelmezés körüli vitákat. Ha elvonatkoztatunk ettől a lüktető kontextustól, „desztillálunk”, akkor Krisztus-rekonstrukciónk és egzegézisünk nem egyszerűen téves, de könnyen halott is lehet. Így bontakozik ki az a „krisztológiai hermeneutika”, amelyről Lukács László részletesen ír, s ekként jutunk el *A názáreti Jézus* trilógiájáig, amely egyesek szerint a volt pápa szellemi örökségének egyik legkiemelkedőbb darabja: valóban a pálya összegzése és koronája.

Külön érdeme szerzőnknek, hogy a krisztológia keretében már előre mutat — az imádság, a kontempláció vonalán haladva — a másik kulcs-témára, a liturgiára. A hely rövidsége miatt csak röviden utalunk rá, mennyire értékes a meglátás, miszerint ez nem „idegen test” a dogmatikaprofesszor hagyatékában, hanem egyenes ésszerű következmény, szükségszerű terep. Hisz a megtestesülési alapelv, illetve a páli *logiké latreia* gondolata olyan krisztológiai és ekkleziológiai szöveget képez, amely feltárja a liturgia teológiájának azt a csodálatos mélyét, amelyre *A liturgia szellemében* rálátunk.

A kötet végén még szerepel néhány fontosabb, a kortárs diszkussziókra is kiható kérdés, mint *Európa lelkiismerete*, a szekularizált modernség és a kereszténység viszonya, a hit és értelem kapcsolata s a lelkiismeret szempontja. Lukács László külön fejezetben tér ki a felszabadítási teológiára: Ratzinger számára a '60-as évek, az új-marxizmussal való találkozás óta, majd a latin-amerikai helyzettel való szembesülés okán állandó kérdése volt a hit és a politikai cselekvés viszonya, a járható és járhatatlan utak megkülönböztetése. Mindez mondhatni szükségszerűen vezet el az utolsó fejezethez, amely az eszkatológiát tárgyalja. Hiszen minden ideológiai evilági messianizmus, paradicsomvárás ellenében (is) szükséges a remény teológiájának kidolgozása (Moltmann ezt a címet adta könyvének, amellyel a marxista Bloch reményalapelveére válaszolt).

Lukács László hatalmas olvasottságról és jártasságról tanúskodó Ratzinger-kötete egyszerre forrásmű és kommentár, hivatkozási alap minden további magyar kutatás számára, egyszerismind közérthető és alapos bevezető mindazon olvasó számára, aki szeretné megismerni az ezredforduló e kivételes hittudósának s pápájának életét és művét. (*Szent István Társulat*, Budapest, 2016)

TÖRÖK CSABA

KÖNYVEK KÖZÖTT

FELFEDEZŐ UTAKON

Néha szégyenkezünk, máskor örülünk, ismét máskor ámulunk-bámulunk, milyen keveset, vagy éppen újat tudunk meg hazánkról. Amikor a *Jászsági Évkönyvet* lapozgattam, szégyenkeztem, mert a média közvetítésével többet tudhatok Thaiföldről, mint erről a gazdag tájegységről. S amikor Spányi Antal püspök úr jóvoltából megkaptam az *Egyházunknak anyja* című, gyönyörű képekkel illusztrált kötetet a székesfehérvári püspökséghez tartozó Mária-kegyhelyekről, az jutott eszembe, hogy a hazai vallásos élet és annak hagyományai ügyéről is hiányosak ismereteim. „Élő hagyományok” a kötet címe, s a jelek szerint a búcsújárók valóban élettel töltik meg a kegyhelyeket, amikor hívó lélekkel zarándokolnak Máriát dicsérni, hozzá imádkozni. Növelik a könyv bensőséges hangulatát a jól megválasztott, Prohászka Ottokártól vett idézetek. (Az egyházmegyében, amelynek ő is püspöke volt, örvendetesen elmélyült a kultusza.) A búcsújáró helyek hangulati töltését és lelki üzenetét aligha fogalmazhatjuk meg nála pontosabban: „lehetünk-e valamikor közelebb Istenhez, mint mikor benne testvérünket szeretjük, s a Szent Szűzre, mint anyjára tekinthetünk? Íme, az Isten-közelség s az Isten-megközelítés szellemét leheli a Szent Szűz tisztelete.” (Ez a gondolat Prohászka *A szép szeretet anyja* című, 1916-ban kiadott könyvéből való.)

A hagyomány szerint a Mária-tisztelet búcsújárással nyomatékosított formáját Szent István honosította meg nálunk. Imre fiával többször felkereste a Székesfehérvárhoz közeli Bodajkot, s az ottani kegyhelyen fohászkodott Mária oltalmáért. A bodajki Segítő Szűz Mária plébániatemplomhoz napjainkban főként az elsőáldozók zarándokolnak. Az itteni gyógyító erejű forrás vonzotta a legrégebbi magyar búcsújárókat, nemcsak Szent Istvánt és fiát, hanem Szent Gellértet és Szent Lászlót is. A török hódoltság idején a környéken fegyverrel a kezében küzdött a híres szónok, Brindisi Szent Lőrinc, s a kegyhely újjáépítésében ugyancsak a kapucinusok jeleskedtek. Bodajk szellemisége a 20. század katolikus lírikusát, Mentés Mihályt is megihlette a kegyhelyről írt *Himnuszában*:

*Most segíts meg Mária
Nagy királynénk, jó anyánk
Hozzád hozzuk sok sebünk
Áldó szemmel nézz reánk!
Tudjuk vádol sok-sok vétünk
Szent Fiadat kérleld értünk
Ó, Bodajki Mária!*
-----

*Boldogságos vigaszunk
Szíviünk Hozzád kesereg
Éjjel hívja sírva így
Édesanyját a gyermek.
Sír, sikolt az énekünk is:
Édesanyánk légy nekünk is!
Ó, Bodajki Mária!*

A Habsburg-család a Mária-tiszteletéről is híres kapucinus rendnek adományozta Mórt, ahonnan Wilibald a 17. század végén Bodajkra látogatott. Az ő nevéhez fűződik a kegyhely újalapítása. Nevezetessége a Máriát ábrázoló ősi kegykép, amelyet a népnyelv Szerencsen Mária ábrázolásának nevez. Bodajk egyike a legfrekvenciáltabb búcsújáró helyeknek. 1948-ban zarándokudvart építettek, ahol 15 ezer zarándok férhetett el. 1948-ban, az akkori megyéspüspök, Shvoy Lajos kérésére Mindszenty hercegprímás 30 ezer zarándok jelenlétében áldotta meg. A prímás hirdette meg a Boldogasszony Évét, ekkor sok tízezer zarándok (és tekintélyes számú titkosrendőr megfigyelésével) imádkozott a Segítő Szűzhez. (Az esemény ihlette Bárdos Lajost, aki megzenésítette Mentés Mihály himnuszát). A bodajki búcsúra az ország minden részéből érkeznek fiatalok. Először a Mária neve napjához legközelebbi szombaton a Kálvárián tartanak ájtatosságot, majd szentmisét hallgatnak a jelenlévők, és éjszaka virrasztanak. A búcsúú szentmisére 2014-től hívja hálaadásra az elsőáldozókat, szüleiket és hitoktatóikat Spányi Antal megyéspüspök.

Napjainkban, amikor erősen csökkent az idősök iránt tanúsított tisztelet, és tehernek mutatkozik a róluk való gondoskodás, különös jelentősége van az alsószentiváni zarándoklatoknak. Ilyenkor a nagyszülők és az öregek keresik föl a Szűz Mária Szeplőtelen Szíve plébániatemplomot, hogy a fatimai Szűz kegszobra előtt imádkozzanak. A szobrot a leiriai megyéspüspök adományozta a templomnak, és érdekessége, hogy a fatimai mütárgy pontos másolata.

A középkorban a községet Zedregnek nevezték, s alighanem már akkor a Mária-tisztelet egyik központja lehetett. A 19. század közepén verbói Szluka Imre építtetett a temetkezőhelyen templomot a Fájdalmas Szűz Anya tiszteletére. A templom és az oltárkép is megsérült a második világháborúban. Alsószentiván 1946-tól lett önálló lelkészség, s az egyházközség a Szluka-kastélyból alakított ki a Világ Királynője tiszteletére szentelt templomot, plébániát és lelkigyakorlatos házat. Az említett, adományként érkezett kegszobrot 1950 decemberének végén áldotta meg Shvoy Lajos püspök. 1963-ban Alsószentiván plébániái rangot kapott.

A fatimai jelenéseknek hatalmas irodalma van. Szent II. János Pál pápa 1984 tavaszán a világ püspökeinek jelenlétében ajánlotta az egész világot a fatimai Szűz oltalmába. (Magyarországot 2006-ban Erdő Péter prímás ajánlotta fel a fatimai szentélyben.) Alsószentivánban minden hónap 13-án tartanak ájtatosságot a fatimai jelenések tiszteletére. (Fatimában 1917-ben jelent meg először Szűz Mária három pásztorgyereknek, és a jelenések fél évig ismétlődtek. A Szűz jóslata szerint bünbánatot kell tartani, s az egyháznak a vértanúság tisztítótüzeiben kell megedződnie, mígnem — mint mondta — „Az én Szeplőtelen Szívem győzedelmeskedik”.) 2010-től Spányi Antal kezdeményezése nyomán lett az alsószentiváni búcsú a nagyszülők népes zarándoklatának eseménye. 2011-ben, a családok éve alkalmából különös súlyt kapott a zarándoklat, melynek résztvevőit a megyéspüspök áldásában részesítette. Alsószentiván a bizonyosága, hogy az egyház számára fontos ajándék az idősök jelenléte, hisz tapasztalataikkal és imáikkal mozdítják elő a fiatalok lelkiiségének gazdagodását.

Ercsi a Nagyboldogasszony plébániatemplomban ad otthont a jegyesek éves zarándoklatának. Egy-egy szép imádság olvasható az itteni Csodálatos, illetve a Boldogságos Szűz Máriához. Utóbbi nyelvazete azt bizonyítja, hogy régi itt Szűz Mária kultusza:

*Ó Istennek Anyja, ezen szent névvel minden teremtmény fölött magasztos!
Ó Anyám, ezen legédesebb névvel a keresztfá alatt Szent Jánosban neveztetett az elhagyatott Mária!
Téged a Te igen kedves Fiad Jézus, megrövidítetlenül tisztel Téged mindenki, aki őszintén kéri segítségedet, a könyörületeségedért becsül. Ezért áldott a Te méhed melyben kilenc hónapig hordtad, úgy színtén melled is, amellyel Gyerekedet, Jézust tápláltad.*

Segíts, hogy a Szakramentum által megerősödve általa Anyám, Mária, a Te Fiad kezébe adhassam lelkeimet.

*Isten Anyja, a Te nevedért most és halálom óráján kérd érettem szeretett Fiadat!
Minket nyomorult bűnösöket Boldogságod részesévé
Megtenni méltóztassál
Örökkön örökké!*

Az ercsi plébánia már a 14. században működött. A 17. században délszláv telepések, rációk érkeztek a településre. A Nagyboldogasszony tiszteletére épített templomba zarándokoltak a környék telepeseinek lakosai. A mai templom a 18. század 60-as éveinek végére készült el, az egyházmegye első püspöke, Séllyei Nagy Ignác szentelte föl. Nagy szerepe volt a kegyurak mellett a templom csinosításában és a hívek pasztorálásában a bosnyák

ferenceseknek. (A ferencesek rendkívül fontos szerepet játszottak a magyarok hitéletének formálásában. Egyes kutatások szerint például az *Ómagyar Mária-siralom* is ferences szerzetes műve. Bosnyák ferencesek költöztek annak idején a Margit körüli plébániára.) A nagykép eredetijéről másolatot helyeztek el a kápolnában. A kegykép készítésének időpontja ismert volt, készítőjének kiléte azonban ismeretlen. Felirata: *ICON BEATAE MARIAE VIRGINI DE ERSTI AFREQUENTIRUS GRATIS ILLUSTRIS PROTYPO AEQUALIS [Boldogságos Szűz Mária kegyelmekkel gyakran tündöklő, az eredetivel megegyező képe].* A kép restaurálásakor hátoldalán rábukkantak festője nevére: a budai Falconner Ferenc József munkája. 2014-től ide hívja Spányi Antal püspök Nagyboldogasszony ünnepére a Szűzanya áldását kérő jegyespárokat.

Budakeszi-Makkosmáriára a szenvedélybeteget szólítják Szűz Máriához, és — sajnos — évről-évre növekszik a számuk. Idézett művében Prohászka Ottokár mélyértelmű szavakkal jellemezte a résztvevő szeretetet, amellyel Mária fordul hozzánk: „A fájdalmas Anya nemcsak nem keseredett el, hanem részvevő szeretete éppen ott, a keresztt alatt lett nagygyá. A szenvedésnek egyik áldása éppen az, hogy mélyebb, gyengédebb részvevő gerjed szívünk, hogy meg tudjuk érteni s megsajnálni szenvedő testvéreinket.” Ez megint önvizsgálatra készítő gondolata a püspöknek: fel kell tennünk a kérdést, vajon napjainkban a szenvedélybetegségekből szenvedők növekvő sokaságát látva él-e még bennünk az együttérzés és a részvétel? Gyerekoromban nagyanyámmal és édesanyámmal zarándokoltunk Makkosmáriára, hogy fogságban sýnlódó nagybátyámért imádkozunk a Fogolykiváltó Boldogasszonyhoz. Emlékezetem szerint hatalmas tömeg ostromolta a Szent Szűzet közbenjárásért. A templomot 1950 tavaszán szentelte föl Shvoy Lajos püspök, és sok egyéb funkciója mellett a szét-szórt, üldözött jezsuiták itt találkoztak. Régóta imádkoznak itt a szenvedélyektől szabadulni igyekvőkért Spányi Antal megyéspüspök vezetésével. (A búcsú napja szeptember 24.)

A vértessomlói Sarlós Boldogasszony plébániatemplom kegyképe Máriát, a szorongatásban élők és a bajbajutottak segítőjét ábrázolja. A zarándokok itt is időszerű könyörgést mondanak el: „Teremtő Anyánk! Eléd hozzuk kérésünket: boldogságunk fáján érlelj gyümölcsöt családunkban, hogy otthonunk csendjét verje fel gyermekkacaj, és minden megszépüljön egy újszülött mosolyától! Amen.” (A fő búcsú napja: Sarlós Boldogasszony, Szűz Mária látogatása Érzsébetnél.) 2010 karácsonyára a megyéspüspök meghirdette az egyházmegyében a Családok Évét: „Hívom a gyermekáldásra várókat, kisgyermeküket nevelőket, hogy Vértessomlón imádkozzanak közösen, hogy Isten

áldása legyen velük és rajtuk, és hogy minden megfogant életet áldásként fogadjanak és szeretetben neveljenek a családok.”

Máriaremetére, Pesthidegkút hajdani városrészeire sokan érkeznek, nemcsak a zarándokok, hanem a szentmisét hallgató turisták is. Ipolyvölgyi Németh J. Krizosztom *Búcsújárók könyvében* szerepel a következő ének szövege:

Szűz Máriát dicsérni, hívek, jöjjetek!

Remetei kegyhelyek hálát zengjétek!

Amennyi szép virág van nyíló tavaszkor,

Annyiszor légy dicsérve, Anyánk, mindenkor.

Halál után az égben Veled örvendjünk,

Mennyei szép lakodban Istent dicsérjük.

Amennyi szép virág van nyíló tavaszkor,

Annyiszor légy dicsérve, Anyánk, mindenkor.

Ez az alkalmi szöveg is jellemzi a búcsújáró helyeket jellemző naiv népi vallásos érzésvilágot, amelyet bensőséges hit és gyermeki bizalom színez át és hitelesít. A Spányi Antal születésnapját köszöntő gyűjtemény is azt bizonyítja: ez egyik erősségünk az elvilágiasodó, értéktagadó korban. A köszöntő könyvet Smohay András és Szilárdfy Zoltán írta, korhű és nagyon szép fényképek illusztrálják, s a Székesfehérvári Egyházmegye kiadásában jelent meg, 2015-ben. Felelős kiadója Ugrits Tamás püspöki irodaigazgató.

RÓNAY LÁSZLÓ

SZAKONYI KÁROLY: ÍRÓK LÁMPAFÉNYÉNél

Én is voltam katona, igaz, nem sokáig, csak két hónapig viseltem egyenruhát, mert az egyetemisták fegyverforgatásáról akkor még friss emlékei voltak a rendszernek, és nem akartak túlságosan kiképezni bennünket. De engem mégis legrosszabbkor, mondhatnám, a leggonoszabb módon hívtak be, néhány héttel az esküvőm után, 1963 augusztusában. Nem kárpótolt, hogy gyönyörű helyre kerültem, Pétervárára az ország egyik legszebb vidéké. És nem kárpótolt, hogy sokkal jobb sorom volt, mint Micskeinek. Amikor kiderült, hogy diplomám szerint angoltanár vagyok, a foglalkozások helyett angolórákat tartottam a főtiszteknek, külön szobát kaptam, nem ellenőrizték, szabályosan ágyazok-e be, stb. Nem emlékszem, hogy szólítottak, de arra igen, hogy kis tisztelettel beszéltek velem, nem úgy, mint Micskeivel.

Micskeit akkor már éppen egy éve ismertem, mert úgy vagyok vele, hogy akik olvasmányaimban megragadnak, azokat ismerőseim közé sorolom, néha barátaim is lesznek. Szakonyi Károllyal akkor még nem találkoztam, de katonanovelláját éppen egy évvel korábban, az Új Írás 1962. augusztusi számában olvastam el. Botos Pál hajlott há-

tát, vörös kezét, bajuszát ma is magam előtt látom, s szinte ott vagyok, amikor az őrség az éjjeli sötétben lelövi. Az *Emberi üdvözlet* az 1960-as évek megújuló irodalmának legjobb elbeszélései közé tartozott, és ma is a legjobbak közé tartozik. Történetmesélő elbeszélés, és mint ilyen hosszú idő elteltével az elmúlt években újra időszerű lett. Az olvasóközönség kezd elfordulni a nehezen emészthető, lassú folyású úgynevezett szövegirodalomtól, belefáradt abba, hogy hosszadalmas belső monológok és nyelvjátékos reflexiók helyettesítik a mesét. Az utóbbi évek olvasóinak többségéhez közelebb áll a 60-as évek prózája, mint a 80-90-es éveké, s ezt az ízlésváltozást az irodalom is követi.

Akkor olyan folyóiratszámok jelentek meg, mint ez az 1962. augusztusi Új Írás szám. Szakonyi novellája előtt Nagy László Lorca-fordításai álltak kis vallomásos jegyzetével („Rokonomnak érzem régóta Garcia Lorcát...”), utána pedig Weöres Sándor *Koratavasz* című verse következett. A szépirodalmi rovatot Illyés Gyula nagy verse zárta le, az *Óda a törvényhozóhoz*. Persze Szakonyi nevét nem 1962-ben kellett volna megtanulnom, hanem egy évvel korábban, mert első novelláskötete 1961-ben jelent meg a Magvető „Új termés” sorozatában: *Középiütt vannak a felhők*. Ahogy keresgélek a polcomon, az „sz” betű körményén, meg is lelem, egyetemi éveim alatt és pályakezdő koromban ugyanis még volt annyi pénzem, hogy rendszeresen megvegyem a fiatal írók első köteteit. A borító behajtott hátsó fülszövegén egy 18–20 éves sülvölvény néz rám, pedig akkor már betöltötte a harmincat, ami nem is olyan pályakezdő kor. (Karinthy már tizenéves korában megírta első regényét.) Aztán sorjázta kötetei évi rendszerességgel, legfeljebb két évente, s közben hamar felfedezte a színpadot, és nemcsak felfedezte, hanem meg is hódította: az *Életem, Zsóka*, az *Adáshiba* remek színészeknek adott alkalmat a kibontakozásra. Minden író sokat tanul elődeitől és társaitól, akár elismeri, akár nem, és sokat tanul a kritikákból is, akár örül nekik, akár nem. Sok mindenen változtathat a tanulás hatására az évek során, de alaphangját, alkatából következő alaptónusát nem szabad feladnia. Szakonyinak is megvan az írásait felismerhetővé tevő hangregisztere. Ő a rideg, hideg, kegyetlen emberkritika és a lírai megbocsátás két szélső pontja között a felezővonalról láthatólag az utóbbihoz áll közelebb.

Pázmány Péter mondta, hogy ha valaki írásában valami jót talál, akkor az az övé. Így gazdagodunk valamennyien, amikor élményszerűen olvasunk. Szakonyi Károly is magáénak, hozzá tartozónak mondhatja mind a harminc elbeszélést, amelyet közreadott ebben a vállaltan szubjektív válogatásban. A válogatás munkáját néhány évvel ezelőtt a Lyukasóra hasábjain kezdte meg szinte rovatszerűen, „Olvassuk újra” cím alatt. Aztán a Magyar

Írók Egyesületének gondozásában könyv lett belőle. A könyv fedelén nem az olvasható, hogy válogatta és szerkesztette Szakonyi Károly, hanem csak annyi, hogy Szakonyi Károly. Saját neve alatt adta ki, önálló kötetként, mert övé, az ő szellemi birtoka. Ő látta meg ezeket a novellákat, ő emelte ki őket az elmúlt immár több mint félszázad hatalmas novellahalmazából. És micsoda novellákat, egyik jobb, mint a másik. Szerzőik, íróik sajnos már nincsenek köztünk, de ismertük őket, beszéltünk, összejártunk velük. Én fiatal koromban sem voltam valami nagy társasági ember, de legtöbbjük még nekem is személyes ismerősöm volt. (Hát még írásaik alakjai!) A válogatás Bertha Bulcsu *Jégnovella* című kis remekével kezdődik és Tamási Aron híres elbeszéléssel, a *Rendes feltámadással* fejeződik be. De ott van Tersánszky és Lengyel József, Cseres Tibor és Tatay Sándor, Mátyás Iván és Sarkadi Imre éppen úgy, mint Császár István és Simonffy András. Csak Mészöly Miklós hiányzik. (Nekem hiányzik.)

A gyűjteménybe beválogatott novellák előtt kis bemutató szövegek állnak. Nem „krétarajzok”, Illés Endre azokban a nagyszerű portréiban versenyre kelt író társaival, akiknek arcképét rajzolta, beakarta bizonyítani (nem egyszer be is tudta bizonyítani), hogy ő is képes nehéz súlyokat emelni anélkül, hogy gyöngyözne a homloka, csak úgy (mint ahogy Szerb Antallal kapcsolatban írta), mintha egy elegáns hölgy szépen hímzett zsebkendőjét emelné feje fölé. Szakonyi Károlynak nem kell bizonygatnia, hogy versenyképes író, ezúttal inkább velünk akar versenyezni, irodalomtörténészekkel, hogy van ő olyan filológus, mint mi. És tényleg van. Az adatokat, a legfőbb tudnivalókat tömöríti egybe, kis fülszövegeket ír, nem a láttatás, hanem az eligazítás céljából. Az ön-háttárbe-szorítás rokonszenves szándéka ellenére persze itt is, ott is megmutatkozik a megfékezett rajztudás, néha akárcsak egyetlen vonal, egyetlen kezdőmondat erejéig. „Szürke öltönyt viselt hozzá való nyakkendővel, ősz haja ezüstös fényt adott egész lényének. Halk modorú volt, szinte személytelenül udvarias mindenkivel.” Erről eszembe jut első találkozásom Illés Endrével. Ő hívott magához, állást ajánlott a kiadóban. Szívdobogva mentem fel a New York ház harmadik emeletére, mondtam a nevem a titkár nőnek. Bólintott, menjek be, Illés elvtárs már vár. Félszegen benyitottam. Apámnál idősebb volt, nem tudtam, hogy szólítsam, próbálkoztam valami Bandi bácsi félével. Szelíden rám nézett: Kérlek, szólíts engem Endrének — mondta. Így soha nem szólította senki, még ma, rég holtában is Illés Bandiként beszélünk róla, akik szerettük és tiszteltük. Azok nevezik Illésnek, vagy Illés Endrének, akiknek nem adta ki kéziratát. Endrének senki.

De hogy visszataláljak az elbeszélések gyűjteményéhez, a kis bevezető után két remek Illés End-

re írás következik. Az egyikben Korányi Frigyes, a híres, nagy professzor irodalmi példával oktatja az újdonsült medikust: — A tökéletes anamnézis úgy néz ki, ahogy Tolsztoj leírja a foglyul ejtett franciákat az ütközet után. Az kérem, a vitaminhiány pontos leírása. Amikor még fel sem fedezték a vitaminokat. A jó orvos úgy állítja fel a beteg kórrajzát, hogy abban benne vannak a még fel nem fedezett betegségek is. Illés Endre elbeszéli a hajdani tanórát, de nem megy tovább az értelmezésben, értse mindenki úgy, ahogy akarja. (Én úgy értem, hogy a jó író a társadalom vitaminhiányát is előbb fedezi fel a tudósoknál, és mélyebb dianózist állít fel róla.)

Egyetlen író szerepel a kötetben, akit Szakonyi Károly már nem nevezhetett kortársának, akivel nem beszélgethetett, akivel nem ülhetett le egy kávé mellé, és akivel nem ihatott meg a pultnál egy pohár konyakot: Gelléri Andor Endre. Elődjének, példájának nevezheti, és szerepeltetése valami olyesmit jelenthet. Az őt bemutató, az őt bevezető arcvázlat remek jelenettel kezdődik: „Amikor még technológiai diákként az Est-lapok tehetségkutató pályázatára bevitte novelláját a rövidlátó fiúrol, aki lekopja szemüvegét, hogy ne lássa szerelmét egy másik fiú oldalán, Mikes szerkesztő úr azt kérdezte: — Ezt maga írta? — És szólt a többieknek: — Az Isten küldött hozzám valakit, s most megvizsgálom az isteni küldött angyalszárnyait.” Az ihletett bevezető után, melyben gondos filológusként is jelleskedik Szakonyi, mégsem ez a korai novella szerepel, hanem egy másik remekmű, az *Egy fillér*. Ez 1930-ban keletkezett, és egy munkanélküli fiatalemberről szól, aki teng-leng a városban, és kínzó éhségében a járdaszéli füvet rágja. Emlékszem, amikor évtizedekkel ezelőtt, még egyetemista koromban először olvastam ezt az elbeszélést, arra gondoltam, ilyen nincs. És akkor, amikor először olvastam, akkor tényleg nem volt ilyen.

Még azt kell elmondanom a kötetről, hogy illusztrációk is készültek hozzá, minden benne szereplő írónak ott látható a rajzos arcképe. Orosz István készítette őket, nem akárcsi. (*Magyar Írók Egyesülete*, Budapest, 2013)

KENYERES ZOLTÁN

BERTÓK LÁSZLÓ: FIRKÁK A SZALMASZÁLRA

„Most akkor az utolsó szalmaszál tart? / Vagy firkaid tartják a szalmaszálat?” — szól Bertók László előző kötetének (*Ott mi van?*) egyik emblemikus kétsorososa, amely akár újabb, *Firkák a szalmaszálra* című versgyűjteménynek mottója is lehetne (egyébként a tárgyalt kiadványban is szerepel). A kizárólag kétsoros költeményekből álló, három ciklusra osztott anyag elszakad a korábban alkalmazott, nagyobb lélegzetvételű lírai prozódiaától (egyébként

már az említett, korábbi könyvében is megfigyelhető volt egy reduktív folyamat, amely a szabadabb szerkezetű, hosszabb írásoktól kezdve, a háromnégysoros versszakból álló műveken keresztül jutott el ezekhez a poétikai sűrítmenyekhez). A látzat ellenére nem a szó szoros értelemben vett bölcselkedő szentenciákról van szó, hiszen a forma által megkövetelt tartalmi tömörség ez esetben nem jelent semmiféle hangnemváltást, az ironikus önreflexiók ugyanúgy megmaradnak, ahogy a költő relativizáló hajlama is újabb és újabb nézőpontokat villant föl egy-egy felvetett témával kapcsolatban. A konkrétan vagy látensen körülírt fókuszpont azonban szinte mindvégig az elmúlás tudatállapota (ezzel párhuzamosan pedig a tudat mulandóságának állandó rögzítése) lesz.

A „gondolkodó szalmaszál” törekenységének és magánvalóságának időskori tudatosítása ezzel együtt nem jár egyhangú rezignáltsággal, még csak számadásszerű felhangjai sincsenek az egyenletes szövegszervezésű kötetnek, melynek kiérlelt darabjai között alig találunk rostálnivalót. Holott a szerzői szűrő érezhetően benne hagyott olyan szösszeneteket is, amelyek amolyan hézagkitöltő formulákként hatnak, látszólag nem mondanak túl sokat, esetleg elkapott frázisoknak tűnnek. A valóság azonban egészen más, hiszen Bertók *firkái* egytől-egyig ugyanannak a már-már mantraszerű belső beszédnek a részei, amelyből ugyanúgy ki lehet emelni vagy el lehet venni bármit, mert a hangszúly az olykor megszakított, mégis folyamatosan jelenlevő tudatfolyamon van, melynek cseppjei különválaszthatatlanok, homogén hordalékot görgögtetnek.

„Dráma, eposz, regény, önéletrajz helyett / két sorra teszed föl végül mindenedet?” — hangzik az egyik kitétel, amely a — néhány kivételtől eltekintve — következetesen páros rímekből, illetve 10–12 szótagos sorokból álló versek mibenlétére kérdezz rá egy pillanatra. Az olvasóban is felmerülhet a kérdés, hogy belesűríthető-e ezekbe a miniatűrökbe mindaz, amit egy ilyen gazdag életmű még magában hordozhat. A felvillantott események kimerevített képeiben, fanyar humorú megállapításaiban, súlyos tapasztalatokat rejtő, ám korántsem letaglózó következtetéseiben mindinkább a lírai alanyról lefoszló artisztikum jut kifejezésre, bár a Bertók-féle poétika mindig törekedett a letisztult és szikár beszédmódra, akkor is, ha éppen körmönfontabb mondanivalót tárt fel. „Ők, ti, mi, ő, te, én... / Se hős, se költemény.” — a *Babits nyomán* alcímű *Az epilóg lírikusa* valamiképpen arra az alkotói szakaszra utal, ahol a művek egyre inkább — Oravec Imre szóhasználatával — életdokumentummokká válnak, és ahol a szerzői személyiség szinte teljes önazonosságot mutat az íróval. (Az idézett költőtárs lecuspaszított nyelvezetű, eszköztelenül ter-

mészetes *Távozó fa* című verseskönyve hasonló tanulságokkal szolgál.) „Mélyeket lélegzel, mélyen van az élet, / apránként hozod föl, s éppen hogy eléred.” A megélt „történelmi” szerep (lásd az ’56 előtti nyolc hónapos börtönt idéző szövegeket) vagy a régvolt emlékek újraélése tehát egyfajta távolodó gesztusrendszeren keresztül történik, egyszerre lényegítve át és semlegesítve el a felemlegetett momentumokat. Mintha légiesnek, elillanónak tetszene mindaz, ami adatott, vagy ami veszteséggént volt elkönyvelve, ugyanakkor a betegséggel küzdő ember nehézkedése, a fájdalommal kísért mindennapok vánszorgása is beépül az összességében akár sűrűnek is érezhető felhozatalba.

„A fal akkor is fal, ha telefirkálsz, / a szalma meg szalma, hiába cifrázod.” Bertók László egymásra íródó firkái úgy vésődnek az idő falába, hogy nem akarják azt ledönteni, bár díszíteni sem. Ebben az értelemben nem az úgynevezett örökévalóság jegyében fogant költészet az, ami a lapokon megszólal, csupán a szűkülő — hol fojtogatónak, hol szellősebbnek érzett — élettér időleges kiterjesztéséről van szó, amely pár pillanatra mégis képes távlatot nyitni, legalábbis rálátást adni mindarra, ami sem az öntudat, sem a teremtő képzelet számára fel nem fogható, el nem gondolható. „Ha úgy érzed, hogy már nem tart semmi, / próbáld meg magadat elengedni.” Hogyan lehet itt egy szalmaszál is keresztbe tenni? A *Firkák a szalmaszállra* Roskó Gábor által körvonalazott, borítón látható szürke angyala mintha megannyi keresztbe tett, odafirkált szalmaszállból rakta volna meg azt a tüzet, ahol melegedhet — az idő nyirkos, kihűlő falai között. (*Magvető*, Budapest, 2015)

PAPP MÁTÉ

SZVETLANA ALEKSZIJEVICS: CSERNOBILI IMA

Torok- és gyomorszorító olvasmány 2015 irodalmi Nobel-díjasának, Szvetlana Alekszijevicecnek magyarálat legutóbb megjelent kötete, a *Csernobili ima*. A szerző olyasmire vállalkozott, ami az idevágó, könyvtámyira rúgó irodalomból sokáig hiányzott: a személyes emlékezés látószögéből mutatja be az elmúlt század legnagyobb és legdermesztőbb technológiai balesetének következményeit.

Noha a fehér orosz szerzőt évek óta a Nobel-díjra esélyesek között emlegették, a magyar olvasóközönség a stockholmi döntés után ismerkedett meg nevével, annak ellenére, hogy két kötetét korábban már kiadták magyarul. Egészen régen, 1988-ban jelent meg *A háború nem asszonyi dolog* (ez most újra kapható), majd 1999-ben a *Fiúk cinkkoporsóban*, de a háború borzalmaikat női szemzőgből elmesélő előbbi, és az afganisztáni szov-

jet intervencióról szóló második mű még a könyvtárak többségében sem lelhető fel, ami részben magyarázza, miért tavaly tanultuk meg az író nevét. *Elhordott múltjaink* című monumentális kötetét a díja odaítélése utáni napokban vehette kezébe a magyar olvasó, míg a *Csernobili imát* az idei Könyvfesztiválon mutatták be. Az eddigi életmű immár hozzáférhető magyarul.

A kötet műfaji meghatározása nem egyszerű feladat, ám ezt megelőzi egy elemi kérdés. Szépirodalmi szöveg-e a *Csernobili ima*? Szentségtörőnek tetszik, tudva, hogy egy Nobel-díjas író műve kapcsán hangzik el. Mégis jogos. Ha szigorúan ítélkezünk, akkor Alekszijevice kötetét újságírói munkának kellene nevezni. Interjúk formájában sorokat, életeket mutat be. Alkotói módszere látszólagos egyszerűsége ellenére — a nukleáris baleset túlélőit, azok özvegyeit, gyerekeit beszélgeti a nélkül, hogy írónak közbeszólna — hihetetlen variációs lehetőségekhez juttatja a szerzőt. A *Csernobili imában* legkevesebb ötvenen mesélik el, mi történt velük és családjukkal a négyes reaktorblokk felrobbanása után. Széles társadalmi keresztmetszet rajzát adja ki a megannyi megszólaltatott mondanója, akiket a szerző összefoglalóan — valószínűsítően és átvitt értelemben — „csernobili embereknek” nevez, mert a nukleáris katasztrófa számára új időszámítás kezdetét jelenti. Alapértékek kérdőjeleződnek meg, a technikai haladásba vetett hit — gyilkos szójátékkal élve — atomjaira hullott szét. A „csernobili ember” rádöbbent arra, hogy a nukleáris energiával olyan erőket szabadított fel, amelyek felett nem képes maradéktalanul uralkodni. A birodalmi propaganda szerint a szovjet atomerőművek olyan biztonságosak, hogy akár a Vörös tere is épülhetek volna. A szerző nem mulasztja el megjegyezni, hogy több rendkívül súlyos atomerőmű-baleset történt az 1950–1960-as években a Szovjetunióban, amelyeket elhallgattak.

A csernobili baleset tényét napokig titkolták, és ki tudja, mi történik, ha az észak-európai országok sugárzásmérő központjai nem adnak ki általános riasztást. A kríziskommunikáció szinte valamennyi szabályát felrúgva, a gorbacsovi nyíltság és nyitottság (*glasznosztj*) alapelvének feladásáról nem is beszélve, folyt a mellébeszélés, a baleset jelentőségének kisebbitése. A szerző által megszólaltatottak közül többen osztják azt a nézetet, hogy a Szovjetunió felbomlását felgyorsította a baleset, amely mérhetetlen anyagi károkat okozott. Az emberáldozatok mérlege soha nem készült el. A *Csernobili ima* egyértelművé teszi, hogy a minden irányú felkészületlenség miatt sokkal többen betegedtek és haltak meg, mint az elkerülhetetlen lett volna. A szervezetlenség, a dezinformációk, a korrupció tovább növelték a bajt, de az is kétségtelen, hogy névtelen emberek tömegének hősiessége is hoz-

zártartozik az összképhez. Nem voltak parancsmegtagadók, akkor sem, amikor tudták, mivel jár az atomerőmű közelében dolgozni. A legfenyegetőbb veszélyt, a további három atomreaktor felrobbanását meg kellett akadályozni. Ha ez nem sikerül, akkor egyes jóslatok szerint Európa jelentős része lakhatatlanná vált volna. A mentés sikerességének tétje ez (is) volt.

A helyszíre vezényeltekkel kezdetben nem közölték, milyen veszélyeknek lesznek kitéve, nem gondoskodtak védőfelszerelésekről. Sokan a halálos sugárdózis százszorosával fertőzöttek meg. Az orvosok a kórházba került tűzoltók, katonák és likvidátorok hozzátartozóit figyelmeztették, hogy ne érintsék, ne csókolják meg szeretetteiket, mert azok nem mások, mint „sugármentesítésre váró tárgyak”. A holttesteket nem adták ki a családoknak. Az úttörőtáborokban — gondolva, hogy este világítanak — „szentjánosbogaraknak” csúfolták az onnan érkező gyerekeket.

Hihetetlenül erős szöveg a *Csernobili ima* textusa, amelyről nem jelenthetjük ki, hogy Alekszijevice. Itt térünk vissza a szépirodalom vagy sem kérdésfelvetéséhez. Legközelebb talán akkor járunk az igazsághoz, ha úgy tekintünk a kötetre, hogy az újságírás éppen a megörlökített esemény tragikussága és az írói szövegmegformálás miatt átváltozik irodalomká. A halál árnyékába egy kicsit mindenki filozófus lesz — mondta az egyik megszólaltatott. Az interjúsorozat elolvasása, vele az emberi sorsok mikroszkopikus megfigyelése, a kisvilágok hiperrealista ábrázolása bizonyos értelemben újragondoltatja velünk a szépirodalmi szöveg mibenlétét és fogalmát. (Ford. Pálfalvi Lajos; *Európa*, Budapest, 2016)

BOD PÉTER

#VERSLAVINA A nő meg a férfi

Ho-hó! Nem pelyhekben hullott elénk, és nem is vágott tarkón, de pár nap alatt teljesen elsodort. Egy lavina gurult végig a Facebook oldalán. Ám a valóssal ellentétben itt nem pusztult el senki, legfeljebb a nevetéstől.

Van-e elragadóbb és megfejthetlenebb téma a szerelemnél? Kit ne érintene meg az évek múlása? Valakinek szépen, lassan pelyhekben esik le, másokat pofon üt, és van, hogy visszagondolva olyan gyorsan telt el, mint egy suhanás. Most nem paripásan vágatott, nem vérvörös falábakon vonult, még csak ki se zökkent, és szaga sem volt, nem is pénz formájában jött, hanem a negyvenes körökben gyűrűzve. Férfiak és nők, költők és olvasók, a közösségi média megadta az éterben a teret, és közösséget oltott a sokszor csak közösségnek nevezettbe. Elsordorta a tekintetet a munkától, és be-

hálózza a figyelmet. Talán azért robbanhatott akkorát, amikor az érdeklődők völgyébe érkezett, mert azt a gyenge kapcsolatok ereje fogta fel? A kortársak elgurítottak valamit, és az óriásra dagadt.

Honnan is indult? Szabó T. Anna egy január eleji napon feldobott a hálóra egy verset, amit Lackfi Jánosnak írt születésnapjára öt évvel ezelőtt. Hogy miért éppen most adta, és miért éppen most adott, azt a netbúvárok és médiatudósok, a digitális trendek biztosan megfejteneék, de vegyük inkább szemügyre a könyvet.

A kötetbe tizenhat szerző negyven verse került be, de a világháló ennél sokkal többet halászott. Egy hashtaggal indít a cím, #: ez a kettős kereszt, a közösségi médiában fontos szerepet betöltő jelcske teszi lehetővé, hogy rákattintva kereshető legyen az összes ide kapcsolódó szöveg. Aki részese volt az élménynek, az tudja: pattogtak a hólabdák, heteken át nem fagyott le a téli játék, és maga a felület a versek könnyedségét is hozta. Az élevezetes csatározások és költemény-dobások egy-egy ráadással folytatódtak tovább, kihívás volt ez, és ki-mit-tud. Erre az improvizációs aszociáció-folyamra csapott le az Atheneum Kiadó. Nyári Krisztián vezetőjében nem a tavalyi hó hullétéért sóhajtott, mert az idej versben elég sűrű volt, hanem azért, hogy „hol van már a generációkat elválasztó digitális szakadék! Az ötven, sőt hatvanéves nők és férfiak is, amikor a másik nemből elegük van, vagy éppen ellágyulnak a partnerüktől, ugyanúgy a világhálón keresnek hangulatukhoz illő verset, mint a középiskolás diákok.” Nem titok, hogy a költészet olyan érzelmekre tanít, amelyek komplexebbek annál, hogy azokat pszichológiakönyvek kategóriái között megtaláljuk. Talán ez is lehetett egyik oka annak, hogy ennyire „betalált” a téma, a nőiség és férfiasság, a „nőség” és „férfiség”, a párkapcsolat bonyolultsága, és a rajtuk átvonuló idő kérdése. „*A férfi, ha negyven, még állja a harcot, / és tiszta az inge, a homloka fény, / és ránca a sármja, ha nézik az arcot, / és lámpa van hű szíve legközepén*” (Szabó T. Anna). A férfi egy nő tol-lából, ha negyven, ilyen, és erre a szerepcserés „támadás”, Lackfi János válasza: „*A nőci, ha negyven, már támasz a bajban, / körötte pörögnek a lét körei, / és úgy megy az utcán, mint penge a vajban, / s nem bánja, ha medve, ki átöleli.*” Na, erre jött *A nő, aki negyvenes egy nőtől*, Szabó T. Anna billentyűiből: „*Már ismeri jól a tükrömben a képét, / és tudja: az fontos, és ez hiúság, / nem bántja a kétség, mert múlik a szépség, / és kor korrodálja a zsenge húsát.*” Mire Lackfi: „*a férfi, ha negyven, már elszomorítja, / hogy meghal, s a gyermeke elfeledi, / de jelzi pityegve, hogy él, a mobilja, / s újra belendül a kedve neki.*”

A folyamatot szervesen határozta meg a másodlagos írásbeliség, és a „netorika”, azaz az internet retorikája. Az új beszélnyelviséggel kevert folyamat ilyen üdvös költészeti megnyilvánulását még

nem rögzítették könyvbe eddig. Ennek a formának köszönhetően a versek százazrek tekintete előtt futottak át, és hipp-hopp, tarolt a pop-poétika! Persze volt, ahol ez a tartalomba sem avatkozott be, mert a költőtársak alkottak, de lelkes amatőrök is billentyűztek.

Verset írtak a macsóról, és arról, hogy mikor férfi a férfi, és szinte azonos szavakba öltöztetve: mikor nő a nő. „*A férfi akkor férfi, hogyha lelkes, / ha tánkra kész, de rögtön nem rohan — / előbb pár lépést a nőtől is elles, / mert hasznát veszi egyszer biztosan. (...)* *A férfi...? Ez csak szó. Csak pusztá ketrec. / A férfi: ember. Más törvénye nincs. / Akkor kimondom, itt nincs már több kecmec, / hogy nem a pénisz teszi. A gerinc*” (Szabó T. Anna). A tükre: „*A nő, az képes hallgatni a csendet, / és hordozni a legbelső magányt, / és meglátni a profánt és a szentet / a tiszta és torz tükrömben egyaránt. / / A nő...? Ez pusztá szó. Csak pusztá ketrec. / A nő: az ember. Más törvénye nincs. / Akkor kimondom, itt nincs már több kecmec: / nem a vagina teszi. A gerinc*” (Lackfi János). Lázár Júlia metsző dobása: „*az ember akkor ember, hogyha alszik, / addig nem tehet kárt senkiben, / a fölgolyón senki nem nyerhet partit, / itt csontmezőt látott Ezékiel. (...)* a játszma akkor játszma, ha a tétje / nem kisebb, mint az életünk maga. / legyen hát, tessék: ki mennyit ad érte? / íme, az ember szíve és agya.” Kiderül, hogy milyen a nő, ha nincs önbizalma, vagy ha peches, látunk variációkat klasszikusok stílusában: „*Vitézek, mi lehet / ez széles föld felett, szebb dolog a negyvennél?*” (Lackfi János), bóbítasan, radnótisan, vagy ha nyugi van: „*Nyugi. Minden rendben. / Lettem, aki lettem. / Negyven*” (Acsai Roland). Van *nőnegyven* és *férfinegyven* című vers, hogy mi van negyven után, negyven felett, Kiss Judit Ágnes pedig a *Gyerekkérfiak balladáját* írta meg. A könyv negyvenedik oldalán Tóth Krisztina *Delta* című verse ül. Ez az egyetlen meghívott vers, ami nem a neten áramló vérkeringésbe kapcsolódott be. „*Ha negyvenéves elmúltál, a tested / egyszer csak elkezd magáról beszélni. / és minden rejtett minta, mit az évek / az emlékezetedre tetováltak, átüt a bőrön. Mint mikor a függöny / rajzát a fény a padlóra vetíti. / Figyeled lassan az erek vonulását, / hogy bontakozik ki testedből egy másik, / leendő felszín (...)*”

A kötet maga egy válogatás, a szerkesztők szempontjai szerint: férfiakról és nőkről szóljanak, lépjenek párbeszédbe egymással a szövegek, és negyvenesek írják, de ne csak negyveneseknek. A kis könyv alig lépi át a negyven oldalas határt, melynek zárásául Molnár Kriszta Rita *Mindegymi*-kor versét olvashatjuk. Mivel az internet hava és lavinája lehullott országunkban élőkre, és határain túlra egyaránt, csak ennyit írjunk be a Facebookon: #verslavina, mert tényleg érdemes felkutatni a kötetből kimaradt remekműveket! (*Athenaeum*, Budapest, 2016)

PAPP EMESE

NÓVÉ BÉLA: ÖRÖK KÖRÖK A keresztény művészet alaptémáiról

Kántor Péter Hendrick Avercamp képe ihlette versében így szól a németalföldi kismesterhez: „Más tudta, amit tudott. Pieter Brueghel, a mester. / Nálad boldogan rogyadozva siet / a szegény a nehéz szalmateherrel. // Nálad lovasszánon siklik az élet, / és aki nézi, örül, hogy nézheti, / hogy tehet bármilyen kis semmiséget. // Jelenetek a jégen. Jég-öröm; / korcsolyázók — s egyszer se vak vezet / világtalant komisz göröngyökön.” Vagyis a kor kismesterének életvidám képe kapcsán a költő megidézi a kor tragikus létviziókat alkotó nagymesterét, annak is az egyik leghíresebb, vakokat ábrázoló képét: öt vak koldus összekapaszkodva tart egy szakadék felé, melybe hatodik társuk éppen belezuhan, maga után rántva a többieket. „Ez lenne hát a világ sorsa Brueghel szerint”, gondolhatják sokan, míg fejszólva nézik a festményt.

De nem így Nové Béla, aki *Örök körök* című könyvének középső esszéjét Brueghel híres képének szentelte. Szerinte ugyanis a festő mementója és a beléjéjtett jézusi példázat „valójában épp arra int: ne gondoljuk önhittent elvakulva, hogy ez volna a világ sorsa, hogy mindig így volt és mindig így marad örökre. Jöhetnek még nagy megrendülések, nem sejtett kataklizmák, amikor nem marad más túlélő esélyünk, mint egymásba fogódzni, és akarva-akaratlan újratanulni a kötelék-bukdácsolás összes gyönyörteli kínját.” (58.) Míg Kántor Péter versében az Avercamp által megfestett, vagy Kántor szavával: lelakkozott hétköznapi életöröm fényét megzavarni nem tudó árnyékként jelenik meg e festmény tragikus létviziója, addig Nové olvasatában a híres kép komor pesszimizmusa sokkal inkább alkalom és eszköz a bizalom dicséretére. Vagyis mintha arra kérné olvasóját, hogy bár ne vakon, de bizalommal kövesse végig eme kis könyvön keresztül, mely alcíme szerint a keresztény művészet alaptémáiról szól, ezen belül is a csoportok, közösségek ábrázolásáról, legfőbb célja mégis inkább az, hogy támpontokat nyújtson egy „bátrabb és mélyebb kollektív önismerethez”. (125.)

Mіндеzt hogyan is kívánja elérni? Kezdi a genetikus közösség generációinak ábrázolásával, vagyis a családfaábrák két alapvető típusával: az őszülők magjából fává terebélyesedő rajzolatokat szembeállítva a múlt mélységesen mély kútjába visszaleső családfakutató fordított irányú rajzolataival, hogy utána a többi felmerülő motívum — duettek, vakok, (utolsó) vacsora, körlánc — részleges családfáját skiccelje fel az olvasóinak. Mégis hiába várnánk a rendkívül olvasmányosan mesélő, gazdag képanyaggal ellátott könyvtől a képzőművészeti monográfiák részletkebe menő alaposágát, nem is ez a célja ennek az öt rövidebb esszének, hanem sokkal inkább az, hogy bizonyos

magatartásformákra és ezeknek az ábrázolási hagyományára hívja fel a figyelmet, és időnként a kollektív önismeret javítását megcélozva messzire kalandozzon a gondolatmenetet elindító képtől. Nové családfa-skicceiben így szépen megfér egymás mellett Canetti marrakesi vakokról készült leírása Saramago *Vakság* című regényével, és e regénynek a vakok között okozott felháborodásának bemutatásával, vagy esetleg Nádas Péternek a Magyar Nemzeti Bank Monetáris Tanácsa előtt elhangzott bizalomról szóló előadásával. A duettek kutató másik csokrában Lucas Cranach *Édenkert* című festményével kerül rokonságba Antonioni *Zabriskie Point*jának szerelmi víziója és az újabban elharapózó tömegesküivők sajátos hagyománya. Ezekkel a széles mozdulatokkal szinte hívja az olvasóit további példák keresésére.

A tartalmi tágasság és a magabiztos esszéhang — mely nemcsak a rokonságot kereső művészettörténész hangján szólal meg, hanem időnként kulturkritikus, máskor bölcséleti tónust is felvesz — teszi igazán élvezetessé Nové Béla kötetét. (*Verbum – Vigília*, Kolozsvár – Budapest, 2015)

MODOR BÁLINT

FRENYÓ ZOLTÁN: A FILOZÓFIA TANKÖNYVE

Egy filozófia-tankönyv megírásakor mindig fennáll annak veszélye, hogy a szerző úgy érzi, valamiféle kötelező semlegességre való törekvés jegyében minden gondolkodót és iskolát válogatás nélkül be kell mutatnia, aminek következtében emészthetetlen adathalmazt zúdítt az olvasóra. Frenyó Zoltán most megjelent kiváló könyve elkerüli ezt a buktatót. A hosszú tanári tapasztalat birtokában, anyagának három évtizedes gyakorlati kipróbálása után megszületett mű ugyan a történeti sorrendet követi a bölcsélet bemutatásában, de világosan kivehető rendszert visz a tárgyalásba, ami nem csupán az anyag áttekintését könnyíti meg, hanem egyúttal a szerző saját filozófiatörténet-szemléletét, illetve tágabban, a bölcsélet klasszikus alap problémáiról alkotott saját véleményét is tükrözi; ez utóbbinak egyéb tekintetben sem fél hangot adni valamiféle erőltetett és végső soron gyakorlatilag keresztülvihetetlen „világnézeti semlegességre” törekedve. Mindennek következtében nem ragaszkodik mereven a filozófiatörténeti kánon által megkívánt szokásos hangsúlyokhoz és arányokhoz, sem pedig a teljességhez abban az értelemben, hogy egyetlen rendszerint fontosnak tartott szerző vagy irányzat se maradjon ki. Hisz nem is az a célja, hogy összképet nyújtson; nem véletlen, hogy a *filozófia* (és nem a *filozófiatörténet*) tankönyvét ígéri a cím: eszerint tehát a cél itt nem annyira a történeti ábrázolás, mint inkább a filozófiai *műveltség* alapjai-

nak megteremtése és a filozófiai *gondolkodásra* való serkentés. (vö. 11.)

Valójában magát a történeti tárgyalást is éppen a szerző saját filozófia-konceptiója teszi szükségessé, amely szerint a bölcsületnek három nagy meghatározó alaptémája van: Isten, a világ és az ember, s e tudomány fejlődése úgy alakult, hogy kezdetben a világ, a középkorban Isten, az újkor elejétől pedig az ember állt a vizsgálódás homlokterében. (E tagolást a szerző nem spekulatív és erőltetett módon alkalmazza: rámutat, hogy természetesen minden korban lehet ellenpéldákat találni, s a hármas felosztás csak azt jelzi, hogy mely időszakban mi az *uralkodó* tendencia.)

Frenyó Zoltán eredetisége másban is megmutatkozik, hiszen korunkban — sajnos — már szinte kivételnek számít, s ennyiben „eredetinek” tekinthető, ha valaki az objektív *igazság* keresését tekinti általában a tudomány, különösen pedig a filozófia céljának, márpedig szerzőnk ezt teszi. De abban a tekintetben is az európai bölcsület legregébbi és legnemesebb hagyományainak folytatója, hogy nem csupán elméleti tudást vár a filozófiától, hanem szerinté ez utóbbinak az embert „az autentikus, hiteles életre vezetni” (14.) is feladata: „A filozófia nem más, mint emberré-levés, igazi emberi mivoltunk megtalálása, személyiségünk és látásmódunk kialakítása.” (15.) A fentiekkel összefüggésben a könyv a leghatározottabban kiáll a realizmus mellett, vallja a hit és az ész összeegyeztethetőségét, ennek megfelelően nagyra értékeli a középkori filozófiát, s ugyanezért a katolikus gondolkodás is — érthető módon — megkülönböztetett figyelem tárgya a műben, és jóval nagyobb arányban kerül tárgyalásra, mint az korunkban a filozófiába bevezető művek esetében rendszerint megfigyelhető. A könyv más vonatkozásokban is bátran vállalja a megszokott arányoktól és értékelésektől való eltérést: például Cicerót igyekszik tisztázni az eklekticizmus bevettnek számító vádjá alól, s kijelölni megérdemelt helyét az antik bölcsületben, míg Voltaire esetében arra mutat rá, hogy a francia felvilágosodás talán legemblematikusabb figurája filozófusként szinte egyetlen eredeti gondolatot sem írt le. (A felvilágosodást általában véve is igyekszik a megszokott, egyoldalúan lelkendező beállítástól elszakadva, differenciáltan jellemezni, rámutatva árnyoldalaira is.)

Szerzőnk arra is törekszik, hogy igazságot szolgáltasson olyan szerzőknek és irányzatoknak, akik, illetőleg amelyek filozófián kívüli — történelmi, politikai — tényezők miatt szorultak háttérbe vagy merültek (meg nem érdemelten) szinte teljesen feledésbe. E tekintetben mindenekelőtt az 1945 előtti magyar filozófia rehabilitálása látszik fontos feladatnak, hiszen ennek méltó értékelését a több mint fél évszázados kommunista diktatúra által máig hatóan eltorzított hazai szellemi életben el-

terjedt egyoldalú nézetek nehezítik (például az a Lukács György és mások sommás kijelentései nyomán meglehetősen széles körben elfogadott vélekedés, hogy a marxizmus előtt nem is létezett komolyan vehető magyar filozófia); e kijelentések különösen annak fényében visszatetszőek, hogy — amint szerzőnk írja — a régi magyarországi bölcsületi irányzatok további művelésének a háború utáni ellehetetlenítéséért, egyes nem marxista gondolkodók emigrációba kényszerítéséért, félreállításáért, vagy (mint gróf Révay József és Magyariné Techert Margit esetében) éppenséggel haláláért is a szovjet megszállás vagy az általa támogatott kommunisták a felelősek. (vö. 415.) A könyv megszemélyesen igyekszik e vonatkozásban is megtenni a szükséges korrekciókat. Ugyanakkor, korunkban ritka intellektuális tisztességgel, a marxizmusról is tárgyilagos képet kíván nyújtani, hiszen bármennyire negatív szerepet játszott is ez az irányzat a történelemben, elméletileg megkerülhetetlen, s illik ismernie annak, aki a nyugati szellem fejlődését meg akarja érteni. Frenyó Zoltán még — helyesen — arra a ma sokak számára talán meglepő tényre is rámutat, hogy az általa képviselt, az objektív valóság létét és megismerhetőségét igénylő (és így a kereszténység számára is használható) bölcsületnek bizonyos értelemben „szövevényese” lehet a marxizmus, amely „részben helyesen tudja bírálni a liberális világnézetet képviselő egyes filozófiai irányzatok” (412.) relativizmusát és szubjektívizmusát. Szerzőnk véleménye itt némileg emlékeztet a nagy francia tomista, Jacques Maritain álláspontjára, aki a hatvanas években úgy látta, hogy a korabeli bölcsületi iskolák közül lényegében csak két olyan van, amely szorosan véve filozófiának minősíthető, ha ezt az elnevezést a realisták részére tartjuk fenn: a tomizmus és a marxizmus; a többi irányzat csupán „ideozófia”.

A közérthetően, de ugyanakkor szakszerűen megírt könyv azzal is segítheti a filozófiai műveltség újbóli hazai meghonosítását, hogy igyekszik érzékeltetni, milyen szoros összefüggés van a bölcsület és a kultúra más területei között: gyakran olvashatunk például arról, milyen párhuzamok vannak egy-egy kor gondolkodásának irányzatai és művészeti stílusa között. Emellett külön erénye a műnek, hogy nem elégszik meg a filozófusok tanainak pusztá leírásával, hanem jó érzékkel kiválasztott, jellegzetes és mégis viszonylag rövid (de összességükben a kötetnek mintegy a kétharmadát kitevő) szemelvények által őket magukat is szöveghez juttatja, így az olvasó közvetlenül is kaphat némi ízelítőt a filozofálás mikéntjéből. Frenyó Zoltán műve így tankönyvként is élvezetes olvasmány, de a szélesebb laikus közönség számára is ajánlható. (*Szent István Társulat, Budapest, 2016*)

TURGONYI ZOLTÁN

SOMMAIRE*Lumière et culture*

- GYULA TAKÁCS: La Lumière est venue dans le monde
 IMRE KOCSIS: La symbolique de la lumière dans la Bible
 LILLA NIKOLETTI: Le rôle de la lumière dans l'espace sacré de nos jours
 ANDREA MÁTHÉ: Flammes, lumières, œuvres
 TAMÁS HALMAI: Le motif de la lumière dans quelques poèmes hongrois contemporains
- Poèmes de Csaba Fecske, Ferenc Horkay Hörcher, Laura Iancu, Attila Jász, János Lackfi, Éva Petrőczy, Attila Tomaji, István Turczy et István Vörös
  - Entretien avec le théologien László Lukács SchP

INHALT*Licht und Kultur*

- GYULA TAKÁCS: Das Licht kam in die Welt
 IMRE KOCSIS: Die Symbolik des Lichtes in der Bibel
 LILLA NIKOLETTI: Die Rolle des Lichtes im zeitgenössischen sakralen Raum
 ANDREA MÁTHÉ: Flammen, Lichte, Werke
 TAMÁS HALMAI: Das Motiv des Lichtes in einigen zeitgenössischen ungarischen Gedichten
- Gedichte von Csaba Fecske, Ferenc Horkay Hörcher, Laura Iancu, Attila Jász, János Lackfi, Éva Petrőczy, Attila Tomaji, István Turczy und István Vörös
  - Gespräch mit dem Theologen László Lukács SchP

CONTENTS*Light and Culture*

- GYULA TAKÁCS: The Light has Come into the World
 IMRE KOCSIS: The Symbol of Light in the Bible
 LILLA NIKOLETTI: The Role of Light in Contemporary Sacred Space
 ANDREA MÁTHÉ: Flames, Lights, Pieces of Art
 TAMÁS HALMAI: The Motif of Light in a few Contemporary Hungarian Poems
- Poems by Csaba Fecske, Ferenc Horkay Hörcher, Laura Iancu, Attila Jász, János Lackfi, Éva Petrőczy, Attila Tomaji, István Turczy and István Vörös
  - Interview with László Lukács SchP, Theologian

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Munkatársak: BENDE JÓZSEF, DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG, HAFNER ZOLTÁN, LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS, PUSKÁS ATTILA

Szerkesztőbizottság: HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN,

KISS SZEMÁN RÓBERT, POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Szerkesztőségi titkár és tördelő: NÉMETH ILONA

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomdai munkák: Séd Nyomda Kft., Ügyvezető igazgató: Katona Szilvia

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Piarista köz. 1. IV. em. 420. Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444. Postacím: 1364

Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://www.vigilia.hu>; E-mail cím: vigilia@vigilia.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadó-

hivatala. Terjeszti a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletág, a Magyar Lapterjesztő Zrt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekk száma száma: OTP

V. ker. 11707024-20373432. Előfizetési díj: egy évre 5.640,- Ft, fél évre 2.820,- Ft, negyed évre 1.410,- Ft. Előfizethető külföldön a KKV-nál

(H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: EU országok: 18.000,- Ft/év vagy 100,- USD, illetve ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10-14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA

Lapunk megjelenését támogatja a Magyar Nemzeti Bank

Ára: 550 Ft

VIGILIA

SZEMLÉ

- SZAKONYI KÁROLY
BERTÓK LÁSZLÓ
SZVELTANA
ALEKSZIJEVICS
- KÖNYVEK KÖZÖTT
ÍRÓK LÁMPAFÉNYÉNél
FIRKÁK A SZALMASZÁLRA
- Csernobili ima
#Verslavina. A nő meg a férfi
ÖRÖK KÖRÖK. A keresztény művészet
alaptémáiról
A filozófia tankönyve
- NÓVÉ BÉLA
FRENYÓ ZOLTÁN

A SZEMLÉKET ÍRTÁK

Bod Péter, Kenyeres Zoltán,
Modor Bálint, Papp Emese, Papp Máté,
Rónay László és Turgonyi Zoltán

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- A családról a szinódus után
- 1956 hatvanadik évfordulóján
- Földházi Erzsébet, Monostori Imre,
Prohászka László, Sággy Marianne,
Tomka Ferenc és Török Csaba tanulmánya
- Babiczky Tibor, Fecske Csaba, Gyukics Gábor,
Halmai Tamás, Iancu Laura, Mohai V. Lajos,
Murányi Zita, Röhrig Eszter, Turczy István,
Vasadi Péter és Vörös István írása

nka

Nemzeti Kulturális Alap

9 770042 602005